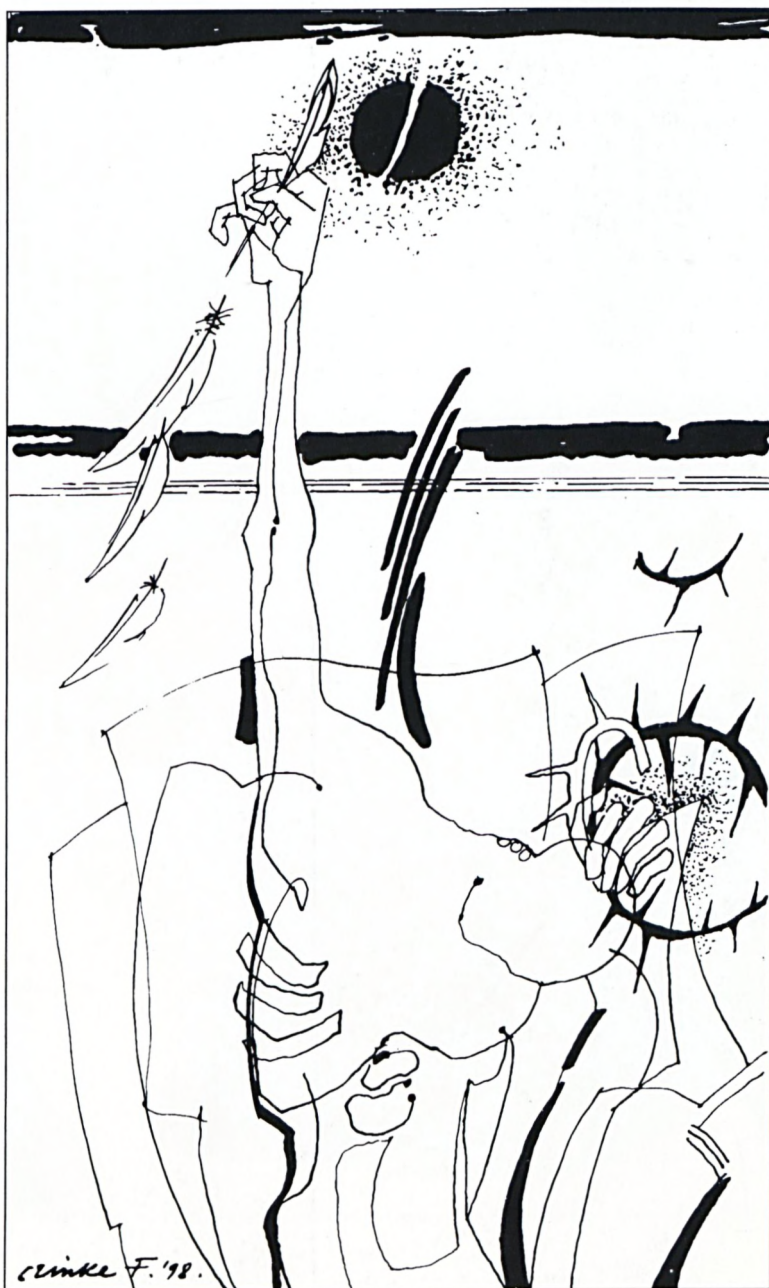

MÉGYEI KÖNYVTÁR
OLVASTÓ
SÁELOSÁRKA

palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT 99/3

Sárándi József <i>verse</i>	3

SEREGSZÁMLA

A főszerkesztő szavai	5
Czinke Ferenc (Csongrády Béla)	6
Réti Zoltán (Csach Gábor)	12
Orosz István (Dukay Nagy Ádám)	18
Mészáros Erzsébet (Bedegi Győző)	27
Erdei Sándor (Csongrády Béla)	35
Antal András (Erdős István)	41
Csemniczky Zoltán (Csach Gábor)	47
Cene gál István (Bedegi Győző)	53
Gelencsér János (Dukay Nagy Ádám)	59

MŰHELY

Nagy Pál: Az ember tragédiája – modern világirodalmi művek forrása (tanulmány)	65
Gréczy-Zsoldos Enikő: Emlékezés Márai Sándorra	69

Marschalkó Zsolt drámája	73

ÉLŐ MŰLT

Bozó Gyula: Egy levél 1956-ból (dokumentum)	103

HAGYOMÁNY

Vasvári Zoltán: Szeder Fábián és a palóc magyarság esmérete	106
Nagy Zoltán vitairata	110

Nógrád Megye Közgyűlésének
folyóirata

Főszerkesztő:
Pál József

Főmunkatárs:
Nagy Pál
(Párizs, Magyar Műhely)

A szerkesztő bizottság elnöke:
Dr. Horváth István
(Nógrádi Történeti Múzeum)

A szerkesztő bizottság tagjai:
Ardamica Ferenc (író, Losonc)
Dukay Nagy Ádám (író, költő, Salgótarján)
Marschalkó Zsolt (író, költő, Salgótarján)
Zsibói Béla (író, Bátorterenyé)

Felelős kiadó:
Oroszné Katona Anna

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.
Telefon: (32) 416-777, 314-386
Levélcím:
3101 Salgótarján, 1. Pf. 18

Kiadja:
a Balassi Bálint Megyei Könyvtár
3101 Salgótarján, Pf. 18

Készült:
Alma Grafikai Stúdió és Kiadó –
ETO-Print Nyomdaipari Kft.
Salgótarján – Budapest

Szerkesztőségi fogadóórák:
szerda 11-16.30 óráig

Számlaszám: OTP: 11741000-15450250

palócföld

E számunk szerzői:

Bedegi Győző (szociális munkás, Salgótarján); *Bozó Gyula* (ny. tanár, Salgótarján); *Csach Gábor* (muzeológus, Balassagyarmat); *Csongrády Béla* (főszerkesztő, újságíró, Salgótarján); *Dukay Nagy Ádám* (író, költő, Salgótarján); *Erdős István* (író, Salgótarján); *Gréczy-Zsoldos Enikő* (Ph D - doktorandusz, Salgótarján); *Marschalkó Zsolt* (író, költő, Salgótarján); *Nagy Pál* (író, Párizs - Salgótarján); *Nagy Zoltán* (tanár, Somoskő); *Sáránci József* (költő); *Vasvári Zoltán* (néprajzkutató, Budapest)

* * *

Borító I.: **Czinke Ferenc** grafikája;
Borító II.: **Erdei Sándor**: Petőfi Sándor
Borító III.: **Erdei Sándor**: Kodály;
Borító IV.: **Czinke Ferenc** grafikája

Foto: **Buda László** (Salgótarján)

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár.
Előfizethető ugyanitt.
1999-ben megjelenik áprilisban, szeptemberben és novemberben.
Egyes szám ára: 200,- Ft,
előfizetési díj egy évre: 600,- Ft
Kéziratokat és rajzokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza!
Folyóiratunk Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (Andrássy út 45.).

ISSN 0555-8867

Index: 25925

Sárándi József

A bomlás fölhajtó ereje avagy megkülönböztetésünk lépcsőfokai

1.

Örülhetnek akik azt akarták
hogymi szépen tönkre menjünk
Menekülsz -
itt minden a rettegésre emlékeztet
Szereleméhség s félelem
osztóznak majd magányomon
Álmok kínozókamrája vár
s egyetlen szavam marad csupán
a nem

2.

Kellenék trubadúrnak
ki epekszik de nem kapja meg
a vágyott testet
Kellenék kínomat kibeszélni
hogymegdicsőülj
s megdicsőüljek egykor én is
nem gondolva már
se Rád se senki nőre
Kozmikus akarat vezérel
és Istené leszek

3.

Lennék csak diadalmas
kedvelnének megint a nők
Most magamtól is elijeszt
gyűrött másnapos arcom
és szemem föl kavart kékje
Te a fiúhoz mentél
én meg ma is lerészegedem
Ég a házam
s el kell indulnom valamerre
kettesben a tűzzel

Orosz István akvarellje

SEREGSZÁMLA

Még a száraz, józan racionális elmék is büvökörébe kerültek annak a számnak, amely ezredforduló néven jegyzi az emberi történetét. Mintha valóban érdemi jelentése lenne az önkényes mértékrendszernek, amellyel civilizációnk az Időhöz viszonyul. Ennek a különös számmisztikának köszönhető, hogy alig törődünk azzal, ami valójában *van, hat, él, létezik*, s helyette a jövőről fantáziálunk – a legtöbb esetben szörnyűségek, rémálmok szintjén.

Szerkesztőségünk ebben az általánosnak mondható pszichés állapotban dacosan másként döntött: nézzünk szét a terepen – EU-san: a régiókban; szívemhez közelebb álló szóval: a tájhazánkban (Szabó Zoltán) –, mi is az, amivel valójában rendelkezünk. Jelmondatunk: „Becsüljük meg valós értékeinket.” Ezért a középpontba tájhazánk alkotó embereit helyeztük. Az itt élő képzőművészekkel kezdjük sorozatunkat, terepszemléket. A kétezredik év előtt, ebben a gyönyörűséges havas télben, advent elején, próbálkozássunk első csokrát nyújtjuk át. Következő évfolyamunkban – erőt merítvén ebből a kísérletből – folytatjuk vállalt feladatunk teljesítését. Újabb és újabb alkotók következnek a képzőművészet, az irodalom, a zene, fotózás, a helyi tudományos élet, a mindennapok világából.

Olvasóink tapasztalni fogják már ebből az interjúcsokorból is, hogy az egymás mellé került személyiségek vallomásaiból, az életutak, sorsok, tervek, remények, művek, sikerek, kudarcok párhuzamosságaiból, illetve találkozásaiból, kereszteződéseiből milyen plasztikusan rajzolódik ki a mögöttünk hagyott időszakasz, benne a hely szelleme, kulturális képe. Minden bizonnyal jelentős adalékokkal járulunk hozzá jövőbeli korok kutatóinak munkájához.

Ennél is fontosabbnak véljük, hogy Jézus születésének kétezredik, Szent Istvánnak, a „magyarok tündöklő csillaga” megkoronázásának ezredik évfordulóján leltárt, számvetést, seregszámlát készítsünk magunkról, önmagunknak – az Égiek színe előtt.

Pál József

Csongrády Béla

„A tető majdnem kész a házon”

Interjú *Czinke Ferenc* grafikusművésszel

Nyitott könyv az élete annak az embernek, aki 1954 óta – tehát negyvenöt esztendeje(!) – él Nógrád megyében, s ráadásul neves, sokszorosan kitüntetett képzőművész, aki évtizedeken át igencsak aktív közéleti tevékenységet is kifejtett, s túl van a nagy nyilvánosság előtt megünnepelt hatvanadik és hetvenedik születésnapján is. De aki olyan színes, vibráló egyéniség, mint Czinke Ferenc, akinek mindenről van önálló, figyelemre méltó véleménye, akivel élmény a beszélgetés, attól bizony még mindig lehet újat is megtudni mind magáról, mind a művészetével kapcsolatban, mind a világ dolgairól.

Például azt, hogy szeptember végi műtermi találkozásunkkor éppen utolsó kiállítására készült. Október 8-án a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeumban nyílt meg visszatekintő, akár retrospektívnek is nevezhető tárlata, ahol mintegy százötz-százhusz alkotását mutatta be, köztük a legutóbbi nyáron készült tihanyi műveket is.

– *Nem korai még utolsó kiállításodról beszélni? – kérdeztem – ahogy immár négy évtizede mindig –, egyes szám második személyben, eltekintve a publicitáshoz inkább illő önözéstől.*

– *Úgy érzem, hogy elérkezett az ideje. Ha az ember hetvenhárom éves, fejezze be a kitarulkozást. „A tető majdnem kész a házon”, s bár hála Istennek kiváló erőben, jó egészségen vagyok, nem érzem az évek súlyát, mindent úgy csinállok, mint azelőtt – legfeljebb bölcsebb vagyok, igényesebb lettem önmagammal és a világgal szemben –, most már valamennyi napot, amit megélhetek és minden rajzot, képet amit készítek, ráadásnak, ajándéknak tekintek. Az pedig még szimbolikusnak is felfogható, hogy abban a régióban fejezem be a közönség előtt „leltárkészítést”, ahol születtem, ahol gyerekként a búbos kemencés, mestergerendás házban, a palatáblás elemi iskolában, a cselédsorban, a titkokkal teli természetközeli ősi világban meghatározó élményekben volt részem, ahonnan jó tanítóim és szüleim akaratából kiválasztódtam, ahonnan indultam a pedagógus, illetve a művészi pályán, abban a városban, ahol a régi megyeháza épületében található egy „süvölvénykoromban”, 1948-ban készített Kossuth-portrém, amelyet tavaly öntöttek bronzba, addig gipszben szegénykedett.*

– *Szavaidból az derül ki, hogy a szülőföld, a bodrogi Meszesketanya vidéke, Pácin, Kisrosvágy környéke, az iskolaváros Sárospatak – ahová református tanítóképzőbe jártál – sokat jelent számodra. És Nógrád, ahol kenyered javát megetted, ahová munkásságod, életpályád*

döntő része köt? S Tihany, ahol az utóbbi negyedszázad nyarait töltöd? Vajon ugyanolyan karakterű művész lettél volna akkor is, ha mondjuk az Alföldön vagy a Dunántúl valamelyik szegletében látod meg a napvilágot?

– Van egy művészeti attitűd, ami végigkíséri az embert egész életén keresztül. Menthetetlen, hogy a művészet ne kötődjön a szülő- és a lakóhelyhez, ahhoz a tájhoz, ahol úgymond – *Keresztury Dezső*vel szólva – a „realitás” éri az alkotót. Ez viszont meghatározó tényező, s ha én Hódmezővásárhelyt élek, akkor minden bizonnyal az úgynevezett alföldi iskola stílusában fogant képeket festek. Miután Nógrádba kerültem, s éppen azután nemsokára következett a Derkovits-díjas időszakom, én itt rácsodálkoztam az iparra, a bányákra, a munka világára, amelynek ábrázolását ma is büszkén vállalom. Ez ugyanis nem volt „szocreal”, hiszen a tiszteletre méltó elődök között ott volt *Munkácsy Mihály* a *Sztrájk*kal, de *Egry Józseftől* kezdve, a modern szentendrei *Kornisig*, vagy a római iskolás *Molnár C. Pál*ig valamennyien érzékenyek voltak a munkaábrázolásra. Bár örökre meghatározó benyomásokat szereztem a sokat emlegetett gyermekkori környezetben, az én kiteljesedésem a Palócföldön történt, én itt váltam igazán művésszé. Előbb szép „Szőnyi és Jakuba-képeket” festettem (előbbi a tanárom, utóbbi inkább barátom volt), aztán éppen a Derkovits-ösztöndíjjal, a mesterképzéssel indultam el a saját utamon, s kezdett kialakulni a saját nyelvezetem. Ami pedig Tihanyt illeti, ott én mások – például *Egry József*, *Somogyi József*, *Borsos Miklós* vagy az irodalom klaszszikusai közül *Illyés Gyula*, *Németh László* – árnyékában, a verejtékkel megépített kis műtermes házamban olyan álmokkal indultam, hogy – a jóval keményebb nógrádi világ után – megteremtsek egy atmoszferikus festészetet, egy új balatoni művészetet. Ez bizonyos fokig sikerült is, mert mint látod a grafikáimon, akár a *Bukott angyal* –, a *Nádégetés után* – sorozaton, akár a *Káin és Ábel*-en – a víz mindig visszaköszön. Az idei nyáron *Kőmadár* címmel csináltam egy érzékeny kínai tussorozatot, amely benne van a sátoraljaújhelyi kiállításom katalógusában is. Az is igaz, hogy minden nyáron meglátogatom Badacsonyban az Egry-kiállítást, hogy nehogy véletlenül a nagy festő utcájába tévedjek. Idén *Víz és ég* címmel festettem egy nagyméretű képet, amely arra példa, hogy én mindenképpen meg akarok maradni a figuralitásnál, de azért a korszerű figuralitásnál, az elvonatkoztatás reményében, tehát úgy absztrahálán, hogy a lényeg maradjon meg. Tehát nálam a Balaton az Balaton marad, a tárgyak tárgyak maradnak, annak ellenére, hogy érződni a műveken, hogy a XX. és a XXI. század fordulóján készültek. Úgy hiszem, talán ebben a képemben „érett be” a legtökéletesebben a Balaton, együtt érezni a vizet és az eget, mert a természet összetartozik.

– *Rideg Gábor művészettörténész, szakíró egy helyütt úgy fogalmazott, hogy Czinke egyfajta bartóki programot tűzött maga elé és valósított meg, de mélyebbre ásott, mint sokan másoknak sikerült. Te – aki végül is a legilletékesebb vagy ebben is állást foglalni – hogyan értelmezed ezt a minősítést?*

– Hát igen. Én a népdalt énekelni nem az iskolában, nem tanórán, „művi” körülmények között tanultam meg, hanem kapálás és aratás közben, valóban „tisztá forrásból”. Én a NÉKOSZ-ban már tanítottam a dalokat barátaimnak meg az osztálytársaimnak. Bartóknál a vadvirág és a nemes virág békésen összefonódik, neki a népiség azt jelenti, mint *Petőfi*-nek. Volt ilyen jellegű sorozatom, például a *Szlovák táncok*, az *Ősi szerszámok* vagy a *Koskirály*, a *Medvetánc* címűek, de a bartóki program bennem átváltozáson, evolúción ment keresztül.

Itt van például az *Este a palócoknál* című képem, amely az újhelyi katalógus hátsó borítójára került. Egy szuszék előtt táncoló párt ábrázol, de zene! Ugyanakkor arra is emlékeztetnem kell, hogy volt időszak, amikor éppen a művészetkritika sorolta be az ilyen műveket a népi-urbánus szembenállás „illusztrációi” közé s nem úgy értékelték, hogy egy-egy ilyen műalkotás a nemzeti hagyományt, a magyar népi világot őrzi, ott vannak a gyökerei. Eljött persze az az idő is, amikor arra gondoltam, hogy most már csak magamat ismétlem e témakörben. Az *Ósi szerszámoktól* absztraháltabban és teljesebben már nem tudtam a népiséget kifejezni, ezért a *Vágtató tél* című képeken – amely a *Művészet* címlapján megjelent – egy bika hozza a népi kendőt a szájában s szemben jön vele egy hatalmas erő... Pedig hiába lesz Európai Unió, a magyarokat mindig arról fogják megismerni, hogy külön lelkük van. Ez egy másfajta bokréta, más történelemmel, más nyelvvel, sajátos művészetével. Ezért bármennyire is szabadabb, experimentálisabb rajzokat csinállok, nálam is mindig megjelenik a néptől tanult világ, képeim szerkezetében a tengelykereszt – ami maga az ember, vertikális és horizontális egységben – dominál. Itt van rá példa a *Bohóc*, aki az álarcon át szemléli, hogy bajok vannak a világban...

– *Ha már szó esett az Európához való „csatlakozásról”, itt álljunk meg egy kicsit. Én tudom, neked az a véleményed, hogy nekünk nem kell bebocsátást kérnünk az európai házba, hiszen mi annak lakói voltunk és vagyunk, a művészetben mindenképp. A te tudatodban, lelkedben hogyan viszonyul egymáshoz az európaiság és a magyarság kérdése?*

– Mi most a XXI. század küszöbén egy új világra ébredtünk. A kozmopolitizmusnak, az amerikanizmusnak nagy szerepe van az életünkben. Pedig mi a művészetekben nem vagyunk akárhik. Gondoljuk csak arra, hogy az olaszoknak adtuk *Amerigo Tóthot*, a franciáknak *Vasarelyt*, de ez nem azt jelenti, hogy nekünk a külföldtől most irtóznunk kell, mint ahogyan a nemzeti hurrázásnak, a nacionalizmusnak sincs létjogosultsága, mert az pedig nem korszerű. A népek összetalálkozásával azért lesz gazdagabb Európa, mert egy kiállításon meg tudom állapítani, hogy ezt német művész csinálta, ha igazán az és nem vált kozmopolitává, ha nem szélhámoskodik, ha nem a középszer uralkodik. A nemzeti hagyományok mindenképp megmaradnak. Arra vagyunk teremtve, hogy géneken keresztül feleljünk a világnak és a művészet csak a saját nyelvén tudja ezt megtenni.

– *„Egész életünk morzsák egy vesszőkosárban...” – nyilván ráismertél, hogy ezt tőled idéztem. Segíts légy szíves megfejteni e szép, de talányos mondatot.*

– Minden nap boldog vagy gyötrő álmokkal ébredsz. Ezek az álmok tulajdonképpen életforgácsok, de hitek, amelyek megvalósításra várnak, vagy már megvalósult dolgok, amiken elmerengsz. A vesszőkosár az nem más, mint a bőröd, ami összefogja az emlékeket, élményeket, mert gondolkodni csak visszafelé lehet igazán.

– *És aki prognosztizál, aki előre néz és jövendöl?*

– Ez a mesék, az álmok birodalma, amely a gondolkodó és érző embert kelepcébe is csalhatja, vagy elviheti egy olyan metafizikus világba, amelyben lehet valami igazság is. Én a nyáron például édesanyámmal – aki nagy szerelmem volt – álmodtam, ott a tévé fölött a portréja, gyakran rátéved a szemem, s visszaidéződnek életem mozaikjai. Egyszer csak rájöttem, hogy nem értem milyen nyelven beszél. De Ő elmondta, hogy arámi nyelven beszél, mert Krisztus nyelve is az volt. Amikor Isztambulban volt a kiállításom, azt álmodtam, hogy édesanyám ott ül a szállodai szobámban – ahol olyan hírességek, mint *Kennedy felesége* és

Gábor Zsazsa is aludt –, az ágyam szélén, s nyugtat: ne izguljak, minden jól fog sikerülni. Elmondta, hogy miként fog kinézni a kiállítás, a köztársasági elnök milyen virágkoszorút fog küldeni. S minden úgy is történt. Édesanyám egyszer azt is megüzente, hogy Ő a Göncölsze-kérnek melyik csillagán van. Bármilyen szépek is, olykor bekövetkeznek is – mert teszünk érte, hogy bekövetkezzenek – ezek az álmok, mégsem szabad realitásként értelmezni, fel-fogni – tudom, de gyönyörű!

– *Rólad azt tartják, hogy hűséges típus vagy, kitartottál a grafika mellett, még akkor is, ha igazi nagy formátumú művésszé az úgynevezett vegyes technikával készített egyedi rajzokkal váltál. Te is azt tartod, hogy ez lett az igazi kifejezési módod?*

– A vegyes technikában benne van az akvarell, a folyékony festék lágyasága, puhasága, de benne vannak a magad által manuálisan létrehozott, racionálisabb, keményebb kollázsok is, amik ezeket szervesítik, s az ellentmondások törvényében műalkotássá fogannak, beérnek egy esztétikai szférába!

– *„Legtöbbször mély kútból hordom fel a vizet, amiből tenyérszámra ihat bárki, aki érti ezt a nyelvet – mindig tele a vödör, kristálytiszt a víz...” Ismét téged idéztelek. Biztos itt mindkét állítás? Azaz, azok is értik e nyelvet, akikkel egy töből fakadsz? Tényleg kristálytiszt a víz nekik is?*

– Miután én – mint már említettem – nem vagyok nonfiguratív művész s én nem installációkban és performance-ben gondolkodom, úgy vélem, hogy minden látogatóban, az úgynevezett legegyszerűbb emberben is összeáll a kép, tehát tudja azt, hogy ha én egy balatoni vihar utáni állapotot megfestek, az nem a nagymama portréja. Egész biztos ráismer, hogy valahol a vizek világában vagyok. Az én nyelvem addig van absztrahálva, amíg közérthető lehet. Azért vagyok realista, mert a körülöttünk lévő világ is az. Megkülönböztethetők egymástól a fák, a virágok.

– *Azt is mondd valahol, hogy szeretnél hőmérő lenni egy nép hónaljában. Ezen mit értesz?*

– Ez egy más kérdés. Itt visszaköszön mindaz, ami téged emberré formált, tehát rengeteg szociális és más elkötelezettséged van, amit így a „szezon végén”, hetven év fölött, ha megtagadnál, akkor nem ért a dolog semmit, akkor képmutatóként éltél. A leélt világom figyelmeztet arra, hogy nekem hol a helyem. A művész soha nem lehet kormánypárti. Én azokban a bizonyos években, évtizedekben is sokszor keményebb voltam, hol balosabb, hol jobboldalibb az átlagnál, aszerint, hogy szerintem mi a világban a jó, amit én a művészetemen keresztül ennek a népnek tudtam, tudok adni. A művészetnek tehát hivatása van. Hitem, hogy a művészetnek dolga, feladata van a világgal, a világban. Ezt más nem csinálja meg helyettünk. Ezért történhetett, hogy már a kelet-európai átrendeződés, a *Duna Kör* létrejötte előtt pár évtizeddel megcsináltam a *Rekviem a vizekért* című képet, vagy a *Koskirály-sorozat*ot a kiskirályok ellenében, amikor még nem volt *Beszélő*, nem volt Lakitelek és Monor. Úgy vélem, hogy visszatekintve is igaz az utam. Számomra nagy boldogság, hogy engem ma is igazol a leélt múltam. Akkor lenne nagy „csötörés” az életemben, ha most egészen másként kellene beszélnem. A *Radnóti eclogák* is figyelmeztető jelek voltak, ma is azok... Úgy gondolom, hogy engem a műveim hitelesítenek s nem kell köpönyeget fordítanom. Mindenki tudja rólam, hogy én szociálisan egy baloldali elkötelezettségű ember vagyok, elődökkel – mint Amerigo Tot, *Moravia*, *Picasso*, *Sartre* stb. –, de nem szemellenzős, mert

engem sok mindenre megtanított a világ, s a rendszerváltás is. Bölcsebb lettem... Be kell látnom, be kell látnunk, hogy az Európához való szervezeti kapcsolódás útjait, módjait meg kell válogatni.

– *Elhangzott, hogy a művészetnek hivatása, dolga van. Ugyanakkor valahol azt olvastam tőled: „hiú ábránd, hogy a művészet valamit is megváltoztat”. Nincs ebben ellentmondás?*

– Szerintem nincs. A művészet, egy-egy alkotás még sehol a világon nem csinált forradalmat. Nem arra való, hogy bárhol is rendszerváltást csináljon, hogy így mondjam. A művészet arra való, hogy jelezze, hogyha baj van, de azt is, ami jó. Vannak az én műveim között ilyenek is, annak ellenére, hogy én legtöbbször a drámánál kötök ki. A művészetnek elsősorban azt kell jeleznie, hogy nem jó úton járunk. S ezt a nép nevében kell tenni. A művész egy kicsit pap, pásztor, olyan ember, aki azért kapta meg a talentumot, a tehetséget, hogy valakik érdekében felhasználja. De nem mindegy, hogy ez a felhasználás, hogyan történik. Igaz célokért, vagy feltűnési viselkedésben meg akarsz felelni az éppen aktuális kornak.

– *Említetted, hogy te inkább hajlamos vagy egy tragikusabb, fájdalmasabb hangvételi fogalmazásra, ábrázolásmódra. Honnan ez a hajlam, ez alkati kérdés?*

– Én – mint szó volt róla – elég messziről jöttem, az évek, évtizedek során pedig eljutottam oda, hogy államfőkkel parolázhattam egy-egy kiállításon, bejártam a fél világot. Ehhez persze szerenese is kell. Mindenesetre én mindig tenni akartam valami jót, s ha ezt valami akadályozta, akkor máris megszületett a drámai „felütés”. Lucifert az Isten nem semmiért teremtette. A luciferi figura, az ellenisten, nem baj, hogy van, azért létezik, hogy jó, hogy jobb legyen a világ, hogy szebb legyen a Föld! Csak példaként mondom: ülök a rádiónál és hallok: százharmincegyen fagytak meg a télen. E tragikus tények megindítottak és versekbe foglaltam érzéseimet, bár nem vagyok költő. Megírtam szabadvers formában *Tél* és kötöttebb formában *Téli vers* címmel. Íme az előbbi befejező sorai így hangzanak: *mondják sétatíkkal a halál / tajtékot habzó paripákon / jaj mire virradtunk / európai boldog menedékünk!* A második változat utolsó négy sorát ekképp fogalmaztam: *Suttogják – erre tart tán a Halál. / Éj-lova patái szívünkön dübögnek. / Jaj! mire virrad fel / európai boldog menedékünk!*

– *S, hogy maradjunk a gondoknál. A gondolkodó embereknek manapság szinte traumát okoz az értékválság. Ezt a jelenséget te hogyan éled meg?*

– Megmondom őszintén: befelé fordulással. Eljutottam oda, hogy önmagam kifejezése jelent nagy boldogságot.

– *Bárhogy is nézzük, csendesebben, visszavonultabban élsz mostanában. Nem hiányzik a nagyobb nyüzsgés, a pergőbb életvitel?*

– Először is: a ricsaj nem hiányzik. Kétségtelenül kényelmesebb a tempóm, meditatívabb az életem, de semmi lényeges dolog nem hagy hidegen. Én ma is közéletinek tartom magam, ezt például a századik *Ezredvé*gben közölt illusztrációim is igazolhatják. Én nem menekülök a feladatok elől, s attól sem, hogy exponáljam magam, de csak ha van értelme. Én is kezdeményezője, részben kivitelezője voltam a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége (MSZOSZ) Nemzeti Galériája létrehozásának Balatonfüreden. Sok képet én szedtem össze, restauráltam, rendbe hoztam, az állandó kiállítást én nyitottam meg 1997-ben. A gyűjtemény szerintem világszám, hiszen nagyszerű alkotók – *Glatz Oszkártól* kezdve, *Domanovszkyn* át egészen *Hincz Gyuláig*, *Németh Józsefig* – képeiből áll. Most készül a többnyelvű katalógus.

– Egy kényes kérdés következik. Sok díjban, elismerésben, magas kitüntetésekben volt részed életpályádon. A Kossuth-díjat nem kaptad meg. Nem vagy szomorú, netán keserű ezért? Nincs benned olyan érzés, hogy megérdemelted volna?

– Nem áhítoztam soha semmiféle kitüntetésre, nem kértem, adták. Úgy látszik nekem ennyire futotta, ennyit érdemlek szakmailag. A többi nem az én dolgom. A többi a jövő dolga, a társadalom dolga, azoké, akik felelősek a magyar kultúráért, hogy engem hová helyeznek. Persze a rendszerváltás óta éreztetik velem, hogy – noha gyökereimnél fogva sem lehettem volna más – baloldali voltam, vagyok. De, hogy ez mennyire építő baloldaliság volt, azt nem igazán veszik figyelembe.

– Teljesen más „vizekre evezve” említet meg, hogy néhány évvel ezelőtt valahol azt is nyilatkoztad: készülsz egy füves könyvet írni, csinálni. Ez nem született meg.

– Az nem, bár a füveket szorgalmasan szedem, receptjeim le vannak írva. Egy hasonló könyv azért van születőben: egy kupiói finn professzorral – Osmo Hanninennel és a SOTE élettani intézetének főigazgatójával, dr. Monos Emil professzorral készülünk egy kötetet írni a népi gyógyászatról. A finnek adnák ki és Párizsban lenne a bemutatás.

– Köztudott rólad, hogy családcentrikus alkatú, érzelmű ember vagy. Két leányod már régen felnőtt, házyod unokád van. Milyen a viszonyod hozzájuk?

– 1990-ben még könyvet is írtam nekik *Tihanyi mesék* címmel. Tavaly még ketten jártak nálunk a gimnáziumba, most már csak Eszter lakik velünk, Balázst felvették egyetemre. Most olyan korban vannak, hogy egy kicsit eltávolodtak tőlünk, mert már még nem felnőttek, de már nem gyerekek, önálló életre vágyanak. Pedig mi a gyermekekben, az unokákban mindig azt a kort keressük, amikor még a nyakunkban ültek, ahogyan simogattak minket, amikor bensőséges viszonyban voltak velünk. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem keserít ez el, de próbálok logikusan felfogni, hogy most nem én vagyok a fontos, hanem a barát, a barátnő, a saját program. Tapasztalatból tudom, hogy eljön majd az az idő, amikor felfogják, hogy mit jelentettek nekik a nagyszülők és újra nagyon fontosak leszünk nekik. Most ezen a várakozási állásponton vagyok. Persze most is van örömöm bennük, hiszen a Pesten élő András egy kis tudós, matematika-fizika versenyeket nyer, nyolcadikos korában már megoldotta az érettségi feladatokat.

– Évtizedekig tanítottál, te szervezted meg az ország első iskolagalériáját a salgótarjáni Bolyai gimnáziumban. Pedagógusként, tanárként mi a hitvallásod?

– Én Sárospatakon lettem igazán tanító s aztán soha nem is tudtam a tanítás nélkül meglenni, pedig bármikor abbahagyhattam volna. Nálam a pedagógia és művészet mindig együtt volt és van jelen. Úgy éreztem, hogyha abbahagyom a tanítást, a művészetet is abbahagyom. El kell, hogy mondjam, tovább kell adjam a műalkotás folyamatában szerzett tapasztalataimat. Rengeteg sikeres tanítványom volt és néhány nagyon tehetséges ma is van. Csak példaként említem Borkovits Péter üvegtervezőt, aki most a képzőművészeti gimnáziumban tanít, Balás Gyula formatervezőt, vagy Újhelyi Esztert, akiből textilművész lett. A nyáron megvendégeltem a képzőművészeti főiskola második osztályát, köztük egy volt növendékemet. A tavaszi tárlaton öt olyan alkotó állított ki, akik nemrégiben még tanítványaim voltak. Kötődnek a városhoz is, hozzám is. Meglátogatnak, még külföldről is küldözgetnek leveleket. Tulajdonképpen a tanítványokban élsz tovább, s ez megnyugtató. Mert nem csak átadtad a szakmai ismereteket, fogásokat, hanem emberileg is ott élsz bennük, megemlegetnek, mint ahogyan én megemlegetem az enyémeiket: Gódor Károlyt, az első rajztanáromat a polgáriból, vagy a már említett Szőnyi István főiskolai mesteremet. Róla most írok egy emlékkönyvben.

– Köszönöm a beszélgetést.

Csach Gábor

„...kuli típus vagyok, akár az apám.”

Interjú Réti Zoltán balassagyarmati festőművésszel

– Réti Zoltánt az ifjabb generáció „csak” festőművészként ismeri, pedig a világháború után legalább három évtizeden át Balassagyarmat zenei kultúrájának meghatározó személyisége (is) volt. Zoli bácsi, mi volt előbb az életében? A festészet vagy a muzsika.

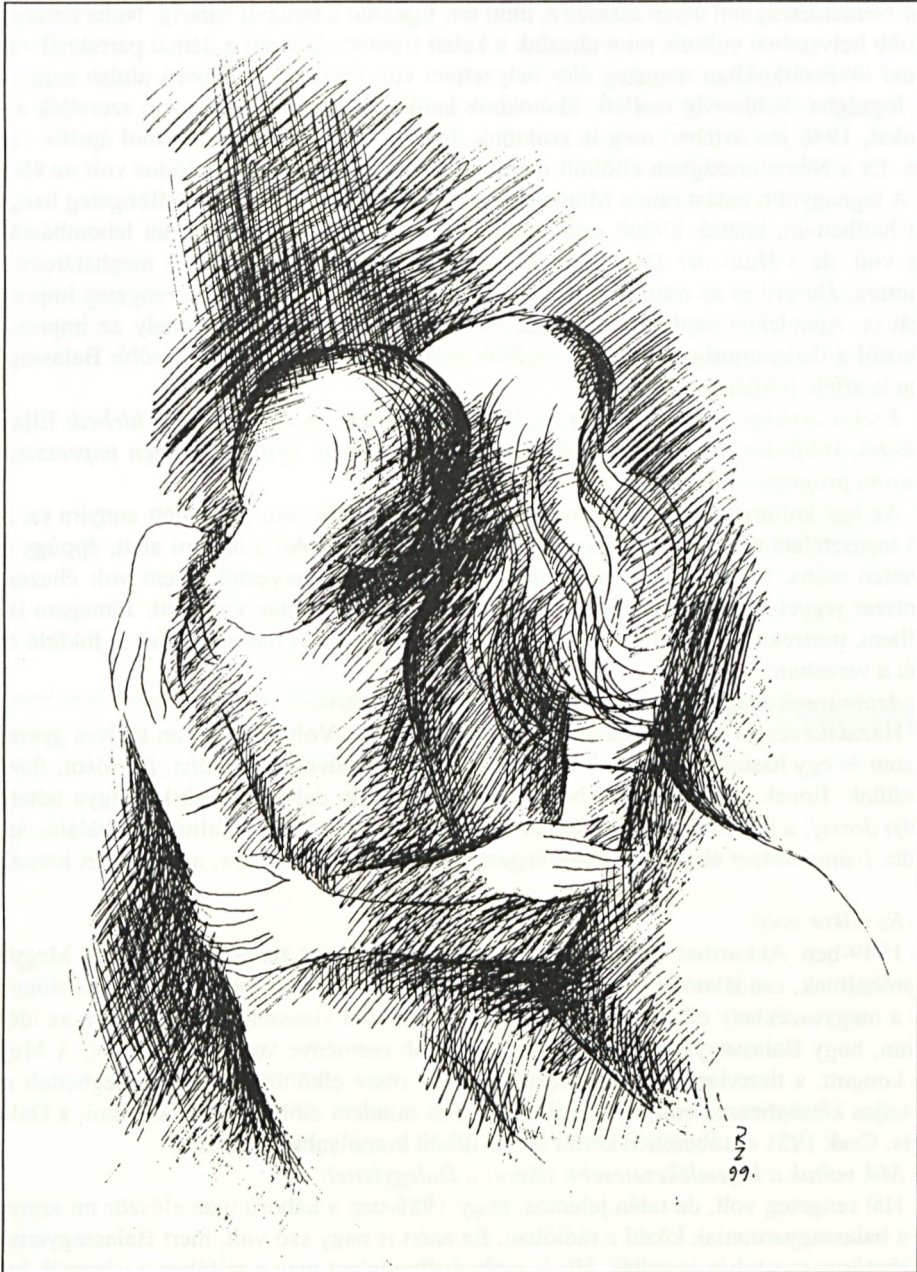
– Hát nem tudom. Gyerekkorom óta érdekelt mindkettő. Gimnazistaként egyébként még tornáztam is. Egyszerre készültem sportolónak, zenésznek és festőnek, aztán végül csak az utóbbi kettő maradt. Hivatalosan egyébként előbb voltam muzsikus, hiszen a miskolci tanítóképzőben előbb végeztem egyházi karnagy és kántortanítóként. Ugyanakkor tizenhat éve, mióta nyugdíjas vagyok, jóformán minden időmet a festészetnek szentelhetem.

– A szülők mit szóltak a művészi pályaválasztáshoz?

– Nem nagyon örültek. Apám borzasztóan céltudatos ember volt. Megárvulása után megszökött nevelőszüleitől, és kitartó munka révén fokozatosan a századelő legjelentősebb nőgárdai építésének, *Magos Munk Dezső*nek a „jobbkezévé” vált. Anyám, szintén korán lett árva, varrónő volt. A Madách kastélyban dolgozott, és Mikszáth-tal is alkalma volt találkoznia. Nagymamra ugyanakkor úgy emlékszem, mint a régi Ipolymenti vizimalmos élet betyár-pandúr történeteinek elmesélőjére. Úgyhogy a racionalizmus, az irodalom és a romantika furcsa egyvelege adott volt a szülői házban. 1923-ban születtem Nagyoroszipan, de Érsekvadkertben gyermekeskedtem. Aztán Balassagyarmaton a Balassi Bálint Gimnáziumba jártam, majd a miskolci tanítóképzőben eltöltött öt év után 42-43 között Kiscsalomján, majd Csesztvén tanítottam. Ekkor jelentkeztem a Képzőművészeti Főiskolára, ahová fel is vettek 1943-ban.

– Ki volt a mestere?

– *Aba Novák* akkor már nem élt, osztályát *Kontuly Béla* vitte tovább. Én is Kontuly-növendék lettem. A „novecentós” Római Iskola mestereit ma már nem nagyon ismerik, de akkoriban rendkívül jelentősek voltak. Jőmagam a Kontuly festői világtól kissé idegenkedtem, de rendkívül jó mester volt, és nagyon kedves ember. Sajnos, csak 1969-ben tudtam befejezni a Képzőművészeti Főiskolát. Gyakran szoktam mondani, hogy mi egy szerencsétlen generáció vagyunk. Amikor beindult volna az életünk, javában dült a második világháború. Én 44 őszén vonultam be tisztiiskolába. Érsekújvárra kerültem. Innen karácsony előestéjén vittek minket, karpaszományosokat, a nyugati frontra. Mindössze néhány magyar ezred ment

Réti Zoltán grafikája

akkor Németországban olyan messzire, mint mi. Egészen a holland határig. Noha kétségtelesen jobb helyzetben voltunk mint társaink a keleti fronton, de azért a dániai partoknál vagy a holland lövészárkokban rengeteg éles helyzetben volt részünk. A háború utolsó napján estünk fogságba, Schleswig mellett. Skótokhoz kerültünk, azok nem nagyon szerették a magyarokat, 1946 januárjában meg is szöktünk. Így kerültem Münchenbe, ahol április végéig éltem. Ez a Németországban eltöltött majd másfél év meghatározó periódus volt az életemben. A legnagyobb hatást rám a Münchenben eltöltött három hónap tette. Rengeteg hangversenyt hallhattam, köztük kitűnő orgonistákat. Az *Alte Pinakothek*át ugyan lebombázták és zárva volt, de a *Haus der Deutschen Kunst*ban kiállításai közül kettő is meghatározó volt számomra. *Dürer*é és az osztrák *Kokoschkáé*. De láttam *Van Gogh*okat, rengeteg impresszionistát is. Ajándékba kaptam egy színes *Moderne Malerei* albumot, amely az impresszionizmustól a dadaizmusig tárgyalta a legfőbb mestereket. Ez az album később Balassagyarmaton is afféle bibliának számított.

– *Ezeket érdekes hallani, hiszen az 1937-es Entartete Kunst vagyis a hírhedt Elfajzott Művészek kiállítása után a Harmadik Birodalom jóformán betiltott minden impresszionizmus utáni progresszív áramlatot.*

– Az egy kultúrpolitikai esemény volt, a hétköznapokra nem telepedett annyira rá. Meg aztán tapasztalataim főképp a háború utánról valók. Egyébként a háború alatt, éppúgy mint közvetlen utána, Németország mindennapjait nagyon jól szervezték. Nem volt éhezés, az élelmiszer jegyek sokáig érvényesek voltak. Persze a fekete piac virágzott. Jómagam is ebből éltem, portrékat készítettem. Néhány hét után festőként és muzsikusként is fokfelé meghívtak a városban.

– *Aztán ismét Magyarország.*

– Hazaérkezésem után Patvarcon lettem kántortanító. Volt egy nagyon kedves gyermek-kórusom és egy hasonlóan jó felnőtt kórusom. Komoly műveket: *Kodályt*, *Bartókot*, *Bárdost* énekeltünk. Ennek köszönhettem, hogy a megyeszékhely dalegyletének karnagya lehettem. *Erdélyi József*, a legendás karnagy ekkor már nagyon beteg volt, és állítólag a halálos ágyán mondta *Iványi József* elnöknek, hogy engem hívjanak be Gyarmatra, a Dalegylet karnagyának.

– *Ez mikor volt?*

– 1949-ben. Akkoriban a Dalegylet százfős volt, hatalmas zenekar, férfikar. A Megyeházán próbáltunk, csodálatos hetek voltak az életemben. Aztán megjelent valami közlönyben, hogy a megyeszékhely elköltözik Salgótarjánba. Rossz is visszaemlékezni azokra az időkre. Állítom, hogy Balassagyarmat egyik legtragikusabb eseménye volt az az egy év. A Megyeháza kongott, a tisztviselők és az értelmiség nagy része elköltözött. Szinte megbénult minden, teljes kétségbeesés volt a jövőt illetően. Sok mindent előlről kellett kezdeni, a Dalegyletet is. Csak 1951 októberében került sor az újbóli komolyabb fellépésre.

– *Mik voltak a legemlékezetesebb sikerei a Dalegyletettel?*

– Hát rengeteg volt, de talán jelentős, hogy 1955-ben a háború után először mi szerepeltünk a balassagyarmatiak közül a rádióban. Ez azért is nagy szó volt, mert Balassagyarmatot meglehetősen mostohán kezelték. Hír is csak elvéve jelent meg a sajtóban a városról, kulturális esemény meg szinte semmi. Aztán a TV-ben is mi szerepeltünk először Balassagyarmatról. Talán kórusvezetői karrierem méltó zárása volt 1979, amikor már *Ember Csaba* is

segédkarnagy volt. A Zeneakadémia kórusfesztiválján karnagyi díjat kaptam egy palóc népdalcsozor, és egy zenekari kíséretes Monteverdi-mű előadásáért. Ugyanezt a palóc népdalcsozrot vezényeltem néhány hete a zeneiskolában, ötven éves Dalegyletbe lépésem évfordulóján. Nagyon jóleső érzés volt dirigálni.

– *Visszatérve az ötvenes évekre, miből élt, mi volt a civil foglalkozása?*

– A mai Kiss Árpád iskolában tanítottam éneket és rajzot 1950-től. 51-től pedig ugyanezt a megalakult Tanítóképzőben, egészen 59-es megszüntetéséig. De óraadó voltam a Balassi Gimnáziumban is, első vegyeskarukat is a hatvanas évek végéig vezettem.

– *Aztán, ha jól tudom, az ötvenes években megindult zeneiskola létrehozásának is aktív részese volt Zoli bácsi.*

– Szakdolgozatot író fiatalok, akik a zeneiskoláról, a város zenei életéről írtak, emlékeztettek rá, hogy az ötvenes években gyakran felszólaltam a Városi Tanácsban egy Állami Zeneiskola létesítésének ügyében. Ugyanis legközelebb Hatvanban, Bátorterenyén, Salgótarjánban és Vácon volt zeneiskola. Ez nemcsak presztízs probléma volt. Akkoriban számos, de közülük sok gyengén képzett zeneoktató volt Gyarmaton. Magánórára járni pedig belekeült 100-200 forintba is, miközben az állami zeneiskolákban mindössze 10-50 forintért lehetett zenét tanulni. Tehát a szülőknek sem volt mindegy. A lényeg az, hogy azt a tanácsot kaptam, alakítsunk egy zeneoktatói munkaközösséget. Ennek a szervezésében *Hemerka Gyula* akkori kultúrházasként sokat segített. Nagyon jól működött a dolog 59-től 63-ig, bár a végén már elég kényelmetlen volt a kultúrház atyáskodása. Aztán a minisztériumban végre engedélyezték, hogy száz fővel meginduljon a városban a Salgótarjáni Zeneiskola fióktagozata. 1966-ban pedig az önálló Állami Zeneiskola, mindkettőnek vezetője illetve igazgatója voltam, 1983-ig. A zeneiskola már a legelején is nagyon jó szakmai színvonalon működött, hála Budapest közelségének. Ugyanis az operából és az Állami Hangversenyzenekarból jártak le muzsikuskok oktatni. Egy-két napig voltak itt, sokszor öten-hatan aludtak a Deák Ferenc utcai épületben. Én mindig attól félttem, nehogy valami tűz legyen és lebukjunk, hogy illegálisan az intézményben alszanak a tanárok. Szerencsére ilyen nem volt. A lakáskiutalás akkoriban is nagyon nehézkesen ment. Persze emlékszem, hogy *Lombos Márton*, akkori tanácselnök egyszer azt mondta, amikor már meguntam ezirányú panaszaimat, hogy „Zolikám, minden könnyebb lenne, ha tudnátok focizni”. Persze focizni nem tudtunk, de szép lassan tekintélyes saját tanári karunk lett.

– *Közben mi történt Réti Zoltán festőművésszel?*

– Természetesen folyamatosan festettem és kiállítottam. A Főiskolát csak 1969-ben fejeztem be, de már 64-ben Képzőművészeti Alaptag lettem. Valóban sokminden mást is csináltam. *Iványi Ödön* mondogatta nekem a megyén akkoriban, hogy egy fenékkal csak egy lovat lehet megülni, de nem tudom... Tevékeny ember, kuli típus vagyok, akár az apám.

– *75-ben még könyvet is írt Rózsavölgyi Márkról.*

– Mondták is, mit akarok, nem elég a zene, a karnagyság, a tanítás, az intézmény vezetése, még írói babérokra is vágyon. Pedig szerintem összefüggenek a dolgok. Nálam ez mind természetes volt. *Michalengelo* is remek muzsikusk volt és remek költő. Persze, Isten ments, hogy hozzá mérjem magam.

– *Réti Zoltán különben micsoda? Festő, zenész, író?*

– Ha pedagógus, akkor zenész. Ha alkotóművész, akkor festő.

– Egyébként mire a legbüszkébb eddigi élete alatt, mi az, amire szívesen emlékszik vissza?

– Azzal kezdeném, hogy a zeneiskolai igazgatóságot nagyon nem szerettem. Az adminisztráció és a felelősség rengeteg időmet elvette. Csak azért csináltam, hogy legyen hivatás-szerű intézményi zeneoktatás, és hogy mindezt egy balassagyarmati irányítsa, ne valami akkreditált hivatalnok. A karnagyságot szerettem. Nemrég összeszámoltam, majdnem húsz kórusom volt a pályafutásom alatt. Az emberekkel nagyon jó együtt dolgozni. A legszebb emlékeim a régi nagyzenekarral kísért kórusomból valók. Az valami csoda, amikor félszáz ember hosszadalmas és idegőrlő munkája révén a produkció kitisztul, mint az óbor, és létrejön a muzsika. Egyébként több mint húszan élnek még az ötven éves kórusomból, nagyon nagy szeretettel gondolok rájuk, és sokuk jó barátom ma is. Aztán volt nekem egy blockflöte együttesem is. Festőként persze nagyon örülök, hogy kiállítottak Tokióban, Londonban, számtalan helyen Európában. És nagy könnyebbség, hogy nem csak az Alap nyugdíjából kell finanszíroznom a nagyon drága alapanyagokat, amiket használok a festézetemhez.

– A régi pályatársak Jánossy Ferenc, Farkas András elhunytak Zoli bácsi mellől. „Nagyöregnek” számít Nógrádban?

– Hogy „nagyöreg” vagyok-e? Nem tudom. Majd kétszáz kiállításon vagyok túl. Akvarellistaként, illusztrátorként ismernek legtöbben, pedig két nagydíjamat is olajfestményekért kaptam. Legbüszkébb is olajsorozataimra vagyok: ilyen a *Dombok zenéje* vagy az *Arvalányhaj* című. *Madách*, *Mikszáth*, *Komjáthy* albumaim sem illusztrációk, hanem ihletett önálló műalkotások. Persze nem vagyok afféle magamat szervező, eladó modern művész. Úgy gondolom, elég baj, hogy minden szinten leépülőben van a művészi érzékenység.

A legnagyobb baj talán, hogy az ifjúságnak nincs ideje. Teljesen be van táblázva egy mai középiskolás, tehát olyan fiatal, aki éppen érett lenne már ahhoz, hogy egy magasabb fokú szellemi élvezetet nyújtó művészet részese legyen. A karrier építése minden idejét leköti, hatalmas a küzdelem. Ugyanakkor az új generációk a média hihetetlen felületes svungjával szembesülnek. Egy teljesen hamis és felületes kultúra bombázza őket. Hangos és agresszív művészet, ami mögött csöpög a pénz, az erőszak.

– Konzervatívnak tartja magát?

– Nem. Úgy gondolom elég nyitott vagyok a dolgok iránt, és a maga környezetében akár a játékos is el tudom fogadni. Ha mint festőt kérdezel, úgy sem hiszem. Régimódi vagyok, de ez az iskoláimnak, mestereimnek és a koromnak köszönhető. Én még úgy lettem festő, hogy a főiskolai felvételin egy darab színeset nyomtak a kezünkbe. Préselt színeset akkoriban tilos volt használni, gyurmát is csak a legvégén. Azt tanultam, és vallom is, hogy az a festő, aki kezet, arcot, alakot és aktot tud rajzolni. Nagyon szeretem a filozófiát, de csak olvasni. Tehát nem vagyok afféle teoretikus művész. Mindig is ösztönösen, boldogságból festettem. Valami megfogott, legyen az egy lankás domb, vagy egy vers, vagy egy muzsika, akkor egyszerűen elindult bennem az alkotás. Még ma is járok a szabadba skicceket készíteni. Szeretem a mesterségem.

– Ez olyan, mintha megvetné az absztrakciót? Pedig mostanság erősen stilizált tájakat is fest, sőt mutatott egy absztrakt sorozatot is Bartók muzsikájára.

– Valóban, de ez sem kifundált. A lényeg az, hogy érzem a munkát, a mesterséget és a kéznyomot.

– Mondhatjuk, hogy Réti Zoltánnak nagyon fontos az ihlet, és hogy ezek erősen kötődnek a nógrádi tájhoz, emberekhez, irodalomhoz és a muzsikához?

– Pécsi kiállításom kapcsán írta rólam *Martyn Ferenc*, hogy különös kapcsolatban lehetek a muzsikával, és hogy zeneiek a festményeim. Pedig nem is ismert, ennek ellenére nincs okom hogy vitatkozzam e megállapításokkal.

– *Mutatott nekem egy kottát, amelyben Gallai Attila Látomások című vonószekari darabjának partitúrája van. Az ajánlásában az áll, hogy Réti Zoltán festészete ihlette meg.*

– Igen, májusban volt az ősbemutatója Szegeden.

– *Ez kicsit olyan, mintha a muzsika meghálálná önnek, hogy annyiszor merített belőle a képzőművészetében. Egyébként hangszeren szokott még játszani?*

– Az evangélikus templomba hívnak néha orgonálni. Zongorázni persze majd mindennap szoktam. Főleg *Bach* koráljait, és folyton rájövök, hogy milyen modern zeneszerző is valójában. Az öreg *Bach* nagyon fontos számomra, felemel és megnyugtat egyszerre.

Réti Zoltán grafikája

Dukay Nagy Ádám

A szabadulóművész

Orosz István festőművész

Mondhatnám: közben.

Beszélgünk, közben egy infarktus. Közben készülődés egy kiállításra. (Szlovákia, Fülek, Várgaléria.) Közben várom az útlevelem, hogy kijuthassak én is – írni kellene róla. Közben arra gondolunk mindketten (mi, ketten), hogy negyven év után, mit ő pedagógusként lehúzott, miért nem adatik kis nyugalom már.

És közben: beszélgettünk.

A szöveget két részre osztottam – kiderül majd, miért.

[egy]

– *Nagy sztorizgatósnak ismerünk, szóval, azt hiszem, élményekben gazdag életet éltél, élsz. Saját pályádat, innen, Salgótarjából nézve – annyi országos „kitörési” lehetőséggel – rögsnek érzed?*

– Semmiképpen nem. Engem csak mások kapcsán foglalkoztatott, hogy esetleg innen elmenjek, de ezt egy percig sem gondoltam komolyan. Azt szokták mondani, hogy az ország más részein jobban értékelik, fogadják a művészeteket. Nem tudom. Én megmaradtam lo-kálpatriótának és örülök annak, hogy így döntöttem. A mai napig köt a Karancs-völgy, Salgótarján, egyáltalán ez a vidék. Főképpen és nyilvánvalóan a szüleimen, a családomon, a barátokon és a művész kollégákon keresztül. Egyszerűen: legyen az élet ilyen! Nem érzem, hogy az életem, a pályám rögs volt. Ha nem is volt mindig minden a legnagyobb rendben, s nem lehettem mindig én a legelégedettebb ember, az is csak előnyösen hatott munkáimra és az egész pályámra. Az áldozat, az persze egészen más. Te is tudod, hogy rengeteg áldozatot kíván az alkotói tevékenység. Ez nekem tulajdonképpen jól jött, hiszen pedagógiai munkámba is be tudtam ezt építeni. Negyven évet töltöttem a tanári pályán, s ahogy ment az idő, úgy tudtam a művészi tapasztalatokat beépíteni az iskolai munkámba. De én ezt soha nem éreztem áldozatnak, inkább segítségnek nevezném. Tehát, ha az áldozatot és ezt a fajta segítségnyújtást áldozatnak érzed, akkor igen, akkor az volt. Éppen így vagyok egy másik dologgal is, például – tudtommal – nincsenek ellenségeim. Azt gondolom amiatt is, hogy mindig igyekeztem a helyzetekhez igazodni. Nem tudok olyan emberről – ha ne adj’ Isten „ellenségeimről” kérdeznél –, hogy:

„igen”. Ettől függetlenül, nagyon sok olyan helyzet volt, amelyekben úgy éreztem, hogy csalódást okoztak, bár lehet, hogy ezeket csak én éreztem annak, mert azok, kérlek szépen, nyomokat hagytak egy-egy időszakomban.

– *Lehet, hogy a szokottnál is érzékenyebb vagy?*

– Valószínűleg. Amikor én maximálisan jó értékeléssel vagyok egy emberről és ő azt kétkedve fogadja... hát az ilyen szituáció engem mindig mellbe ütött. Tudom, a jó kritikát is mindig óvatosan kell fogadni, de ha valaki nem hiszi el, hogy te őszintén beszélsz és azt is elmondanád, ha mondjuk egy műben itt-ott nem tetszene valami, akkor az valóban csalódást okoz nekem. A másik ilyen helyzet ehhez hasonló, de visszafelé működik. Tehát, amikor az embert szembe dicsérik és utána a háta mögött – általában valamilyen pozíció érdekében – a munkásságát, vagy az emberi mivoltját kissé ferdén „mutatják be”. Ez nyilvánvalóan egyrészt fáj, másrészt viszont én az a típus vagyok, akinek egy ilyen helyzet még az önbizalmát is meg tudja ingatni. Ilyeneket hallva egészen meg tudok rendülni, talán tényleg túlságosan érzékeny ember vagyok az ilyen helyzetekre. Ezzel csak azt akarom mondani, hogy ilyen is volt már... Nem vettem azonban az ilyen történeteket mindig a szívemre, mert úgy érzem – te is tapasztaltad –, hogy bármerre járok, az embert tisztelik, szeretik. Ez pedig nekem sokkal fontosabb. Számomra az emberek a legfontosabbak! Az emberekre oda kell figyelni, törődni kell velük, mint ahogyan mi is elvárjuk ezt mindenkitől és egymástól.

Orosz István akvarellje

Valószínűleg ezért is tudtam nagyon sok energiát fordítani a tanítványaimra, ami soha nem volt hálátlan feladat, mert nagyon jóleső érzés, hogy bármikor szeretettel látogatnak meg, többségük akkor, amikor csak az ideje engedi. E mellett az is nagyon fontos és megindító számomra, hogy ezek az emberek bátran merik vállalni, hogy én voltam a mesterük. Közöttük ma már számos tevékenykedik mind az alkalmazott, mind pedig valamely más képzőművészeti ág területén. Színházi díszlettervezők, grafikusművészek, divattervezők, festőművészek, kirakatrendezők, dekoratőrök, nem is tudnám felsorolni, mennyien és mennyiféle területen dolgoznak, akiket valaha tanítottam akár tanórákon, akár csak eljártak hozzám. Ez engem egyszerűen melegen. Ugyanakkor sok féltékenységgel is találkoztam a kollégák részéről, mert néhányan sokszor úgy fogták ezt föl, hogy egyszerűen szerencsém volt, azért sikerültek ezek a dolgok így. Nem voltam pedig különösebben szerencsés, voltak buktatóim... és azt hiszem, nem szerencse kérdése az, hogy akár a pedagógiában, akár a művészetek területén próbálom a magam tehetségéhez mérten azokat a dolgokat előre is felszínre hozni, ami csak az időbe belefér. Úgy gondolom, ha az idő számomra továbbra is kedvez, akkor lehet, hogy még sok dobásom van. Visszatekintve azt érzem, hogy kezdek beérni, s talán többre is vagyok képes, mint amit eddig megcsináltam.

– *A művészek általában nagyon összetartanak és lényegesen szorosabb kapcsolatok, illetve barátságok jönnek létre, mint általában... Te azonban – ha lehet –, még egy fokkal ennél is szorosabban kötődél, kötődsz barátaidhoz. Hogyan alakult ez ki benned, mi diktálta esetekben ezeknek a kapcsolatoknak az ilyen nagyon-nagy fontosságát?*

– Nézd, én nem próbáltam keresni azokat a helyzeteket, hogy már csakazértis...

– *Helyzetbe kerültél?*

– Igen, helyzetbe kerültem.

– *De „véletlenül”, vagy pedig „odakeveredtél”?*

– Kérlek szépen, volt úgy, hogy tényleg teljesen véletlenül és volt, hogy szerencsésen alakult egy adott szituáció és odakeveredtem. Az ilyen helyzeteket azonban sohasem úgy éltem meg, sosem akartam úgy benne lenni, hogy én ezzel visszaéljek, hanem igyekeztem mindig kifejezni az örömet és mindent elkövettem annak érdekében, hogy az adott kapcsolat tisztességes, harmonikus legyen. Nagyon jóleső érzés volt nekem minden ilyen kapcsolat, barátság. Mondjak neveket esetleg?

– *Ahogy gondolod.*

– Egy pályázat megnyerése kapcsán, csodálatos módon, *Petres István* közvetítésével kerültem kapcsolatba *Krencsei Mariannal*, *Gobbi Hildával*; vele például a Fészek Klubban, Budapesten. Hát kérlek, attól nagyobb élvezet és élmény ritkán adódik egy ember életében... De ugyanitt a fészekben találkoztam *Latinovits Zoltánnal*, őt itt hallottam például úgy egy verset mondani, hogy nem színpadon, vagy szerkesztett műsorban lépett föl. Itt mondta el csak a társaságnak „*A Dunánál*” című verset. No, ha arra visszagondolok, a mai napig bizsereg a hátam tőle. Azt hiszem mindig jól reagáltam ezeknek az embereknek a néha teljesen váratlan megmozdulásaira, s azt hiszem ennek, – hogy a reakcióim működtek – köszönhetem, hogy a magam módján, semmiképpen sem tolokodva, sikerült általában bekerülnöm a közéletbe.

– *Merthogy oda-vissza tudtál gondolatot, élményt, szellemiséget cserélni?*

– Pontosan. És ez számomra – például a *Latinovits* szereplése – még egyszer mondom, csodálatos volt. Úgy fogalmaznék, hogy az ilyen emberekkel való kapcsolatomban és barátságaim

mindig bizonyították számomra, hogy egészen lenyűgöző, fantasztikus emberek is szülehetnek és születnek. Egyik jellemzőjük, többek között, ezeknek az embereknek, hogy például akkor ő egyáltalán nem érezte velem: „...én Latinovits vagyok a nagy művész, te pedig csak a kis Orosz vagy, aki csak amolyan festegető...”

– Na, azért ne mondd...

– De igen, mert megtehetette volna.

– Miért tette volna?

– Ezért is nagy volt...

– Mi segített még egyébként, ha afféle oda-vissza cseréről kezdünk el beszélgetni?

– El se hinnéd, hogy a József Attila Művelődési Központban végzett munkám nagyon sokat segített általában is, de a kollégákkal való kapcsolatteremtésben különösen. Akkoriban jöttek létre itt, Salgótarjánban a különböző nagy kiállítások, csak emlékezz az Országos Szabadtéri Szoborkiállításra!

– Igen, emlékszem, hiányzik.

– Ilyen rendezvények kapcsán például a helyi művészekkel is nagyon jó kapcsolat alakult ki. Azt mondom, hogy egy *Laborcz Ferenc*, vagy azt, hogy *Pátzay Pál*, de sorolhatnék több embert. A helyiek közül a Pista bácsit, *Szabó Pista* bácsit, akihez tényleg majdhogynem baráti kapcsolat fűzött. Egyengettem az útját, mert mindig egy rendkívül érzékeny ember volt, mindig hátrányos helyzetet „élvezett” és mindig akadt olyan ember, aki őt úgy illette, ahogy nem szabadott volna egy művész kollégát.

Orosz István akvarellje

Életem egy másik nagy élménye volt a *Kondor Bélával* való kapcsolatom. Abba a nem túlzottan díszített, majdnem puritán műterembe, amikor beléptem, azt hittem, hogy templomba lépek be. Arról nem is beszélve, hogy amikor a kedves feleségének a huszonöt fehér macskája között találtam magam, teljesen elfelejtettem, hogy hol vagyok, akkor mutatkozott be a felesége, *Iréнке*, a fotóművész... Kondor Béla műtermében egy csodaszép fehér asztal mellett ott volt a „Darázskirály”, a „Megfeszített Krisztus” és mellette egy demizson, amiből beszélgetés közben szinte észrevétlenül vettük át a múzsa csókját. Innentől kezdve – pontosan emlékszem – olyan barátság köttetett, hogy amikor Salgótarjánba jött, mindig megkeresett. Nagyon nagy ember volt, sajnálom, és nagyon nagy veszteség, hogy korán meghalt. Hát, ilyen emberek voltak ők, akiket én a mai napig akár a művészetükért, akár emberi, viselkedésbeli egyszerűségükért roppantul tisztelek. Hiszen egyikükben sem volt semmi gög, semmi nagyképűség – nagy emberek voltak. Máshol is kialakultak természetesen nagyon jó kapcsolataim. Amikor a József Attilában művészeti vezető voltam, még statisztaként is szerepeltem. Itt például kiváló ismeretségeim jöttek létre a szolnoki színművészekkel...

– *Bocsáss meg, hogy belevágok! Te valamilyen módon hittél és hiszel az általános művészetben?*

– Abszolút hittem és hiszek az általános művészetben, örülök, hogy ezt fölvetted. Amikor, kérlek, nekem *Szombathy Gyula* azt mondta, hogy a „Hawaii rózsái”-ban lépjek színpadra statisztaként, öltözzek be, nekem akkor nagyon sokan segítettek, s azt mondták: „ha a Pistában van ilyen véna, akkor csinálja...” Pedig csak annyi feladatam volt a jelenetben, hogy a bárban ugyanúgy iszogassak, énekeljek, táncoljak, mint a főszereplők. Jó viszonyba kerültem még ezekben az években *Hofi Gézával*, *Szegedi Molnár Gézával*, vagy az *Expressz* zenekarral. Ezeket csak azért mondom el, hogy érezd, amilyen műfajokkal kapcsolatba kerültem, azok között sokszor nagyon éles határok voltak, mégis igyekeztem mindenhol ott lenni. Sokszor saját alkotói tevékenységemet is háttérbe szorítottam, de úgy érzem, hogy megérte, mert nagyon sokat tanultam minden olyan embertől, akiket most a nagy csokorból megemlítettem.

– *Aztán lassan „leváltál” te is. Úgy értem, hogy jobban belemerültél alkotói munkádba és a pedagógiába. Nem tudom, egyetértesz-e ezzel, de azt hiszem – egyfajta közelítésből persze –, hogy az általános művész esetében majdnem mindegy, hogy mivel foglalkozik. Fölmerül valami és azt elkezdli körüljárni. Olyankor pedig mintha mindegy volna, hogy akvarellal dolgozik, színpadra áll, vagy regényt ír.*

– Ezt én egyértelműen elfogadom. Ez annyira kölcsönös, hogy valamennyi művészeti ág tud a másiknak tanácsot adni, illetve egymástól átvenni olyan dolgokat, ami észrevétlenül és sokszor úgy jelentkezik, hogy a művész csak később jön rá a tulajdonképpeni látens segítségére. No, de ez pontosan abból a rejtélyből adódik, abból a titokból, amit az artisztikum minden ága magában rejt. Valahonnan így tudjuk a magunk, illetve munkáink javára ezeket a titkokat fölhasználni.

[kettő]

– *Túl vagy a kórházon, beállították a gyógyszereket, most jól vagy. Folytassuk, de hadd ne kérdezzek semmit, asszociálj nyugodtan. Jó?*

– Nem is lehet ilyenkor mit. Sokszor éreztem a helyzetemet magamon kívül. Sok mindent megfejtettem, sok minden eszembe jutott. Nagyanyám mesélte, hogy amikor kicsi voltam, kérlek szépen, akkor még Baglyason volt a kórház... Emlékszel te arra...?

– Nem.

– Engem egyszer akkor szánon vittek a kórházba...

– *Mennyi voltál akkor?*

– Akkor voltam tíz hónapos... Tudniillik a karancssági orvos, aki járt ki akkor Etesre, így adta be nekem az injekciót, hogy begörcsöltem tőle, belázasodtam úgyhogy nehezen mentettek meg, de, látod, sikerült. Nagyanyám mesélte nekem, hogy ott ült a kórházban egy orvos, és ő mondta neki, hogy „különleges formájú a koponyám, ebből a gyerekből nagy ember lehet...”

– *Tényleg?*

– Hát, igen.

– *Tíz hónaposan?*

– Tíz hónapos voltam, igen, ezt nem egyszer elmesélte az öreg mama. Hogy ebből mi lett?

– *Azt hiszem, bejött. A szabadulóművész jó kifejezés a személyiségedre?*

– Nagyon jó.

– *Csak merthogy mesélted, sokszor nincs türelmed megvárni azt sem, hogy megszáradjon az anyag, ezért választod ezeket a technikákat.*

– Így igaz.

– *Ehhez hozzátartozik, hogy a műtől is „szabadulsz”?*

– Egyrészt, minél előbb be akarom fejezni azt, amit elkezdtem, mert az nekem gondolatban már megvan, csak lehetőségem legyen, hogy megcsináljam. Sokat elbütykölgetek rajta, nézegetem, hogy az adott képeken úgy alakuljanak a dolgok, ahogy elképezem. Egy-egy kép „megforgatása” közben alakulhat úgy egy ötlet, hogy mindig az eredeti kompozícióba álmódott kép marad. Na most, ez egy egyedi stílus, ez a vegyes technika, ebben van akvarell, tempera, színes ceruza...

– *Nem akarom a koloritásokat vitatni, hiszen az egyértelmű. Viszont azt mindenképpen megkérdelem, hogy az eszköztárad alakulása egy folyamat volt, vagy egy ponton azt mondtad magadnak, hogy „szűkszavú» leszek és, ha valamit csinálok, annak egyszerre ki kell jönnie!”?*

– Nagyon jó a kérdés. Én dolgoztam olajjal, vannak is még olajképeim, de valahogy ezzel a technikával mindig beragadtam. Igaz, hogy a kritikusok mindig azt mondták rólam, hogy kolorista vagyok, erről nem is kell beszélnem, ezt a színéhségem bizonyítja. A másik része a dolognak, mármint az olajtechnikának, hogy voltak ennek egyéb okai is, nem az anyagi részére gondolok – bár ilyen is volt különben, mert a vászon meg az olaj mindig drágább „játék” volt –, hanem arra, hogy az akvarell esetében a gyors technika volt az én nagy esélyem. Úgy gondoltam, hogy ebben megmaradok. Sokat gondolkodom, és megpróbálom a legkisebb részletekig megmunkálni a felületet. Egy kicsit az utóbbi időben – lehet, hogy pszichés helyzetemből adódóan –, egy kicsit az élénkebb színek visszafogottabbak lettek. A sárgák, a vörösek, a kékek egy-egy helyen átmentek szürkébe, ami azt jelenti, hogy valamilyen módon talán az én sorsom is a képekben megjelenik. Nem különösképpen vagyok a sors kegyeltje, ha végigpörgetem eddigi életem, s nem vagyok benne biztos, hogy szerencsés vagyok, a sikereimet soha nem köszönhettem másoknak...

– *Ahogy te le tudsz lépni – fogod magad és kiszállsz egy infarktusból, egy festményből –, azt hogy tudtad egyeztetni azzal, hogy a pedagógia munkádat meg éppen az alaposság, a pontosság és a gondoskodás jellemzi?*

– Jó a gondolatmenet. Ha valamit fölállal az ember, tehát egy fiatal, – s ennek óriási tétje van – őt egy olyan úton akarod tovább vinni, hogy annak értelme legyen. Azt az embert, aki téged példaképnek tekint akár szakmailag, akár emberileg nem szabad félrevezetni, és ezért én mindent megtettem a tanári pályán. Mindent megtettem annak érdekében, hogy az a tanítványom elérje mindazt, amit a tehetsége enged neki.

– *Ha valóban azt a tehetséget látod, amit annak idején benned fölfedeztek és úgy véled az illetőről, hogy neki azt kell csinálnia, amit mondjuk éppen te is művelsz, akkor ezt hajtod ki belőle, vagy maradsz alapos, hogy nőjje ki magát?*

– Ha felfedezem az illetőben, hogy tényleg egy tehetség és látom rajta, hogy kellő intelligenciával is rendelkezik – mert ez már a legkisebb korban is szükséges –, akkor őt próbálom rávezetni, hogy éljen ezzel. Igyekeztem mindig megadni minden lehetőséget, mert attól nagyobb sikerélmény nincsen a rajzpedagógiában sem, amikor a gyerek révbe jut, visszajön és örömmel mondja el, hogy mennyi mindent köszönhet annak a kis időnek, amikor mi együtt voltunk. Ezért például én minden titkomat elmondom a tanítványaimnak, hogy sajátítsa el és menjen tovább.

– *Negyven év után mi lesz veled a gyerekek nélkül?*

– Nagyon érdekes dolog. Most még egyelőre nem éltem bele magam abba, hogy az iskolai munkám befejeződött. De megjelennek álmaimban állandóan ezek a képek, akár Karancslapujtó, akár Mohora, akár a Gépipari Technikum és másnapra már nem tudom, hogy ez valóság volt-e, vagy én képzeltem el az egészet.

– *Vagy nem akarod tudni.*

– Vagy nem akarom tudni, ez is egy érdekes dolog. Szóval, egyelőre ott vagyok, hogy az iskola számomra bezárul. A volt iskolámba például most nem tudnék elmenni.

– *Miért?*

– Nem azért, mert nem szerettem ... biztos, hogy nem azért ... egyrészt én nem tudnék bemenni azon a kapun, mint valamikor ... de ezt most hagyjuk ... ez még kemény ... ez még nem érlelődött meg bennem ... Mindenesetre a gyerekekkel való kapcsolatom továbbra is megmarad. Ez a megye ismer engem, emelt fővel merek kimenni az utcára, hiszen a kölcsönös tisztelet megvan, tehát ennek a néhány évnek kitörölhetetlen az erkölcsi értéke.

– *Készülsz most erre a füleki nagykiállításra, ahol negyven munkádat mutatják be. De biztosra veszem: nem zársz le semmit.*

– Persze, hogy nem. Ez egy kiállítás Füleken, ott még nem volt. Nagyon jó csapat dolgozik rajta, egy festőművész kolléga rendezi... ekkor volt, tudod, amikor kint voltunk megnézni a helyet, hogy fél egykor értünk haza és kettőkor már az intenzíven voltam.

– *De most már maradsz szabadulóművész?*

– Bízom benne. Hát, te, most már nagyon sok volt, amit én magamban vittem végig. És tényleg nem volt egyszerű otthagyni az iskolát.

– *Viszont sokat jelent a festés...*

– Pontosan. Ez átvizsz, gondolatban is.

– *...és van mit bepótolnod!*

– Köszönöm, hogy így gondold, én a pedagógiának valóban odaadtam magam. Az utóbbi sok évben többet foglalkoztam másokkal, mint saját magammal – tényleg van mit bepótolnom.

[a harmadik rész]

Egyetlen másodpercig nem gondoltam, hogy utolsó – a nyilvánosság előtt majdan közzéteendő – beszélgetésünkhöz harmadik részt is kell írnom. Már egyedül. A két epizódnak sem örültünk (Pista, a főszerkesztő, meg én), de biztosak voltunk benne: nem lesz semmi komoly baj.

Nagyon nagy baj lett.

Orosz István halálának tényében nem kéztördelések, visszaharapottan csicsukló mondatok húzódnak. Férfizokogás ez – faltól falig.

Az itt közzétett interjú szövegén semmit nem változtattam. Amikor utoljára beszélgettünk, benn, a kórházban – bár ezt már egyikünk sem szánta nyilvánosságnak, annyit elmondok – abban maradtunk, hogy lassan összeszedi magát és a kéziratot majd csak otthon olvassa el. Majd. Nyugodtan.

Erre már nem volt időnk. Pista csak a legelső vázlataimat láthatta. Tetszett neki. Emlékszem, nézett rám azzal a ritka, csínytevőgyermek tekintettel, mit tényleg csak páran ismerünk, és mondta: jó a tematika.

Mégis, bizakodásával (itt kiderül, azt hiszem), életigenlésével, munkaéhségével és tenniakarásával, ha már sajnos odaátról is, nekünk szól: „... gyerekek, csinálni kell!”

Nekem talán most azt mondaná az interjú kapcsán – sőt, ezt pontosan tudom –, hogy „Na, te Isten madara, aki tud olvasni a sorok között, az tudja, miről van szó!”

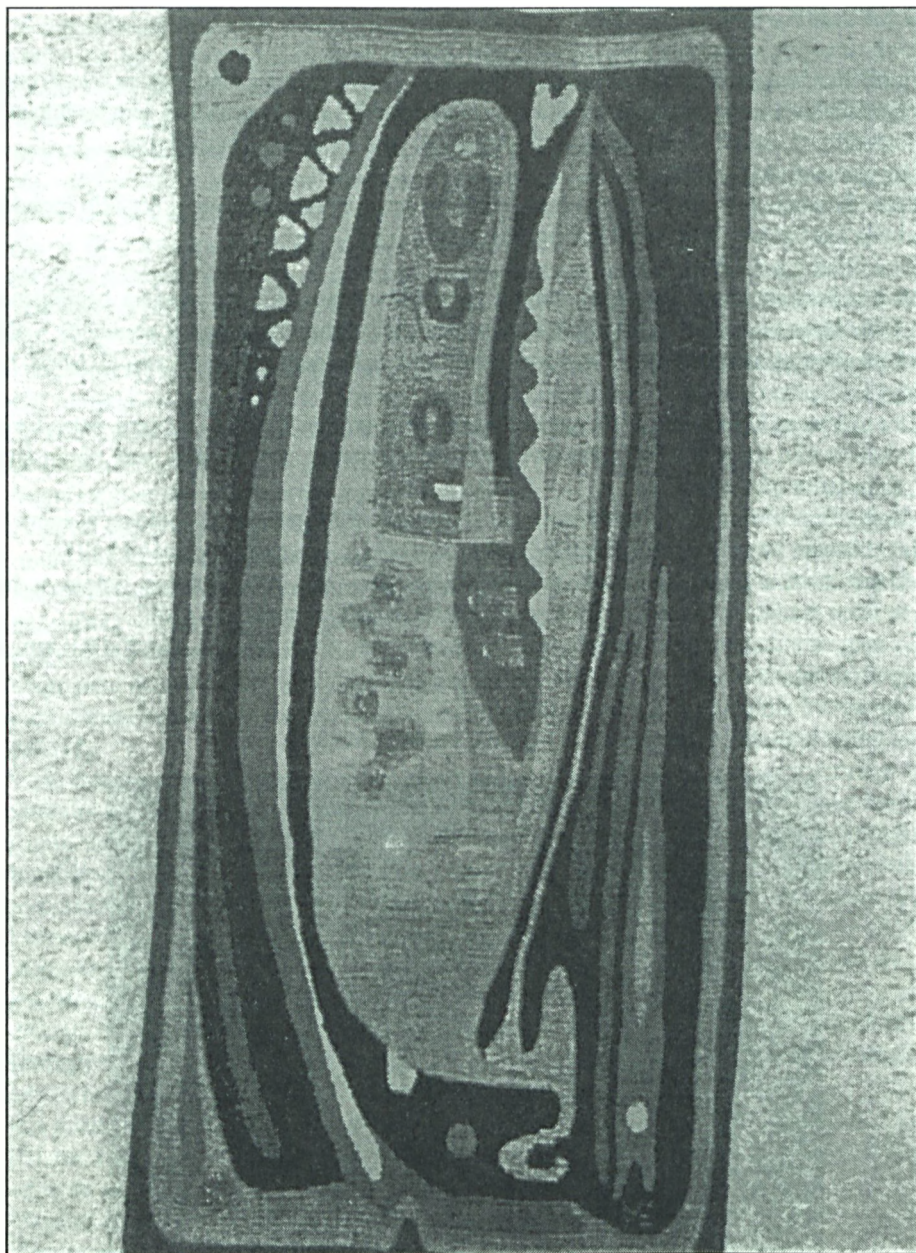
Én meg mondanám Neki (mondom is): „Igazad van, Pista bátyám, aki tud olvasni, azt tudja, miről van szó.”

Hogyne tudnánk?

Sokunkat tanítottál a sorok közt is olvasni, Te Isten Madara.

Orosz István akvarellje

Mészáros Erzsébet textilterve

Bedegi Győző

„Míves, kidolgozott, cizellált...”

Mészáros Erzsébet textilművész

A textil művésze, a gobelin készítésének virtuóza, elismerő címek birtokosa, a művészeti élet kiválósága, kiállítások sora áll mögötte, és bajban vagyok. Több okom is van rá. Majd harminc éve találkoztunk először, akkor hosszasan beszélgettünk, arról hogy miért hagyja el Miskolcot, miért cserél egy pezsgő művészeti életű nagyvárost nógrádi megyeszékhelyre, és így tovább. Azóta sem álltam vele szemtől szembe, talán meg sem ismer, bár műveivel tárlatokon találkoztam. Nem szeretem ugyanis a kiállítás megnyitókat, a kötelező protokollt. Inkább belopakodós fajta vagyok, aki elálldogál egy-egy műalkotás előtt. Ilyenkor jólesően gondoltam rá, hogy személyesen is ismerem. Az idő azonban elmosta az ismeretséget, halványította az emléket. Mondjam hát neki vagy sem? – Hiszen mi ismerjük egymást!

A másik gondom: vajmi keveset tudok a textilművészetről. Kárhoztatom is magam miatta, meg a főszerkesztőt is, hogy nem hivatottabbra szabta ki ezt a feladatot. A kíváncsiság azonban hajt, a feladat nagysága, szépsége is.

Alkotó évtizedek állnak mögötte, a valamikori remények beteljesedtek, jelen van Magyarország művészeti életében.

Erzsike vár, és idegen. Mosolyog, kedves, kávéval kínál és ebben a pillanatban döntöm el, nem szólok korábbi találkozásunkról. A családról beszélgetünk, a lányáról, aki édesanyja nyomdokaiba lépve művészpályára lép, a fiáról, aki az orvos apuka józan racionalitását követve inkább geofizikus lett. Megnézzük a gobelin szobát, ahol a saját művek láthatók a falon. „– A férjem ragaszkodott hozzá...” – mondja, és felkalauzol a zsúfolt műterembe. Hideg van. Mentetetőzik, hogy a fűtés bizony nem a legjobb, örökké levegőztetni kellene a rendszert, ami nem egy kellemes foglalatosság, ráadásul, ha kifogy a víz a hálózathól, az újabb problémát szül a sorház lakóinak. Mindenfelé az alkotómunka, a műhely termésének darabjai, rejtélyes nagy hengerek, szövőszék, egy kicsi és egy számomra óriás.

– Nem volt művész a családban – mondja. – Művészi hajlamú édesanyám operaénekesnek készült, csak közbeszólt a történelem, házasság, Szegedről Miskolcra került, jöttem én és a háború. Nem tudta folytatni a tanulást, a pályát. Benne volt ebben az apai szigor is, hiszen muníciót a tanuláshoz csak addig kapott, amíg műkedvelő szinten ment a dolog. Amikor

komolyra fordult volna a helyzet felvetődött az, amit én is gyakran hallhattam a későbbiek során, „inkább egy művész vesszen el, mint egy lánygyerek, hiszen a művészpálya ilyen..., lányokat elveszejtő pálya”. A nagymamától kezdve mindenki berzenkedett, tizennégy éves koromban, hogy Pestre kerüljek képző gimibe. Ezért aztán meg sem céloztam, pedig egészen kicsi koromtól az ábrázolási kényszer bűvöletében éltem, mindent lerajzoltam, alig győztek papírral ellátni, hogy megfelelő felületre rajzoljak, ne bútorra, falra..., bár a fal nem egy rossz dolog – mosolyodik el.

– *A fal...?! – csodálkozom rá.*

– Lehettem volna később freskós is – nevet fel. – Végül is, közel áll hozzá a gobelin, mert úgy is nevezik: „a hordozható freskó”. A családnak volt egy jószemű barátja, aki azt mondta, hogy az adottságot ki kell bontakoztatni. Kézről kézre adtak a rajztanárok. Szerencsémre nyolcadikban például művésztanárom volt *Papp László*, aki Miskolcon élő festőművész, később sokszor találkoztunk ottani tárlatokon, amikor már az én munkáimat is kiállították. Számomra eleve meghatározó volt a textil. Jelmeztervező, ruhatervező akartam lenni...

– *Miért éppen a textil...? – vetem közbe.*

– Nagyon egyértelmű egy fiatal, csitri lánynál, aki tud rajzolni, hogy a barátnői megrohanják: „Jaj! Tudod, ilyent akarok! Olyant akarok! Rajzold már le nekem!” Gyártottam számukra a rajzokat. Az általános iskolában, én, mint jószívű kislány, mindenkinek sorozatban készítettem a feladatot. Alig kaptam levegőt, ahogy fölém hajoltak. Még a tanárnő is gyönyörködött benne, és hagyta. Igen ám, de amikor kifestésre került a sor az órán, nekem már nem maradt időm szépen kifesteni és nem én kaptam a jelest. Ez elkedvetlenülített egy kicsit, és inkább a rajzos alkat maradt meg bennem. Nagymamám szeretett kézimunkázni. A régi családban megvolt az a nevelési metódus, hogy egy lánygyermek sose üljön tétlen! Abszolút evidencia volt hogy kötök, horgolok, varrok. Amikor kikötöttem a gobelin mellett, erősebben képzőművészeti műfajnak tűnt, mint mostanában. A design az utóbbi években nagyon hátrasorolta.

– *Milyen gyorsan sikerült elfogadtatnia magát a szakmával?*

– Az iparművészeti főiskola elvégzése után kerültem Salgótarjánba. Próbáltam betagozódni a tarjáni művészek körébe. Már 1966-ban sem volt automatikus, hogy művészeti alaptagságot kapjon, aki frissen diplomázik. Számomra az volt akkor az alfa és az omega, ha tárlatokon akarok szerepelni, hogy művészeti alaptag legyek. 1967-ben vettek fel a művészeti alapba, ami mostanában vált a Magyar Művészek Országos Egyesületévé. Akkoriban körülbelül kétezer alatti taglétszám volt, most már lassacskán hatezres számról beszélhetünk.

– *Nagyon sokszor könnyebben be lehet törni nagyobb körbe, mint szűk, helyi közösségekbe. Ez a „senki sem próféta...” szindróma. Sikerült ez a kisebb közösségben?*

– Hogy vidéki városban is megtaláljam a betagozódás lehetőségét, kellett más is. A hevesi, nógrádi, miskolci művészek észak-magyarországi szervezetbe tömörültek. Ennek a székhelye Miskolc volt, oda kellett pályáznom. Friss diplomával, friss alaptagsággal pályáztam tehát a területi tagságért. Arról, hogy felvettek, egy ismerős Salgótarjánban a főtéren értesítette – a férjemet! Ugye, érdekes kisváros ez?! A két fiatalról, a két frissen érkezett furcsa madárról hamar kiderült itt, hogy kik vagyunk. Akkor már megcsináltattam ezt a picike szövőszéket és már szőttem rajta három gobelint. Az ún. Ötödik Területi Tárlaton, 1969. májusában mutatkozhattam be. Ezen a néven szerepeltek a Tavaszai Tárlatok elődei. Még

ennek az évnek a szeptemberében, a miskolci Észak-Magyarországi Művészek Rajzai című kiállításon is részt vettem. Decemberben pedig az ún. Hatok kiállításán, már mint teljes jogú tag szerepeltem, *Czinke Ferenc, Iványi Ödön, Lóránt János, Mustó János és Pataki József* társaságában. Ott voltam azután már az első Téli Tárlaton, az első Tavasz Tárlaton is.

– *Tehát zökkenésmentes volt a beilleszkedés.*

– 1972-ben szerepeltem a keszthelyi Nyári Tárlaton, ez hozta meg számomra egy külföldi műgyűjtő érdeklődését. Meglátta a gobelinemet, a táblaképek mellett. Akkoriban nem volt olyan nagy kuriózum gobelint kiállítani a táblaképek mellett. Manapság próbálják csak úgy beállítani, hogy „a táblakép mellett a gobelin ne konkuráljon”! Volt itt egy kis művészettörténész lányka, aki innen csinálta meg a diplomáját, és ennek ez volt a vesszőparipája. Egyszerűen kinyomott engem a Tavasz Tárlatok sorából, mert hogy ne konkuráljon a gobelin a festészeti anyaggal. Hát, ha konkurálhat, miért ne?! Ugyanakkor evidens, hogy képzőművészeti műfaj. Ugyanígy jártam, amikor zománccal próbálkoztam. Visszatérve, egy német műgyűjtő vásárolta meg a keszthelyi tárlaton megpillantott *Család* című gobelinemet. Úgy gondolta azonnal leemelik neki. Persze a kiállítás végéig ezt nem lehetett megtenni. Jött a zsűriztetés, lektorátus, vámolttatás, kutya füle. A képviselője intézte az egészet, személyesen nem találkoztam vele. Pesten mondták, hogy hozzák még munkát. Nem vittem. Annyira naív voltam... A többiek is berágtak a vásárlás miatt. Volt ugyanis egy éves keret. Az egész nem volt annyi, mint amennyiért az az úr megvásárolta a gobelinemet, pedig legális zsűri árban vette meg.

– *Valutában kapták meg a vételárat?*

– Csak húsz százalékát lehetett megkapni valutában. Nem voltunk még kinn Európában. Mit csináljunk? Mit csináljunk? Mentünk. A gyerek a nagymamánál maradt. 1973-at írtunk, a három éves gyereket nem vihettük. Itt maradt túsznak. A kis Skodánkkal nekivágtunk Európának. Fennakadtunk a svájci szerpentineken, az AC-pumpánk elromlott, de le tudtunk gurulni Genfbe, ahol véletlenül volt egy szerelőműhely és meg tudták javítani. Valami jótékony védőburokban éreztük magunkat. Ez a fiatalság naivitása: semmi baj nem érheti. Hát nem csodálatos?! Most már kezdek felnőtté válni. Már tiszta feszültség, tiszta izgalom vagyok, igaz, elsősorban a gyerekeim miatt. Én már elértem valamit, a nehézségek és megtorpanások dacára a szekér, ha nehezen is, de haladt. Stációk, megállók is voltak, öröm is volt, ünnep is volt.

– *Szóval, az elismerés töretlen a városban, együtt állít ki a legjelentősebb itt élő művészekkel. Gondolom, nemcsak erkölcsi ez az elismerés.*

– 1964-ben épült, ha jól emlékszem, az első négy műteremlakás Salgótarjánban, ahová az első beköltözők Czinke, Pataki, Mustó voltak. A negyedik még akkor is üres volt, amikor én idejöttem, a diplomámmal. Senkinek sem jutott eszébe, hogy felajánlja. Állítólag volt rá egy várományos, egy festő hölgy, *Kristóf Cili*, akit viszont az Istennek nem hagytak beköltözni, pedig őt azzal keresték meg, már a képzőművészeti főiskolán, hogy jöjjön, itt a műtermes lakás. Jött, és mindenféle akadály kezdett mutatkozni. Egy szárítóhelyiséget bérelt az Arany János vagy a Pécskö utcában, már nem emlékszem pontosan, hogy hol. Közben a művelődési házban dolgozott előadóként, hogy kenyere legyen. Férjhez ment és elköltöztek. Újra pályáztattak a lakásra, de én ezt nem tudtam. Ha tudtam volna, talán én is próbálkoztam.

Lóránt Jancsi viszont tudott a dologról, megcélozta a lakást és el is utazott hozzá, Kaposvárra egy bizottság. Kétgyermekes apa volt. Ő mesélte, hogy csak az egyik gyermeke volt

szem előtt, mire azonnal rákérdeztek: – Hol a másik gyerek?! – Elbújt az ágy alá – felelte. Akkoriban még ez is szerepet játszott, pedig Lóránt már nagyon tehetséges művészként, országos tárlatokon is felhívta magára a figyelmet. Végül kiszedték a gyermeket az ágy alól bizonyágként. Én tehát nem lettem volna esélyes, akkor sem, ha pályázom, hiszen még nem volt gyermekem. A férjem orvos, az orvosszálláson laktunk, egy szobában. Később, a két hónapos újszülött fiammal, a lakás átépítése miatt, a nővérszállóra kellett volna beköltöznünk. A szövőszékem a folyosón lehetett volna, a bébit pedig a közös zuhanyozóban tudtam volna fürdetni, és kisebb lett volna a szobánk, mint amit az átépítésre otthagytunk. Megindultam. Tigris anyaösztrönnel, azzal, hogy az Atya Úr Istenhez is felmegyek, de én ezt már nem hagyhatom. Már kiállító művész voltam. A kórháznak, ahol a férjem dolgozott, szerződéssel elvállaltam egy olyan, egy évre szóló feladatsort, hogy a századik éves évfordulójuk alkalmával, ami adódik, grafikai munka, lakberendezés, portfóliók satöbbi, azt megcsinálom. Ennek ellenére így jártak el velünk. Még tolatam a bébimmel, mikor a többieket sorra költöztették ki, az átépítés miatt, a Pécskő utcába, be is telt a sor... Nekünk maradt a nővérszállás. Kimondottan kibabrálódsi folyt. El kellett indulnom, meg kellett mondanom, hogy ki vagyok, mi a helyzet. Felmentem, ahová fel lehetett menni. Egy orvosházaspár vásárolt magának egy új, nagyobb lakást, mert kevés volt nekik a két szoba. Mi ezt nem tudtuk megtenni. Két kofferral érkezünk ide, pénzünk nem volt. Végül megkaptuk az ő vásártéri lakásukat. Minden kicsi volt így is, de bérelni tudtam egy szárítóhelyiséget. Jól éreztük ott magunkat. Az új, Beszterce lakótelepi lakásokból aztán juttattak nekünk is. Sőt, választhattunk! Persze abba is jól beleválasztottunk, egy húsbolt költözött alá. Vigasztaltak bennünket, hogy majd elköltözik. Sohasem történt meg. Bölcsöde sem volt, a férjem rengeteget ügyelt, nem volt idő a munkámra.

Erre a helyre, ahol most vagyunk, országos pályázatot írtak ki. A két új, műtermes lakást két iparművész kapta, az egyike én voltam.

– *Egyéb megbecsülés? Díjak...?*

– Ha már a megbecsültségről van szó, meg kell mondjam, ettől a várostól, ettől a megyétől még egyetlen iparművészeti díjat sem kaptam. Fődíjam Heves megyétől van, a Miskolci téli tárlat alkalmával adták.

Munka-művészet díjban viszont itt részesítettek, ez igaz. KISZ díj volt: kiszlánynak, ugye, kiszike díj. Persze egy kolléga rögtön megkérdezte: – Hát aztán Erzsike, fizette-e a bélyegpénzt?!

– *Miért van mindez így?*

– Talán azért nem érez magáénak a város, mert engem nem kellett itt helyben megcsinálni, mint másokat. Amikor idejöttem, már diplomám volt, Alaptag voltam. Nem kellett kézen fogva vezetgetni, nevelgetni, pátyolgatni, hónom alá nyúlni, segítgetni.

– *Mi az, ami mégis enyhített a dolgokon?*

– A szerencse, ami megint jött. A megbízás. Amikor a zeneiskola végre elfoglalhatta az eredeti helyét, *Homoki István* belsőépítész ötlete volt a textil. Feladatként kapta a nem zeneiskola céljára hosszú ideig használt, lestrapált épület felújítását, áttervezését, rendbehozatalát. Ami színben szoba jöhetett, a krétafehér, a pasztell-szürke, a sötétbarna, a bronzok az aranyokkal, a kobaltkék. Ezekhez a színekhez kellett alkalmazkodnom. Tizenkét négyzetméteres

textil-muráliára volt lehetőségem. A lektorátus rögtön elfogadta a tervpályázatomat. Nem volt még ilyen nagy műtermem, ott építettem egy szövőkeretet, azon dolgoztam.

– *Rásandítok a már megcsodált, jókora méretű szövőszékre. Elkapja a pillantásom.*

– Ugye milyen szép méretű az a szövőszékem? Az nem ilyen kicsi, mint ez az ősrégi, Noé idejéből való, amivel indultam. Három méter széles, jó masszív, gyakorlatilag végtelenített hosszúságban. Majdnem olyan hosszúságú művet is meg tudnék szőni rajta, mint *Domanovszky* Disputája, a Miskolci Műszaki Egyetem galériájában. Milyen érdekes?! Olyan sokáig néztem azt a munkát... Volt egy kiállításom abban a galériában is. Fialat kislányként, gimnazistaként, elsőbálosként ott keringőztem. Dehogyan gondoltam, hogy lesz még az aula fölött, ahol keringőztem, a kerengőn, nekem, egy kiállításom, és később ebben az aulában, az alsó részen ülök majd, a fiam diploma avatásán, amikor geofizikus mérnöknek avatják. Érdekes kapcsolások vannak az életben.

– *Egy gobelinművész hogyan kezd el dolgozni. Csak úgy ötletszerűen?*

– Adódik a kérdés. Már megvan a lehetőségem, de mekkorát, kinek, mennyiért...? A gobelin drága... Korábban a gyermekem ösztöndíjából, menzapénzéből vettem volna el a pénzt? Mi vagyunk az a generáció, akinek az utódról is kell gondoskodni, de a szülőkről is. Hála Istennek édesanyám még él. Nagy bánatom, hogy már nem szeret utazni. Nyolcvan éves. Édesapám tizenöt éve meghalt. Nem tudtam mosolygósan nézni a világra. Lehet, hogy igaz: ahogyan nézek a világra, a világ is úgy néz vissza rám. Nagyon befelé fordultam és akkor hirtelen nagyon sok rossz történt velem. Inkább úgy mondanám, semmi, amibe igazán belefogtam, nem sikerült.

– *Ha jól tudom, nemcsak gobelinnel foglalkozott eddigi pályája során.*

– Próbálkoztam a társművészetek műfajában, zománccal, akvarellal. A dolgok egymásba öltődnek, mint a varrásnál a láncöltés. Amikor egy kicsit megfeneklett a hajóm, akkor jött például a zománc alkotótábor. Hívtak. Volt már ilyen alkotótábor korábban is, de akkor nem hívtak. Nekem ilyen a természetem. Mindig megvárom az invitálást. Ez persze egy nagyon rossz dolog. Az ilyen alkatú művésznek kellene egy jó menedzser. Örültem a meghívásnak, elmentem, és először nagyon kicsike darabokkal próbálkoztam. Nevettek is rajtam, de végül, egyik munkámért, megosztott díjat kaptam. A zománc merev anyag, de a képalkotás, a színnek nem idegen tőlem. Lassan-lassan építkező stílusú vagyok. Ma már zománccot is tudok nagyot készíteni, hiszen ott van az a tizenkét szemes paravánfal, amit kiállítottam a nőgrádi művészek 50. éves jubileumi tárlatán. Ez már mutatja, hogy megjött a bátorságom ebben a műfajban is.

– *Moszkvai ismerősömnél láttam egy albumot. Egészen elképedtem, amikor mutatta, ő pedig kicsit kérkedett is vele, hogy milyen jól ismeri a palóc népviseletet. Az az albumos Mészáros Erzsébet ez a Mészáros Erzsébet?*

– A zománc kapcsán gondoltam arra, hogy a nőgrádi folklór motívumokkal próbálok valamit. Érdekes módon nekem nem jött be a dolog. Egy kolleganőmnek, *Lórántné Presits Lujzikának* jött be, aki egyszerűen kimeríthetetlen ebben a témában. Örömmel látom, hogy mennyi mondandója van még ebben a témában. A kutatást elsősorban Ipolyszög, Ipolytarnóc, Ipolyvece, Kazáron folytattam és megdöbbentem. Nem a kis motívumokon, a kendőszélen, ruhagalléron, köténycsücskön, hanem a teljesen autentikus, gyönyörű öltözeten. Annyi csodálatos látnivaló volt, annyi szép rajzolnivaló! A férjemmel hosszú ideig

jártunk, bejelentkeztünk polgármesternél, plébánosnál, iskolaigazgatónál, mikor ki volt készséges a fogadásunkra. Mindig várt minket egy fiatal, hiteles népviseletbe felöltöztetett menyecske. A férjem elsősorban a részleteket fotózta, hogy később ne kelljen visszamennünk, én egy óra alatt skicceltem, akvarellal megfestettem a látottakat a helyszínen. Ebből lett aztán harminc darab megfestett menyecske kép, amelyekből kiállításom volt Szentendrén. Az Axel Springer vásárolt meg belőle tizenkettőt úgy, hogy ebből egy szép naptárt készítenek. Sohasem gondoltam volna, hogy egyszer naptárkészítő leszek. Szóval ezek a kanyarok... Nem egyenes ívű ez a pálya. Itt-ott kanyargós. Most mondjam azt, hogy a művésznek öröme, ha valamire rátalál, és azon is kipróbálja önmagát? Én ezzel is gazdagodtam.

– *És az album?*

– Lett belőle egy album is, ami a világ nagyon sok pontjára eljutott. Ugyanakkor meglepődöm, mert amikor az állami vezetőink elmentek egy koreai, azt hiszem expóra, vitték a matyót, a sárközit és slussz! Csak ennyit! Pedig ez a nógrádi is csodálatos, színes, sokféle... Bujákon még találkoztam *Szép Bözsivel*, *Glatz Oszkár* modelljével. Boldogan mutatta a dédunokáját. Nem tudom lesz-e még egy olyan nyugodt periódus, amikor mindezt folytatni tudom.

– *Különösen a nagyobb méretű gobelin elkészítése igen hosszadalmas. Közös munkák elkészítésére nyílik lehetőség?*

– A Kárpitművészek Egyesületével egy közös gobelin készítésére már volt is példa 1996-ban. Akkori közös munkánk, a Millecentenárium alkalmából készült. Ki-ki a maga kis műhelyében megszőtte a maga kiszabott penzumát. Az alkotás közepén helyezkedik el *Hell Miksa*, tudós pap, csillagász korabeli, hazánk területét ábrázoló, térképe. Egy vatikáni albumban találtak rá a kolléganők. Ezt szőttük gobelinbe, harmincan, mindenki a saját stílusában, ez alkotja a mű magját. Körülöleli, ötvenszer ötven centiméteres méretben, negyvenhat alkotónak egy-egy saját kútjából merített műve. Az enyém egy visszafelé nyilazó lovast ábrázol. A felső sorban az első helyre került. A magyarok világnapján egy hétig ki volt állítva ez a közös munka a Parlamentben, és záródokoltak oda az emberek. A szombathelyi textilbiennálén fődíjat kaptunk rá. Az Iparművészeti Múzeum vásárolta meg, évi kerete terhére és alapítványi pénzből. A fődíj a Textilművészeti Alapítvány pénztárában maradt, ebből előre tudjuk lendíteni a dolgainkat.

Most is közös munkán mesterkedünk az államalapítás ezredik éve alkalmából. Ami most nálam látható, az mind erről szól.

Előzőleg háromfordulós pályázaton az esztergomi István kápolnára pályáztunk. Ott lehetőség lett volna egyedi darabok készítésére, egymás mellé építve adta volna a működő körkápolna falát. Még a kupolán is gondolkodtunk... Nagyon elszaladt a fantáziánk. Gyönyörű lett volna, egy valóságos ékszerdoboz, de sajnos elvitte az árvíz a pénzt. Állami segítség nélkül ugyanis ezt nem tudtuk volna megvalósítani. Az esztergomi Keresztény Múzeum igazgatója, a reménybeli megbízónk, amikor véglegessé vált, hogy az eredeti elképzeléseinket nem tudjuk megvalósítani, azt mondta: nem ereszt el bennünket a látóköréből, szándékában áll megrendelni egy legalább tizenöt négyzetméteres közös munkát.

– *Nem megy időben mindez a saját elképzelések megvalósításának a rovására?*

– Mindezek mellett járom a saját utamat! A közös munka is nagyon jó, mindenki keresi ezt a lehetőségét, a közelséget. Ráadásul senki sem áll úgy, hogy finanszírozni tudjon egy-egy saját kiállítást. Rettenetes költség egy saját kiállítás. Terembér, katalógus, meghívók...

– *Milyen a gobelin rangja a világban?*

– A gobelin, és ezt vallom, nemhogy határeset, hanem ténylegesen grand art, tehát a képzőművészetek műfajában egy magának már eddig is becsületet szerző műfaj. *Ferenczy Noémi* hozta be hazánkba, és a huszadik század első évtizedeiben volt erősödő Európában is. A régi abusson-i francia manufaktúra most is létező és világhírű. Elsősorban a festők, *Matisse, Picasso, Léger* figyeltek fel a gobelin lehetőségeire. Ők, egy-két kísérletezés után, abbahagyták. Aki megmaradt a műfaj mellett *Jean Lurcat* volt, bár mindvégig festőnek vallotta magát. Rá erősen hatott az angers-i katedrálisban lévő, *Bataille* által készített, az Apokalipszis jeleneteit ábrázoló, sajnos ma már csak töredékeiben megmaradt gobelin sorozat. A gobelin nagyon régi műfaj. Az analfabetizmus szükségessé tette a képi ábrázolást a templomokban. A hideg, a rideg falakat is meleggé kellett tenni. Természetes tehát, hogy textíliákat tettek a falakra, aminek egyúttal emberközelinek kellett lennie, képileg megfogalmazva az ott elhangzó szakrális mondanivalót. A biblia jeleneteit, az apostolok cselekedeteit ábrázolták. Az angers-i katedrális gobelinje, és az atomháború fenyegető borzalma, hatott Jean Lurcat-ra. Ezt látta bele a maga Apokalipszis gobelin sorozatába. Ő az, aki a huszadik században meghatározója volt a gobelin-művészet reneszánszának. Rám is erősen hatott a cluny-i múzeumban látott hat darabos sorozat. *Ferenczy Noémi* már ott kinn készítettett magának szövöszéket. Az iparművészeti főiskolán tanított már, de akkor is még kintől rendelt magának anyagot. A valuta szempontjából legkeményebb ötvenes években is tudott biztosítani magának olyan minőségű és olyan színű, időtálló anyagot, amire szüksége volt. Nagyon fontos ugyanis a minőség, a szín- és fénytartósság. Még külön vegyszerrel is kezelik, hogy a moly ne szeresse. A gobelineknél is volt abban az időben egyfajta antik hatásra való törekvés. A manufaktúrában beáztatták a kész darabokat egy savas vízü patakba. Nem volt baj, ha egy kicsit megfakul, bár nem nagyon veszített a színeiből, mert kiváló minőségű festékekkel dolgoztak. A műtárgypiacon, és ez köztudott, nem az élő művészek a vásárlók álmái. A holt művészek művei képezik inkább az időtállóságot, a befektetési biztonságot. Az „antikolás” a polgári enteriőrbe való jobb beilleszthetőség megteremtésének az igénye a gobelinoknál is tettenérhető volt, az igényeknek jobban megfelelő. Ez a dolog most vág vissza. A hazai gobelinműhely, amely nemrégiben szűnt meg, az utolsó rúgásaival még olyanokat produkált, hogy *Rippl-Rónai, Madaras hölgy* című képét festettették át a kartonra és szövettették le, így próbálva külföldi vevőre találni. Az, akinek nincs saját meggyőződése az általa alkotott művészi értékéről, az bizony könnyen elcsábul a piaci hatásokra, próbálgatva az éppen divatost, esetleg még az avantgardot, a számítógépes tervezést is, kiszolgálva a mindenkori igényeket.

A gobelinnél az ötlet a rajz, ami maga is elérhet olyan fokú kidolgozottságot, megfelelőséget, hogy akár egy rajzkiállításra is beadható. Ugyanakkor a megfestett színes vázlatok, a technikától függően magukkal hozzák az új kifejezési formákat. Én magam is készítek ilyeneket, új anyagokkal, vegyes technikával, de az ábrázolásban ahhoz a lelki indításhoz, ahhoz az életérzéshez álljon közel, amit eddig vittem. Ne legyenek nagy kilengések, ne engedjen az ember a kísértésnek, a piac adta csábításnak. Nem hiszem, hogy neki kellene állnom egy XV–XVI. századbeli gobelinhez hasonló munkát produkálni. Lehet persze egy parafrázis, sarkított kritikai éllel, de ez a gobelinnek nem célja. Nem az a feladata például egy gobelinnek, hogy egy..., mondjuk plakát mondandóját közölje. Szerintem a napi aktualitást az alkalmazott grafika technikájával közölje a művész

– *Van-e a gobelinnek jövője?*

– A gobelin hosszadalmas, drága, piszmozós, de nem ez a művészi mértékegysége. A gobelin a belföldi műgyűjtők körében még nem sláger. Még nem érintette meg őket.

– *Ez a mindenkori divat függvénye lenne?*

– Ha kikristályosodik majd egy polgári értékeket szem előtt tartó, fizetőképes réteg, akkor lesz jövője. A gobelin művészet a művészetek királya és a királyok, királynők művészete volt. *Bethlen Gábor* például vitte magával hadjárataira a gobelinjeit, külön szekéren. Sarcoltak a gobelinnel. Királyi hercegeket fogtak el, hogy flamand gobelinekre cserélhessék őket. Királyok temetkeztek úgy, hogy a kárpit velük lett eltemetve. Perzsiában időszámítás előtt ötszázból származó sír feltárásánál leltek gyönyörű, színét máig megtartó kárpitra. Peruban, hogy ne csak ezen a kontinensen és Ázsiában nézzünk körül, időszámításunk előtt nyolcszázból, a kedvező klímájú homokos tengerparti részen is megmaradtak textilek. A berlini múzeum tele van kopt szőttesekkel.

– *Nem is annyira a múltra gondolok, hanem inkább a jövőre.*

– Hát, ha egyszer a múltban megbecsülték, akkor talán csak megbecsülik egyszer a jövőben is! Nem?!

– *Csökken mostanában a szép, a műves munka értéke iránti kereslet?*

– Nem. A műves, a kidolgozott, a cizellált újra igény. Újra megbecsült az olyan műalkotás, amely szépen van festve, szépen van megfaragva. Tehát, a befektetett emberi munka gyümölcsöző. A gobelinnek nálunk új reneszánsza kezdődött. A mi felfutásunk igazolja ezt.

– *Mi a helyzet a gobelinnel a világban?*

– Természetesen ki kellene menni az itthonival is a világba. Mondjam azt, hogy még itthon is konkurencia vagyunk a művészvilágban?! Erős konkurencia. Egy időben, a lengyel textilesek közül, *Abakanowicz Magdalena* volt az, aki nagyon szépen tudott érvényesülni Európában. Ő az avantgard útján jár. A szombathelyi textilbiennálék is inkább erre, a kísérletező vonalra álltak rá. Attól félek, hogy a gobelin felfutása rövid lesz. A művészek nagy része türelmetlen. A könnyebben létrehozható, gyorsabban eredményt produkáló műveket prezentálják. Véleményem szerint az én műfajomban, még így is, hogy ennyien vagyunk, kevesen vagyunk. Mint grand art, a művelők kevesen vannak.

„*A művelők kevesen vannak!*” – visszhangzik még sokáig a fülemben, elköszönésem után is, azon morfondírozva bandukolásom közben: *milyen ember valójában Mészáros Erzsébet, aki ezt ilyen egyszerűen, ilyen magától értetődően kijelenti, egy olyan világban, ahol mindenki arról panaszkodik, hogy sok az eszkimó és kevés a fóka. Már bánom, hogy nem mondtam meg neki: egyszer, nagyon régen, mi már találkoztunk...*

Csongrády Béla

Kutyát és üveget bevinni tilos !

Beszélgetés *Erdei Sándor* szobrászművésszel

– Teát, kávét, vagy üdítőt kérsz? – soroltam fel a kínálatot, ezzel is méltányolva, hogy első szóra elfogadta invitálásomat a szerkesztőségbe.

Némi gondolkodás után kibökte: – Teát.

Közben máris nyúlt az asztalon fekvő újságok után.

– *Nem frissek – mondtam sietve, de ő megnyugtatott:*

– Nekem azok, mert az elmúlt napokban nem voltam itthon.

– *Merre jártál? – kérdeztem, s ezzel már el is dőlt, hogy miről fogunk beszélgetni, a több évtizedes jó viszony alapján, természetesen, tegeződve. (Ezúttal is hiába készítettem hát vázlatot, hiába csináltam meg a kérdések sorrendjét, a valóság ellenszegült a tervezetnek.)*

– Tokodon voltam „üveges” művésztelepen...

– *Hát nem Bárdudvarnokon?*

– Ezúttal nem, ugyanis kettévált az 1991-től a *Gosztanyi Máriától* örökölt keramikus műhelyben táborozó csapat, s miután több gyár elhárította a kérésünket, mi Tokod ajánlatát fogadtuk el.

– *Nyilván te is készítettél új műveket...*

– Nem igazán, mert számomra nem elsősorban a konkrét munkáról szólt ez a nyolc nap. Én jóval később értem csak be a gyárba a táti panzióból, mint a többiek, mert útközben mindig elkapott valaki. Azon kívül, hogy számomra is tanulságosok voltak az esténi beszélgetések a Marika presszóban, én elsősorban szervezője voltam, vagyok e tábornak, felhasználva a nógrádi nemzetközi művésztelepek szervezésében, irányításában szerzett sok éves tapasztalataimat. Intéztem negyvenöt ember – köztük harminc külföldi – cseh, finn, francia, német és más nemzetbeli – ügyes-bajos dolgait, a munkahelyek besztásától kezdve az üvegfúvókkal való tárgyalásokon, a pénzügyi ügyeken át a tolmácsolásig.

– *Nem is tudtam, hogy erre is képes vagy.*

– Angol, német és orosz nyelvből tudok szakmailag is elfogadhatóan tolmácsolni.

– *Ehhez külön gratulálok, de azt nem értem: ha te vagy a művésztelep egyik fő szervezője, miért nem a tarjáni öblösüveggyárat választottátok táborhelyül?*

– Én is szerettem volna, de ide nem kaptunk zöld utat.

– *Itt álljunk meg! Nem is olyan régen, '99 tavaszán a Ferenczy Noémi-díjad alkalmából azt nyilatkoztad a megyei lapnak, hogy sajnálod a mintegy harminc esztendőit, amelyet a salgótarjáni gyárban, illetve annak kötelékében eltöltöttél. Szeretném – s gondolom mások is – tudni, hogy mi áll ennek az éles fogalmazásnak, mondhatni éleltapasztatnak a háttérében.*

– Szívesen kifejtem, bár ahogyan mondani szokták: „hosszú”.

– *Itt és most ez nem akadály.*

– Hát akkor kezdjük előlről. 1956-ban üvegcsiszoló-tanulóként kerültem az üvegyárba. Csak érdekességként említem, hogy akkor még nem szerettem az üveget, taszítottak a csiszolással járó – zajos, poros – munkakörülmények. Nem is csoda, hogy csak két évet bírtam ki. Miután mindig szerettem rajzolni – az ötvenes évek elején *Bóna Kovács Károly* is tanított az alapokra –, jelentkeztem és fel is vettek Budapestre a képzőművészeti gimnáziumba. Grafikus szerettem volna lenni, de – milyen a sors! – átcsábítottak az üveges szakra. Ott már büszke voltam, hogy *Báthori Júlia* „segédje” lehettem, nagy megtiszteltetésnek tartottam, hogy rám bízta a műhely. '62-ben érettségiztem, s üveges rajzoló, tervezői szakképesítést is kaptam. Ennek a birtokában visszajöttem dolgozni a tarjáni gyárba, ahol hasznosítva a jelzett középiskolai oklevelet, tervező lettem. Azonban 1970 táján megjelentek az első főiskolai végzettségű tervezők s megijedtem, hogy kiszorítanak az állásomból, a pályáról, ezért jelentkeztem az iparművészeti főiskolára. Nagyon komoly felvételi vizsga volt, rajzolni, festeni, mintázni kellett. Akit az első hét – amely gyakorlatilag a tehetség, a készség próbája volt – után a másodikra is behívtak, annak már komoly sanszai lehettek. Én ekkor – tekintve, hogy tervekkel kellett készíteni – már előnyben voltam, jól tudtam kamatoztatni a gyakorlatban szerzett ismereteimet. Fel is vettek. *Z. Gács György* volt a mesterem, a szó igaz értelmében. Végig kitűnő tanuló voltam, miniszteri dicsérlettel végeztem, s csak azért nem kaptam vörös diplomát, mert az érettségi bizonyítványomban akadt négyes is. Ilyen „ajánlólevéllel” jöttem vissza újra az öblösüvegyárba tervezőnek.

– *Arról szó sem esett, hogy – figyelembe véve tanulmányi előmeneteled is – ott maradj a főiskolán tanárnak?*

– Dehogynem. Olyannyira marasztaltak, hogy Zugligetben műtermes lakást is biztosítottak volna.

– *S akkor, mi döntött?*

– Elveim húztak haza. Meg voltam róla győződve, hogy aki tehetséges – mint ahogyan rólam mondták –, vidéken is képes kibontakoztatni képességeit. Azonban nagyon hamar be kellett látnom, hogy ez nem így van. Tehát tévedtem...

– *Miből derült ki?*

– Nyugat-Európában, Csehországban ekkor már javában gyártották a stúdióüveget, illetve az üveglasztikát. A tervezésben olyan nagy nevű képzőművészek is részt vettek mint Picasso, vagy Dali. Utóbbi például kölnisüveget tervezett. Szóval a gyárak olyan tervezőket kerestek és foglalkoztattak, akik képesek voltak egyedi profilt adni a termékeknek. Ezzel szemben nálunk nem volt szükség a szó szoros értelmében vett tervezőmunkára, legfeljebb apróbb módosításokat végeztünk a már forgalomban lévő termékeken a kereskedő igényei szerint. Én hiába akartam az ajánlatot új tervekkel szélesíteni s ily módon a vevő ízlését, vásárlókedvét is befolyásolni, a gyár vezetése ezt nem tette lehetővé. Sokszor 14-16 órát

dolgoztam naponta, de nem értékelték a munkámat, sőt nem egyszer előfordult, hogy amit – egy-egy tárgyalás végeztével – éjjel megcsináltam, azt reggel egy igazgatói utasítás áthúzta, megsemmisítette. Kezdem belefáradni a sziszifuszi küzdelembe és 1978-ban elmentem úgynevezett szellemi szabadfoglalkozásúnak, azaz „szabadúszónak”, létrehoztam saját műhelyemet s dolgoztam a Képcsarnoknak, majd eleinte óraadó, később főállású tanár lettem a szakmunkásképző intézetben. Egyszer még újra visszacsábultam az üvegyárba, amikor a gyártmányfejlesztési osztályra hívtak vezetőnek, azzal az ígérettel, hogy önálló jogköröm lesz a hozzám tartozó témákban. Mint utólag kiderült, semmi sem változott, hiába voltam osztályvezető, nem tudtam érvényt szerezni az elképzeléseimnek. A gyárban kizárólag a külföldi áru jelentett minőséget. Egy darabig még küszködtem ez ellen a magyar üveget lebecsülő szemlélet és gyakorlat ellen, miközben saját terveimet nem tudtam megcsinálni, nem jutott időm a pályázatokon részt venni. S amikor adódott egy újabb lehetőség a kiugrásra, még azt is meg kellett érnem, hogy kitiltottak a gyárból: a portán kitétték a nevem, mint olyan személyét, akit tilos a kapun belülré engedni! Az volt a „bűnöm”, hogy már „külsős-ként”, a városi tanács dolgozójaként, nem álltam ellent az elnökhelyettes kérésének és én kalauzoltam őt a gyárban...

– *Hát igen, a fentiek ismeretében most már jobban értheti a kívülálló is, hogy miért van benned annyi keserűség az üvegyárral kapcsolatban. Hogyan alakult életpályád a továbbiakban?*

– Mint említettem, a városi tanácsra kerültem, a művelődési osztályon közművelődési kérdésekkel foglalkoztam. Ezután másfél évet gyárrészleg vezetőként eltöltöttem Szarvason, majd a salgótarjáni Madách Imre Gimnáziumba jöttem vissza tanítani.

– *Természetesen rajzot...*

– Bár helyettesítettem néhány rajzórán is, főként nyelvet tanítottam egészen '96-ig. Azóta újra „szabadúszóként” tengetem az életem.

– *Ez a fogalmazás bizony nem sejtet stabil, felhőtlen egzisztenciát.*

– Jól érzed. Esetenként a szó szoros értelmében vannak kenyérgondjaim. 1990, tehát a rendszerváltás után megszűntek az állami vásárlások, nincs képcsarnoki megrendelés. Számos helyen tanítottam és tanítok ugyan nyelvet, de amiatt elhanyagolom a művészi ambícióimat, ha pedig művészettel foglalkozom, nem jut időm pénzt keresni. Pedig a mi szakmánk rendkívül anyagköltséges, bármihez fogjak is.

– *Azért az utóbbi időben voltak, lehettek sikerélményeid is: az új szobrokra, a művészeti elismerésekre, díjakra, kiállításokra gondolkodok. Salgótarjában az új városházára térplasztikát készítettél, ugyancsak a megyeszékhelyen a Balassi Bálint Könyvtárban Bóna Kovács Károly emlékére faragott márványszobrot állították fel, Taron Kodály, Héhalmon Petőfi-szobrot avatták fel. Restauráltad és felállítottad a tarjáni Karancs Szálló ólomüveg falikompozícióját. Ezekben a napokban a városi önkormányzat megbízásából újrafaragod a megyeszékhelyi Báthory-szobrot. Tavaly gyors egymásutánban kaptál Madách-díjat és „Pro Arte Salgótarján” kitüntetést, az idén pedig a már említett Ferenczy-díjban részesültél. Közben itthon és külföldön számos kiállításon lehetett találkozni műveiddel.*

– Természetesen örülök is a díjaknak, elismeréseknek, de még jobb lenne, ha megbízásokhoz is nagyobb számban jutnék. És az sem lenne baj, ha a teljesítménnyel arányos összegű tiszteletdíjat kapnék, s egyáltalán, ha minden esetben megkapnám az elvégzett munka

után járó fizetségemet. Persze tennivalóm mindig bőven van, mert az agyam jár, amit kitalálok, azt igyekszem megvalósítani.

– *Igaz az, hogy mostanában kikéred magadnak, ha üvegművésznek neveznek s inkább szereted a szobrász titulust?*

– Egyrészt azért mondom, hogy „szoborkodom”, mert abban a gyakoribb megbízás hiánya miatti szomorkodásom is benne van. Komolyabbra fordítva a szót: miután zsűrijoggal rendelkező művész vagyok, nem szeretném, ha bármelyik kiállításon is elhangozna még egyszer: mit keres itt ez az üveges? Egyébként is mindig vonzott a plasztika, s bár festeni nem tudtam, nem tudok, mintázni annál inkább. Ez valami olyasféle képességem, mint másoknak az abszolút hallás. Megtanultam jó néhány szobortechnikát és talán nem vagyok szerénytelen, ha azt mondom, hogy bizonyos dolgokat sikerült kitalálnom, feltalálnom is. A technikai fogásokat ugyanis nem lehet senkitől ellesni, ezek a műveletek közben alakulnak ki. Egyébként több üvegművész – például *Buczkó György*, *Lugossy Mária* – szobrásznak (is) tartja magát. S még egy indok arra, hogy szobrásznak nevezem, neveztetem magam: a Salgótarjáni Tavaszi Tárlatra „üveget – és kutyát –” bevinni tilos! Ezért, ha ott szerepelni akarok, akkor „kénytelen” vagyok kőszobrokat csinálni.

– *Most, hogy immár művészeti, esztétikai kérdéseknél tartunk, elérkezettnek látom az időt, hogy megkérdézzem: van ars poeticád? S ha igen, miként hangzik?*

– Lehet, hogy furcsán hangzik, de nincs úgymond ars poeticám. Példaképemnek tekintem viszont *Ligeti Erikát* és *Kő Pált*. Azt tartom, hogy egy-egy műalkotás mellé, mögé nincs szükség filozófiára, hangzatos magyarázatra, netán okoskodó magyarázkodásra. Mikor annak idején Héhalomban egy március 15-ei ünnepség keretében avatták a szobromat, egy idős néni előrefurakodott a tömegben és felkiáltott: – Jé, ez Petőfi! Erre a felismerésre nagyon büszke vagyok, sőt boldoggá tett, hogy az élettelen anyagban valaki – egy minden tekintetben laikus – spontánul beazonosította a költőről bennünk élő képet.

S ha ars poeticám nincs is, hitvallásom azért van. Baloldali voltam, vagyok és maradok. Annak ellenére, hogy jó néhány éve már nem vagyok tagja egyik pártnak sem, tudomásul vettem, hogy – megkérdésem nélkül – töröltek az MSZP-ből. Én egy bizonyos politikai rendszerbe születtem, akkor voltam fiatal, felhőtlen nyaraim, szerelmeim mind ahhoz a korszakhoz kötődnek. Hittem benne, meggyőződésemm volt, hogy hasznosak lehetünk – mármint a rendszer és én – egymás számára. Mindenesetre ember tudtam maradni abban a korban, nincs tehát okom, hogy megtagadjam azokat az éveket, évtizedeket. Szeretném felfogni, megérteni az új érárt is, de sajnos nem sikerül. Kevésnek tartom benne az őszinteséget. Még a Tanácsköztársaság 133 napjának is volt művésze, az 1989 óta eltelt időszaknak pedig – nekem legalább is úgy tűnik – nincs hiteles eszmerendszere, nincs karakterisztikus művészeti arculata. Igaz, hogy ez a társadalmi rendszer semmit sem tilt, de nem is nagyon támogat... Véleményem szerint az állam nem vonulhat ki olyan mértékben a művészet, a kultúra támogatásából, mint ahogyan azt ez idő tájt tapasztalni. Itt van például a millenniumi évforduló programja, amelynek fő mecénása kell, hogy legyen.

– *Nyilván valamilyen értékrend mentén vagy baloldali érzelmű. Számodra mi jelent általános emberi értéket?*

– A becsületesség, a közösség iránti hűség, az önzetlen munka, az esély az egyenlőségre. Ne pártszempontok, politikai kapcsolatok döntsenek művészeti kérdésekben, kulturális ügyekben.

– *Mit csinálsz szabadidőben, ha éppen nem olvasztol üveget, ha nem faragsz szobrot, ha nem készítesz vázlatokat, ha nem zsűrized? Vagy másként kérdezve: van-e valamilyen hobbid, mint némelyik pályatársadnak a horgászat.*

– Bár a nap zömét valóban művészeti jellegű elfoglaltság teszi ki, azért csinállok mást is abban a bizonyos szabadidőben. Először is nyelveket tanulok. Mint már többször is esett szó róla, angolul, németül, oroszul és talán franciául elég jól tudok, bár a nyelv az – idézve *Lomb Katót* –, amit érdemes rosszul is tudni. Mostanában az arabbal és a héberrel is próbálkozom. Azt szoktam mondani, hogy nyolc és fél nyelvben mozgok otthonosan. Hármát tűrhetően tudok, a többit rosszul. Általában öt órakeres kelek és hatkor már tanulom valamelyik nyelvet. Ezen a téren autodidakta vagyok. Minden nap legalább egy órát foglalkozom a nyelvekkel, újságcikkeket olvasok, nézem az angol nyelvű tévéadásokat, például a CNN hírtélevíziót. Még egy hobbi van, ha ezt egyáltalán annak lehet nevezni. Nagyon szeretek gyalogolni, mindenfelé: erdőben, hegyen, flaszteron egyaránt. Miközben rovom a kilométereket van időm sok mindent át gondolni.

– *A betegségedet is? Tudvalévő ugyanis, beszédedből is kihallik, hogy annak ellenére, hogy már kilenc éve nem dohányzol, súlyos gégeproblémákkal küszködsz, ezek miatt kemény kórházi kezeléseknél is ki voltál téve. Éppen egy ilyen kúra miatt nem tudtál jelen lenni a könyvtárbeli Bóna Kovács Károly emlékfalad avatásán.*

– Bármilyen hihetetlen, ez a kérdés kevésbé foglalkoztat, mint sokan feltételezik. Az alkotómunkámban egyáltalán nem befolyásol, a családban szintén alig jelent témát. Én egészségesnek érzem magam, az életviteltem nem különbözik a korábban megszokottól. Akkor zavar a dolog, ha egy ismerősöm elmenve mellettem, keresztet vet és én ezt a mozdulatot meglátom tükröződni a nap árnyékában.

– *Ötvenhét éves vagy, joggal kérdezhetem meg: vannak-e tanítványaid, akik téged tartanak majd mesterüknek, akik tőled veszik át a stafétabotot annak idején?*

– Általában is szerettem, szeretek tanítani. Amíg a Madách gimnáziumban dolgoztam, sikerült viszonylag jó eredményeket elérnem. Azonban legszívesebben arra emlékszem, hogy a diákok minden évben a három legjobb tanáruk közé választottak. Pedig nem voltam liberális, az alapokat nagyon megköveteltem. De, ha valakin észrevettem, hogy csak testben van jelen az órán, ha valami miatt nem volt kedve a többiekkel együtt haladni, akkor megkértem, hogy inkább sétáljon egy jót. Ami pedig a kérdés művészeti vonatkozását illeti, arra azt válaszolhatom, hogy sok sikeres tanítványom volt. Ha jól emlékszem, közülük hatot fel is vettek a főiskola(k)ra. Mindig csak eggyel foglalkoztam egyszerre. Korábban, a főiskola elvégzése után szakköröket is vezettem az üvegyárban, Bolyai gimnáziumban. Remélem, tanítványaim, ha mesterüknek nem is neveznek, arra mindig emlékeznek majd, hogy volt néhány jó szavam, néhány figyelembe veendő tanácsom számukra.

– *S a családban örökölte-e valamelyik gyermeked a tehetségedet, vannak-e művészi ambícióik?*

– Két felnőtt gyermekem van, egy fiú, és egy leány. Mindketten Budapesten élnek, a munka mellett felsőfokú tanulmányokat folytatnak, de a művészeti alkotómunkához konkrétan nincs sok közülük. Nem is tudom, hogy mit mondjak, hogy sajnos, vagy hála Istennek.

– *Hogyan ítéled meg jelenleg a megye művészeti közéletét? Egyáltalán van ma ilyen?*

– Amennyire az én nézőpontomból látszik, a megyét átfogó program nincs. A szövetség szinte teljesen szétesett, alig tudunk valamit a megyei tisztviselőkről, és sajnos egymásról se. Jobbára csak a választások előtt kapunk valamilyen értesítést.

– *S ez szerinted baj, vagy így van jól, neked nem hiányzik a szervezett közélet?*

– Igenis hiányzik, mert egy szervezeti háttér, egy jobb érdekképviselőt erősítene, támogatna egyéni törekvéseimben.

– *Ahogy hallgatlak, egyre inkább olyan véleményem alakul ki bennem hogy te már nem nagyon kötődsz Tarjánhoz, Nógrádhoz. Ha pedig így van, miért nem próbálsz meg elmenni innét? Mondom azt annak ellenére, hogy távozásod nagy veszteséget jelentene a megye, a város szellemi életében.*

– Ezt jól esik hallani, de az tény, hogy most már szívesebben élnék Budapesten, hiszen a szakmában csak ott lehet tájékozódni. Sem a munkám, sem a baráti köröm – kivéve a szűk családomat – nem köt már Salgótarjánhoz. De nem tudok innen elmenni, mert a fővárosban az én negyvenezer két forintos rokkantsági nyugdíjamból nem tudnék lakást venni és a rezsit fizetni. Itt is nehezen tudom a bérleti díjat (sajnos, miután úgynevezett művészlakásnak van nyilvántartva, megvenni nem volt mód és ma sem lehet) és a fenntartási költségeket előteremteni. S akkor még élni is kell valamiből, a betegségem is sokba kerül, nem is beszélve a könyvmániámról, amit egyre inkább el kell, hogy felejtsek. Az anyagköltségeket pedig már említettem... Szóval – hogy visszakanyarodjunk Tokodhoz, amivel kezdtük a beszélgetést –, a nyári művésztelepen azon kaptam magam: nem tűnt fel, hogy nem vagyok Tarjánban.

Erdei Sándor üvegkompozíciója (Salgótarján, Városháza)

Erdős István

Álom, örökség, emberség

Antal András iparművész

Kulturális, művészeti közéletünk kortárs enciklopédiájában Antal András iparművész már jó két évtizede „tehetséges fiatal iparművészként” van jelen. Olyasvalaki, akinek a nevéhez mindig valami stúdió-ügy, alkotótábor, szimpózium társul a művészi csempék, égetett tányérok, monumentális kerámia-muráliák alkotói érdemei mellé. Miért van az, hogy Antal András ötven esztendősen is fiatal művész? Talán éppen a művészeti közéletben, stúdió-világban vállalt szerepe, ismert szorgalma teszi örök fiatallá?

- Nem az én tiszttem megítélni, mennyire egészséges dolog vagy inkább mulatságos állapot a képző- és iparművészeti közéletben fiatal művészeknek minősíteni egy-egy alkotót, aki mögött 2-3 évtizedes küzdelem, erőfeszítés, munka áll. Ki-ki a maga ízlésével, eredményeivel, hatásaival kell dokumentálja alkotóműhelye rangját, személyes kvalitásait, s nem azzal, milyen szorgalommal vesz részt a képző- és iparművészet szervezeti ügyei intézésében, mennyi alkotótábort, művésztelepet szervez, vagy hányféle stúdióban, hányféle ösztöndíjjal van jelen. Tény, ami tény: az 1999-es esztendő elteltével valóban az ötvenesek közé öregszem, mivel 1950. február 13-án születtem.

- *Alsótoldon?*

- Nem Alsótoldon! A szülőfalunak ismert cserháti kisközségéhez legközelebb eső pásztói kórház szülészeti osztályán. Tehát születési anyakönyv szerint pásztói vagyok, mégis Alsótoldot emlegetem és szeretem szülőfalumként. Noha szüleimmel 1950 után mindössze egy évig éltünk Alsótoldon, éppúgy odakötnek a legszorosabb kötelékek, gyökerek, mint ahogyan Szécsényhez odaláncol egész gyerekkorom.

- *Beszélgj erről a gyerekkorról!*

Szécsény számomra a gyönyörűséges mesevároska volt, majd maga az izgalmas-hősies magyar történelem lett az iskoláskorban. Édesapám, *Antal Károly* – noha foglalkozása szerint műszaki ember volt – amatőr helytörténészként, a Szécsényi Honismereti Híradó szerzőjeként egy különös-sajátos patotizmust példázott nekem.

Ha Dolányról keresett a levéltárban középkori adatokat, ha egy Koháry grófról írt, vagy Hayland emléktábláról értekezett, ha a régi nemzetségek bábáiról kutatott fel új, ismeretlen tényeket, adatokat, mindezekkel egyformán szuggesztív hatásokkal a hazai táj, a kisváros

szeretetére nevelt. Nem didaktikus céllal, direkt pedagógiai presszióval, de konkrét életpéldákkal és felejtethetlen érzelmekkel. A magyar nép élete, kultúrája, népművészete, a nógrádi palócvilág kézzelfogható tárgyiaságával volt mindennapos téma a családukban. Mire tizenkét esztendőm lettem, akkor már nem kellett nekem semmiféle külön magyarázat, tanítás arról, hogy mit jelent hűségnek lenni a szülőföldhöz, a népi kultúrához. Kamaszkoromra természetes lett, hogy a palóc népművészet nekem ugyanazt jelenti, mint a hollókői fafaragónak, vagy hímző asszonynak: gyönyörködést!

Magamra, magunkra ismerést.

Az enyém, a miénk ez a citerán megszólaló ősi dallam, vagy ez a finom-míves faragású pásztorivócsanak! Tehát a megismert, élő népi kultúra már önmagában is elég volt, hogy oka legyen az én nemzeti büszkeségemnek. S a világ legtermészetesebb dolga, hogy ez a kultúra értékes, és feltétlenül meg kell őriznünk: másokat is gyönyörködtessen! Ahogyan az élő fű, fa, virág, fodrozódó patakviz, ragyogó szitakötő, gyönyörű dombhajlat megmarad a maga eredetiségében, amíg világ a világ ...

– *Vagyis a művészé válás gyermekkori indíttatásait nálad a Szécsény környéki falvak élő népművészetében kell keresnünk?*

– Igen, de csak fele részben! Fele részben pedig egy úgynevezett 4-B-s puha ceruza környékén! Az iskolában, mikor *Argay tanár úr* nagy szeretettel megfogta a kezem, vagy *Kék-kői tanár úr* rajzceruzát adott a kezembe a családban már természetes otthonosság, birtokon belüliség tágult ki számomra.

Szécsény, Dolány, Hollókő, az Ipoly környék Hugyagtól Tarnócig: az én világom. S ezt a rajongásig megszeretett világot az a puhaceruza majd megörökíti, ha megtanulok rajzolni. Hát meg akartam tanulni. Az iskolai órákon túl hetente rendszeresen együtt rajzoltam olyan idős emberekkel, akik közül jónéhányan még a XIX. században születtek, és a velük való beszélgetés egy 8-10 éves gyerek számára hihetetlen nagy műveltségforrásnak kínálkozott. Mert az 1960 körüli Szécsény szellemi életében, iskolavilágában tündöklő műveltségű idős emberek éltek köztünk. *Bolla Károly! Sugár Gyuri* bácsi! Gyakori vendég volt körünkben *Králik András* ... S amikor én tanári feladatkijelölés szerint lerajzoltam egy virágzó orgonabokrot a bizonyos ceruzával, akkor páratlan lelkesültséggel, hittel törekedtem a sikerre. Sikerülnie kell! Szóval, a népművészet megrendítő közelsége mellett a sok rajzolás, stúdium-munka, tájfejtés öröme adta az indítást ahhoz, hogy megforduljon a fejemben, de jó is lenne, ha amit így szeretek, majd az lenne az életem munkája. S barátaimmal minden évben koratavasztól, késő ősziig élveztük az Ipoly környék, az Észak-Cserhát felfedezését. Hol gyalog, hol biciklivel: irány Beczurfalva! Irány a hugyagi Ipoly-part! Ahogy a jég eltűnt az Ipolyról, hóvirágot, ibolyát leltünk a márciusi réten, rögtön kérdeztük egymást: nem lehetne már megfürödni a folyóban?

– *Természetesen meg kellett fürödnötök; ahogyan más-más kamasz fiú csoportok megfürödtek a Tarnában, a Zagyvában, a Hernádban, a Sajóban, Tiszában ... Mozgalmas, gazdag, színes gyermekkort kaptál a sorstól. S ha álmaid között ott szerepelt már tizennégy évesen a művészpálya, akkor annak rendes útja módja szerint nem Szécsényben, Tarjánban, Gyarmaton kellett középiskolát választanod ...*

– Valóban így van. A hatvanas évek közepén még igencsak elit-gimnáziumként számon tartott budapesti képzőművészeti gimnáziumba jelentkeztem. A pesti intézmény mellett

akkoriban még csak két nagyvárosunkban, Szegeden és Pécsen volt képzőművészeti gimnázium, szakközépiskola. Ha akkoriban valakinek az igen sokszoros túljelentkezések tolongásából sikerült bekerülnie a pesti képzőművészeti gimnáziumba, akkor arról a korábbi iskola felnevelő tanárai, rajzoktatói, vezetői joggal mondhatták: lám, csakugyan tehetséges lehet ez a gyerek ... Hiszen felvették! Az én gyerekkori „vászonarisznyám” kincsei között ott volt 5-6 évi mozgalmas rajztanulás, a tájfestés öröme. Őszintén remélhettem, annyi szenvedélyes és tudatos munka után nem méltatlanul kerültem a pesti iskolába 1964-ben...

– *S a neves képzőművészeti gimnáziumból már egyenes út vezetett a főiskola, a tárgyaló iparművész pályája felé ...*

– Egyáltalán nem! A képzőművészeti gimnáziumban díszítő-festő szakágon tanultam. A táblakép-technika elsajátítása mellett, a grafikai eljárások megismerése mellett a falkép restaurációjára került a hangsúly a képzésben. Sgrafitto, secco, mozaik. Sokféle technikát megtanultunk, de a képzésben ezek között egyáltalán nem szerepelt a kerámia, mint fali díszítő elem. Ilyenről nem tanultunk semmit. S talán épp ebből a hiányból, ebből az igényből nőtt ki a nagy álmom, hogy nekem majd éppen ezt kell megtanulnom, ezt kell élethivatásul választanom. A képzőművészeti gimnáziumban *Benedek és Újvári Lajos* tanárok voltak nagy hatással rám. A grafika rejtelmeibe *Gacs Gábor* és *Pásztor Gábor* vezetett be. Általuk lett szakmai alappá az a természetes világkitágulás, nagyfokú változás, mely Pesten és az Ipoly-vidék kisvárosa, Szécsény után szinte természetes volt.

Jó társaságba kerültem; versengve jártuk a múzeumokat, nagy gyűjteményeket. Régi építészeti csodákról, épületszobrokról és díszekről rajzok tömegét készítettük saját örömünkre. A főiskola előtt két évet a Néprajzi Múzeumban dolgoztam. Ez idő tájt, tizennyolc-húsz éves korom körül az intézményi és a jól irányított szakmatanulás mellett a pesti kiváló művészek mester-kurzusai mellett a legnagyobb hatással két idősebb nőgrádi volt jelen az életemben. Egy szobrászművész és egy zenetudós. Művészi ambícióim, ars poeticám alakulásában nekik igen nagy részük volt. Az egyik az akkor Benczúrfalván élő *Idős Szabó István* volt, a másik *Rajeczky Benjámín*, Pásztón.

– *Ezek a kapcsolataid egyáltalán nem közismertek, hiszen a Romhány, Alsótold előtti felnőtt világról alig-alig beszéltél eddig...*

– *Idős Szabó István szobrászművészt, Pista bácsit, már gyermekkorom óta jól ismertem. Édesapám vitt el hozzá néhányszor benczúrfalvi útjai során. Ámultan hallgattam a műteremben a cimbalom zengő hangjait, és mint ahogy a templom szentjeit nézi egy gyerek, úgy csodáltam a falak mentén körben sorjázó gyönyörű palóc menyecskeportrék tucatjait... Némelyiket ismerősnek is találtam, némelyikről kérdeztem is bátortalanul... Ez nem az az asszony, aki... Gyerekként megszerettem Pista bácsit, ő meg középiskolásként. Főiskolás koromban barátjául fogadott.*

Nézte, forgatta rajzaimat, hümmögött, tovább érdeklődött, aztán egyszer csak meg is kínált egy korty jóféle házi szilvapálinkával, jelezve, hogy már felnőttnek tekint, és örül, hogy fiatal művészként én olyan őszintén tiszteltem munkásságát, realizmusát, sajátos érzékenységét a folklórvilág iránt... Megtisztelő volt számomra, hogy amikor első munkáimat látta, sietett átölelni: „Kölcsonös már ez a tisztelet, fiam”... mondta kedvesen...

Ő figyelmeztetett: vigyázni kell a népi kultúra örökségével! Nem csak a szépség, ragyogás, csengés-bongás fontos itt, de a végtelen letisztult, nemes egyszerűség, amelynek divatos-ragályos utánzása, másolása igen veszélyes, őszintétlen hang is lehet a művészetben...

Igaza volt! Mint ahogyan igaza volt Rajeczky Benjámín pásztói zenetudósna is. Amikor 1992-ben a cisztercita zenetudós nevét vette fel a pásztói zeneiskola, emlékfalat készítettem az intézmény aulájába *Béni bácsira* emlékezve. Ekkor már több mint negyedszázada ismerem a munkásságát, mert amikor a főiskola előtt a budapesti Néprajzi Múzeumban dolgoztam, ott ismertem meg egy-egy népzenei lemezét, előadását, munkásságát. Az ő életműve „szugerálta”, mintázta nekem: nem virtuóz leleményesség, mindenáron való újítás tesz valakit európaivá, de a szelleme, realizmusa, a nemzeti kultúra örökségéhez való viszonya. Béni bácsi az európai gregorián és a magyar népzene szolgálatában a nagy tudós emberi szerénységével vált követhető mintává számomra. Nyitottnak lenni minden szép emberi törekvés iránt, megadni a tiszteletet a „másik-ember” számára. S mindezeket bizony nem lehet főiskolán megtanítani...

- *Úgy tudom, a főiskolán Zégács-tanítvány lettél?*

- Igen. Két-három éves múzeumi munka után 1971-ben lettem a szilikát-tanszék hallgatója, ahol az üveg, porcelán, kerámia ügyeit egyre inkább azzal az ambícióval tanították, hogy fali díszítményeket, muráliákat kell készíteni. Ehhez jó segítség, jó alap volt a néprajzi múzeumban végzett munkám, ahol az Ipoly-vidéken szerzett gyerekkori folklór-élményeim, ismereteim a XVIII-XIX. századi népi kerámia köréből egészíthettem ki.

Dr. Kresz Mária kutatásai, munkássága ezen a téren - éppúgy mint Rajeczky Benjámín a zenében - az európai folyamatokban elhelyezve tudták vizsgálni a népi kerámia múlt századaidat. Az sem volt mellékes, hogy tudományos gyűjteményben megismerhettem a pásztorművészet remekeit is. Nagy szerencsémre ilyen gyorsan szerzett élménybátlyával kerültem én Zégács György iparművész, tanszékvezető műhelyébe megtanulni a szakmát. De tanárim elsősorban *Csekovszky Árpád, Litkei József és Kovács Ferenc* voltak. Nem volt könnyű dolgom, mert a főiskolai évek csupa kétellyel, kérdéssel teltek el: az én érzelmeim, készségeim a grafika felé hajlottak, míg a képzésben evidencia volt a tárgyszerűség, anyagszerűség elsődlegessége. Mégis, én azt mondtam magamban: a kerámiában is a grafika-világa érdekel.

- *A diplomázás után egyenesen Romhányba kerültél?*

- Igen. Azt mondtam, pontosan Romhány való nekem. Egyrészt erre voltam felkészülve, erre vágytam, hogy a gyári műhelyben grafika-álmaim a tűz, az égő máz, az anyagok torzulása, végső képalakulása során is kipróbáljam, és ezek esztétikai összességéből tudjak felelni saját kérdéseimre: hogy járható-e ez az út? Másrészt Romhány ideális műhelyként kínálkozott egy ambíciózus-friss diplomás művész számára azért is, mert ott egyértelműen kíváncsiak voltak, nyitottak és támogatók voltak minden útkereséssel kapcsolatban. A Romhányi Építési Kerámiagyár akkori vezetői nemcsak szavakban és kinyilatkoztatásokban mutattak fel modern menedzser szemléletet, de a gyakorlatban is.

A gyár vezetőinek fejlesztési elképzelései, a változó piaci igényekhez való gyors alkalmazkodás itt természetes keresletet teremtettek az új megoldásokra, az új ötletek sorjázására. S énnekem pontosan ilyen gyárra, ilyen légkörre volt szükségem. Így aztán nem túlzás azt állítani, hogy Romhány számomra egy speciális, jócskán meghosszabbított művészképző tagozat volt. Tíz év, melyben szabadon dolgozhattam, gondolkozhattam, kísérletezhettem.

Ha a falburkoló csempéken piacra dobtunk hét-nyolc féle új mintázatot, színvariációt a meglévő negyvenes kínálat gazdagítására, akkor senki se mondta, hogy most már elég a barna szín tónusai- ból. Itt folyamatosan igényt tartottak a gyárban foglalkoztatott három tervezőművész fantáziájára,

alkotói leleményére. S az innsbrucki építőanyag kiállítások éppúgy visszaigazolták a kísérletünk eredményeit, mint a bolognai terepszemlék, bécsi vásárok, vagy a kanadai, angliai kiállítások.

Horváth Sándorral, Csemán Ilonával együtt 1979-ben SZOT-díjas lett az alkotó kollektíva. S Horváth Sándorban nemcsak a csempék, padlóburkoló lapok világában találtam segítő messterre, jó barátira, de a Grand Art, a „nagyművészet” világában is, meg a díszműkerámia stúdióvilágában is. A gyár ezidőtájt csatlakozott a Kecskeméti Kerámia Stúdió kísérleti műhelyéhez, és ez új kapcsolatokkal, új megoldásokkal gazdagította a romhányi alkotómunkát.

Akkor még aligha gondoltam volna, hogy Kecskemét két évtized múlva úgy válik majd második otthonomná, hogy alkotóművészként, tanárként is számítanak a munkámra...

– Kecskemétről, a stúdióról majd később beszéljünk. Hiszen a jelenről gondolkozunk, most arra keresünk választ, hogy húsz évvel ezelőtt a romhányi gyári alkotóműhely mi módon tehetette alkalmassá a pályakezdő fiatal keramikus művészt, Antal Andrást, hogy a hetvenes évek végétől 1998-ig jelentős köztéri munkákkal, reprezentatív igényű falburkolatokkal igazolja művészi törekvései komolyságát, rangját?

Romhányban csempetervezéssel, értelmes termék propagandával foglalkozni egyet jelentett a sokoldalúsággal, a nagy művészi feladatokra való készüléssel.

De 1979-ben és 1981-ben részt vehettem az Európa-hírű Siklósi Kerámia Szimpózium munkájában, és a nyolcvanas évek elején háromszor is elnyertem a Kecskeméti Nemzetközi Kerámia Stúdió ösztöndíját. Szóval, volt módom munka közben tanulni, tapasztalni, a szakma legjobbjaival, legújabb eszmei áramlataival találkozni. 1979-ben a pásztói „fogadóterem” falburkolata volt az első jelentősebb nagy munkám, majd készülhettem az igazán monumentális feladatokra. A debreceni nagyerdei új gyógyfürdő medencecsarnokában, pihenőtereiben mintegy 200 m²-nyi dekoratív festett díszkerámiával tehettem le a névjegyemet, jellemzően növényi ornamentika, gyögynövény kompozíciók variálásával.

Salgótarjánban pedig az új városháza első emeleti fogadóterméhez kötődő kerámia muráliák jelentették az új erőpróbát 1987/88-ban...

– A pályázati kiírás szerint az új városi tanács tanácstermi folyosója ívelt kerámiafalának nemcsak díszítő jellegűnek kellett lennie, de olyan műalkotásnak, amely szervesen illeszkedik a belső térhez, és koncepciójában, színhatásában is kifejezi valahogy egy új város épülésének hangulatát...

– Valóban valami ilyesmi volt a pályázati kiírás lényege. Úgy gondoltam, ha kis préselt kerámia elemekből ott okosan építkezem, komponálok, akkor az önmagában is ráutal majd a városépítés hangulatára, modernizációs hangvételére. Semmiképp se akartam konkrét város-történeti motívumokkal, direkt hatásokkal terhelni a 2,7 m x 7 méteres kerámia kompozíciót.

– De alighanem meghatározó lett a régi grafikusai ambíció; az egész, fugákból építkező kerámia grafikai hatása ilyesmire utal...

– Sokadrendű itt most a grafikusai ambíciók háttere. Egyrészt műalkotást kellett teremtenem a kerámia fal nyelvi lehetőségei közt, a relief, a mázas samott kifejező eszközei között. Homogén felületet alkot a kompozíció, mégis hármasság tagolódású. A felső rész akarva-akaratlan a táji, természeti környezet inspirációját hordozza, a középső rész, a maga belecsúszó formáival mégiscsak a születő várost jelképezi, míg a kompozíció alsó része, a fémvilág, a feketeszénre emlékező színvilág, valamiféle egyetemesség, tektónikus jelleg felé mutatna, amikor rétegzettséget jelez...

– *Úgy tudom, a város lakossága is, a szakma is szeretettel fogadta ezt a nagy munkát jó tíz évvel ezelőtt. De a pásztói zeneiskola Rajeczki emlékfala mellett, egy Alsótoldon elhelyezett domborműves kerámia emléktábla mellett nem igen volt lehetőség nagyobb munkába fogni... már, ami a muráliákat illeti... Ezért most talán Kecskemét éppen valamiféle hiányt pótol az életedben?*

– Szögezzük le: az 1984-1998 között eltelt alsótoldi másfél évtized munkásságából én nemcsak az építőművészettel összefüggő munkáimat tartom fontosnak. Azokat a kerámia-plasztikákat is, amelyeket kísérleti művekként egy-egy szimpózium után Siklóson, Szabadkán vagy Munkácsdon ott hagytam. S azokat a tálsorozatokot is, melyek a romhányi gyártól való szakmai eltávolodás után leginkább az iparhoz, a műtárgykereskedelemhez kötnek. A díszítőkerámia, amely a galériákban éppúgy otthon van, mint a vásári ponyvák alatt a sátorban, az most – minden gondjával, örömeivel – a grafikus-rajzos ambícióim s az ipari anyag „összehozásának” hosszú folyamata. Igen. Tudomásul kell venni, hogy ebben a körben Európában és itthon is különböző művészi színvonalú kereskedelmi vállalkozásról is szó van. A cserhádi, alsótoldi tájélményeim ma is éppúgy inspirálnak, mint a gyerekkorból építkező Ipoly-vidéki emlékeim is. A szülőföldem, az itt élő emberek sajátos világa, különös mentalitása három évtizede egyfolytában elementáris nagy hatással van rám. S ma is rendszeresen megfordulok Rimócon, Hollókön, Varsányban vagy Cserhátszentivánban, Kutasón – ha éppen egyúttal a kecskeméti kerámia stúdióban dolgozom és tanítok is. Vagyis mostanában bizony kettős életet kell élnem: megvan, működik az alsótoldi műterem is, de hónapok óta kenyerem javát immár Kecskeméten keresem.

Úgy vagyok vele, mint nyolcvan vagy százhatvan esztendeje a nógrádi szegényember, akinek ezen a hegyes-dombos palóc vidéken se elég termőföld, se elég munka, megélhetés nem jutott, így hát vonultak le sereggestül a szorgoskezü parasztemberek az Alföldre idénymunkát keresni, kenyérnek valót hazahozni... Most én magam is az Alföldön, Kecskeméten keresem a kenyerem. Lehet, hogy éveken át rákényszerülök Kecskemét kenyéradó megbízásaira... De mindettől én még nógrádi vagyok. S ha egy tálsorozatom éppen *Madársors* címmel vagy *Tájtörténet* címmel jelenik meg egy galéria falán, biztosra vehető: a nógrádi, cserhádi erdők csendjébe zuhanó madarokról van szó, s a palóc kistáj, az Ipoly, a Cserhát vidék üzenete minden rajzom. A tájat, a környezetet védve, megmentve őrizzük meg régi kultúránkat, emberségünket... Mert az ezredforduló körül a világnak, Európának igen nagy szüksége volna rá, hogy az értelmiség, az alkotóművész komolyan figyelmeztessen: ne tovább a pusztítással, ne tovább az antihumánus hatalom-gyakorlással. Most, mikor még éppenhogycsak végetért a koszovói öldöklés, én arra emlékeztetek, hogy a jugoszláviai nagy háború romjai, sírgödrei sincsenek még nagyon távol a térben, az időben. Én átéltem ott a szerb, horvát, bosnyák művészbarátaim között annak a háborúnak minden iszonyatos fenyegetését. Megértettem, hogy a nemzeti érzelmekkel, öröklött-rossz történelmi sablonokkal visszaélve anakronisztikus politikai hatalmasságok nyugodtan manipulálhatnak, gyilkolhatnak, ha a művész, a gondolkodó ember csak hallgat. Akkoriban én a nem-hallgatás, a véleménynyilvánítás érdekében rendszeresen átjártam a Vajdaságba, Szabadkára. Embargó ide, embargó oda, én a kis autómon vittem az égető kemencét, az anyagot, a festéket az ottani művésztelepre, hogy együtt dolgozzak azokkal az emberekkel ott, akik igazán megszenvedték az iszonyat éveit az egykori Jugoszláviában. Szabadka meg a nógrádi Alsótold műterme nekem akkor együtt volt vallomáskényszer: egy percig sem szabadna eltérni az embertelenséget, az ember által teremtett értékek pusztítását...

– *Ez akár végszó is lehetne. Köszönöm a beszélgetést.*

Csach Gábor

Demokritosz gelaszinosz

Beszélgetés Csemniczky Zoltán szobrászművésszel „Állítom arisztotelészi sztélém a platoni platón.”

– Tizenöt éve ismerem *Csemniczky Zoltánt*. Az idézet önmagáról és -tól való. *Arisztotelész* apja orvos volt, *Platon* pedig régi arisztokrata család sarja. Sarkítsunk! Általuk kerek sok minden, ami kerek. A tantuszok majd később potyognak.

– Egyébként mi is görögök vagyunk. Legalábbis ami *logoszunkat* és *eidoszunkat* illeti. A lényeg pusztán akkor érdekes, ha okos szóval elbeszélhető, vagy alakban, képen szemléltető, ábrázolható. Valahogy – teszem hozzá. A Csemniczkynek persze mindig összejön, nekünk meg csak később. Így volt ez a sírkövel meg a teherautóval is. (Vö.: *Hibó Tamás grafikus halála ... – a szerk.*) Nem baj. Az nevet, aki a végén nevet.

– Szóval Balassagyarmat, Arany János utca, földszint és panel. Bérelt gyermekkocsi tároló mint műterem és másfél szoba lakás. Öbester pipaszag, szlovák háztáji fehér repi. Relatív rend és relevatív könyvespolc. Afféle ismerős hely. Itt él és alkot Csemniczky Zoltán a szobrász.

– 1953 áprilisában születtem a fővárosban. Dédapám *Váli Rezső* a balassagyarmati Balassi Bálint Gimnázium természet és földrajz tanára volt. Nagyszüleim mindketten gyarmatitak voltak, a háború sodorta őket Budapestre. Apám orvosnak készült, de az ötvenes években eltanácsolták az egyetemről. Asszisztensként dolgozott az Orvostudományi Kutatóintézetben.

– *Mi volt az oka? Hungarista rokonság, polgári csökevény?*

– Nem. Kékvérűség, nemesi származás.

– *Ezt nem is tudtam.*

– A tatárjárásig Zamcse néven vezethető vissza a familia eredete. A XVII. században lettünk katolikus ágon Csemniczkyek, evangélikus ágon pedig Csemiczkyek. Egyébként ez utóbbi vonalon is van művész. *Csemiczky László*, pozsonyi festő, *Miklós* pedig zeneszerző. De nem tartjuk a kapcsolatot.

– *Budapesten hol laktatok?*

– A Tavaszmező utcában. Anyám a mai napig ott él. Akkoriban persze nem volt olyan veszélyes és gettós a környék, mint manapság. Bár a mi lakásunk az ötvenes években társbérlet volt. Együtt laktunk *Magyari Kossa Aninó* festőművésznővel, akihez a tanács albérlőként egy ávost

költöztetett be. Úgyhogy az idő táj, hogy megszülettem, mindennaposak voltak a késes rohangálások. Egyébként a háznak más művészei is voltak. A filmrendező *Keleti Károly* vagy a festő *Edvi Illés* is ott lakott. Ez utóbbi lakásában most meg a *Bernáth /y/ Sándor* alkot.

– *A techno-guru.*

– Hát, gesamkunstwerk, ugyebár ...

– *Iskoláid?*

– Romhányba kitelepített nagyanyámnál nyaraltam '56-ban. Aztán bevörösödtem, persze csak a rubeola miatt, úgyhogy hosszabbra sikerült a vakáció. Aztán a forradalom alatt utánam küldték a bátyámat is. 1961-ig Romhányban, majd Nógrádsápon éltünk. '68-ig jártam általános iskolába is, orosz helyett szlovákot tanítottak. Középiskolásként kerültem vissza Budapestre. A Zrínyi Gimnáziumban érettségiztem.

– *Gimnazistaként már tudtad, hogy képzőművész leszel?*

– Hát harmadik-negyedikben már igen. Volt egy atyai biológiai és egy ösztönös szobrászati vonzalom. Az utóbbi ekkorra már túlsúlyba került. A *Ceizek Gyuri*, azóta elhunyt festőművész osztálytársammal jártunk a Dési Huber István Képzőművészeti Körbe. Ez afféle felvételi előkészítőnek számító stúdió volt Pesten. Olyan tanárokkal, mint *Laborcz Ferenc* vagy a *Klimó*. Aztán felvételiztem a szegedi Juhász Gyula Tanárképző biológia-rajz szakára, fel is vettek.

– *Akkoriban szerepeltél már kiállításokon?*

– A főiskolán már igen, de előtte nem. A nyolcvanas évekig ugyanis „amatőrök” nem nagyon állíthattak ki nyilvános galériában. Meg aztán a „megmérettetés elve” akkoriban nem volt annyira a vizuális nevelés része, mint manapság. A főiskolai belépőm ígéretes volt. Az országos Dózsa-kiállításán szerepeltem egy bronzérmével 1972-ben. Hasonlóan jól szerepeltem a Pedagógusjelöltek Országos Kiállításain vagy a főiskolai tárlatokon. Bár most jut eszembe, voltak „sikereim” már a főiskola előtt is. Mégpedig a kalocsai katonaságon. Néhány előfelvételi rajzossal úgynevezett „létszám fölöttiek” voltunk. Nagyon laza volt a dolog, ráadásul afféle dekorációs elitsapatot alkottunk. Minden kágéestés protokoll vendégnek ugyanis átlátszó plexi díszdobozba csomagolt, festett fatankot kellett készítenünk. Nagyon meg voltak velünk elégedve. Igaz se fegyvert, se vegyvédelmet nem kaptunk, és tankot is egyszer-kétszer ha láttunk a seregben.

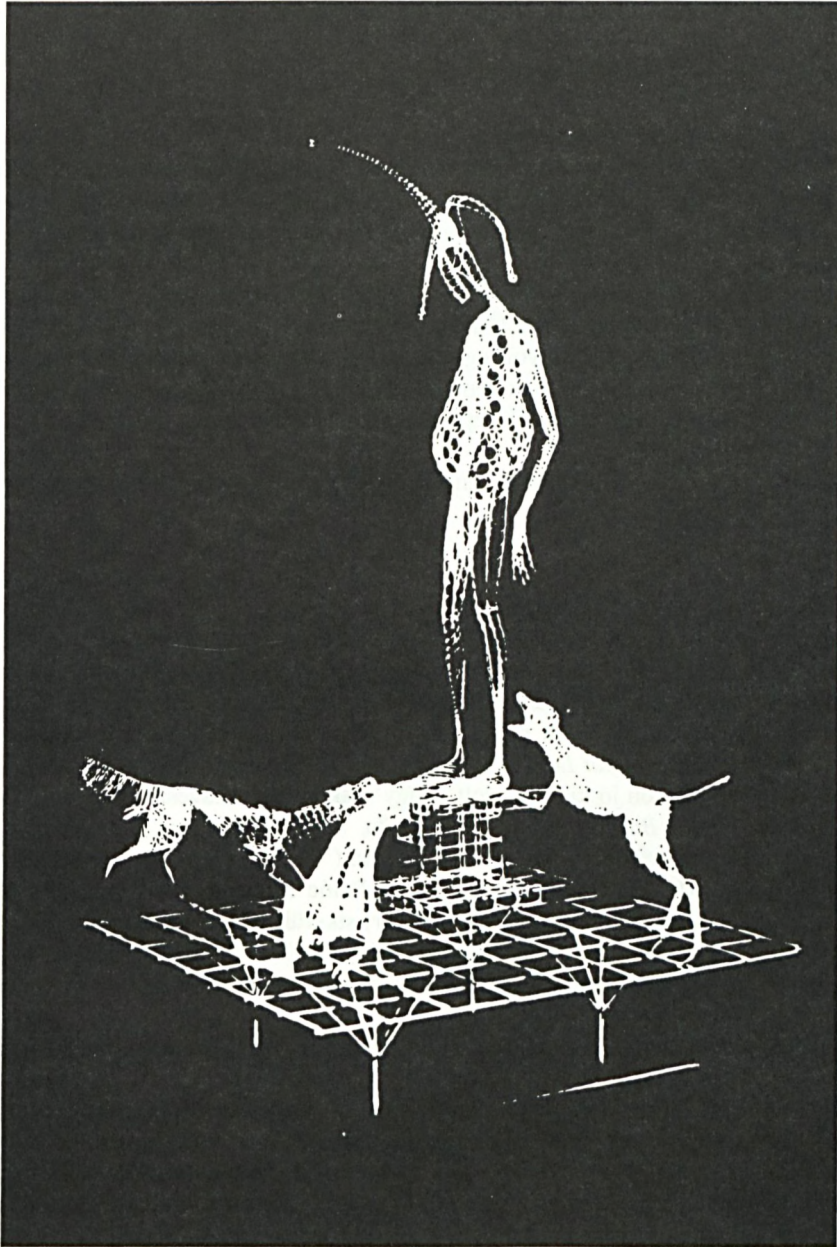
– *A fatankon kívül, miért lettél te szobrász?*

– Már kora gyermekkorom óta ... Egyébként valóban keringenek legendák arról, hogy három éves koromban baltával szerettem volna neki esni egy nagy kőnek a romhányi udvaron, hogy megfaragjam. Nem engedték. De arra már én is emlékszem, hogy szerettem a rusztikus dolgokat: sarazni, agyagozni. Gimnazistaként a Désiben már szobrász csoportba jártam a Laborczhoz. Volt néhány rövid periódus az életemben, amikor kétdimenzióssá váltam: rajzolgattam vagy kollázsokat készítettem. De engem mindig is a tér izgatott és érdekelt. A szakdolgozatom is erről szól: *Szobor és tér*. És ez nagyon tudatos volt nálam. A főiskolán megcsináltam a feladatokat korrektül, de már egész korán megtaláltam az utat, amelyen haladni akartam, és amelyen haladok is.

– *Kik voltak hatással rád? Főiskolai mestereid, vagy akik inspiráltak.*

– A főiskolán senki, de *Henry Moore* és *Alberto Giacometti* nagy hatással voltak rám.

– *Elég furcsa párosítás a klasszicizáló gömbölyded Moore és a pálcikafaragó búskomor olasz.*

Csemiczky Zoltán drótszobra

– Valóban, de Moore eidosza és Giacometti logosza kerek egész. Nem?

Összekacsintás és röhögés. Pipatömés.

– *Hogy' kerültél Balassagyarmatra?*

– A főiskolán kötöttem egy ösztöndíjszerződést Nógrád Megye Tanácsával. Megházasonodtam, majd 74-ben megszületett Péter fiam. 76-ban végeztem Szegeden és Balassagyarmaton helyezkedtem el. Két évig voltam biológia-rajz tanár az Ifjúság úti általános iskolában, illetve óraadó a Petőfiben.

– *Ezért is hívnak olyan sokan tanár úrnak. Tetszett a pedagógusság?*

– Nem szerettem. Főképp, mert a főnökeim nem szerették a jó rajzolókat, és az LGT-t sem. Már akkor is nagyobb érdem volt egy iskolák közötti városi sportbajnokság harmadik helyezett focicsapatában balszélsőnek lenni, mint országos rajzverseny győztesének. Felmondtam, és átmentem a Művelődési Központba vizuális előadónak.

– *Mi lett a biológiával?*

– Maradt az anatómia. Különben is, engem főképp az elmélet izgatott, az élet lényege: mikrobiológia, biokémia ...

– *Biofilozófia.*

– Ja.

– *Mi volt a dolgod, mint vizuális előadó?*

– Volt gyermek és felnőtt rajzsakkor, azokat vezettem. Aztán 79-től, amikor megszületett Dávid fiam, teljes egészében én szervezem a Horváth Endre Galériát is. Ezt még *Hemerka Gyula* kultúrház igazgató hozta létre 1969-ben, úgyhogy számomra most kettős jubileum van. Egyébként nem volt nehéz, mert volt mire építeni a Galéria színvonalát. A hetvenes években, hála *Halmi Laci* akkori igazgatónak és *Szederkényi Attila* szobrász kollégámnak, rengeteg nagyon jó kiállítás volt. Hogy csak néhány művészt említsünk: *Somogyi József*, *Tóth Menyhért*, *Balázs Eszter*, *Csáji Attila*, vagy *Földi Péter*. Úgy hiszem, ahhoz képest, hogy immár hatodik helyszínen van a Galéria ('69-74 Óváros tér, '74-80 Vármegye-háza, '80-88 Palóc Múzeum lapidáriuma, '88-89 Palóc Múzeum emelet, Szerb templom, '89-től Oktatási, Művelődési Központ és Könyvtár) sikerült magas színvonalon működtetni. Aztán 1989-ben megnyílt a Szerb templom is, mint önálló kiállítóhely. Eleinte mindkettő havonta, majd kéthavonta új kiállítással. Sőt, a Szerb templomban fesztiválok és koncertek is voltak.

– *Ne rohanjunk ennyire előre. Milyen volt a kulturális élet Balassagyarmaton húsz évvel ezelőtt?*

– Működött a 3T. Köztudott, hogy akkoriban a hivatásos művészséget engedélyhez kötötték. Ez a képzőművészek esetén az Alaptagságot jelentette. Akkoriban *Tornay Endre András*, *Jánossy Ferenc*, *Farkas András*, *Réti Zoltán* és *Szederkényi Attila* voltak Alaptagok a városban. Közülük, sajnos, ma már ketten nem élnek, ketten pedig elköltöztek. Azóta rajtam kívül, bár magában ez ma már nem sokat jelent, hárman lettek Alaptagok: *Nagy Márta*, *Párkányi Péter* és *Kovács Alfonz* barátom, akit a tavasszal veszítettünk el. Persze volt rengeteg „amatőr”: *Karmann Jani*, *Csikász István*, *Márton Bálint*, *Dr. Kiss Tibor*, *Halmainé* vagy *Tibay András*, majd *Lengyel Péter*, *Pénzes Géza* és sokan mások. Aztán *Csikász Istvánék*

működtették először a Városházán, majd a Galériánk mellett a Családi Ünnepeket Rendező Irodát. 1978-ban pedig *Podlipszky Ervin* könyvtárigazgató, *Csikász Pista*, *Ádám Tamás*, *Onagy Zoltán* meg még néhányan megalakítottuk a *Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaságot*. Szóval a nyolcvanas évekre egész komoly bozsgás indult meg.

– *Ma a Horváth Endre Galéria és a Szerb templom amellett, hogy elismert hazai mesterek feltűntetik szakmai életrajzukban, arról is híres, hogy számos helyi, sokszor autodidakta alkotónak ad lehetőséget a bemutatkozásra.*

– Ennek is hagyománya volt a városban. Hemerka Gyuka annak idején ugyanis már beindított egy Balassagyarmati Stúdiót erre a célra. Nekem, a kedvező kultúrpolitikai változásokat kihasználva ezt csak fel kellett élesztenem. A helyi *lelkesek* rendszeres bemutatása a nyolcvanas évek végén indult be. Főképp a már említett „amatőrökkel”, a 84-ben (Farkas András és Szederkényi Attila után) újjáélesztett *Szabadiskolám* növendékeivel és a *Csüggetlenek Szalonja* nevű társasággal. Egyébként nem Alapítvány csoportosan kiállítani már korábban is lehetőséget kaptak. A Nyári Tárlat első kiállítása pedig 1980-ban volt. Azóta minden évben cenzúra és zsűrizés nélkül lehetőséget kap itt kiállítani bármely Gyarmathoz kötődő alkotó. A legutóbbi nyáron majd negyven kiállító volt úgy, hogy legalább tízen lustálkodtak.

– *A Nyári Tárlatok egyébként a legjobb példái annak, hogy mennyire fontos egy kiállításnál a rendezés elve és minősége. Te mit szeretsz inkább? Rossz művekből csodát csinálni, vagy jó műveket egymás mellé helyezni?*

– A rendezés teljesen elronthat műveket, de jelentősen fel is javíthatja azokat. Főképp a minőségi különbségeket lehet jól oldani. Ritmus, szín, méret, tér, jelentés mind-mind fontos szempont lehet. A feljavító rendezés alkotó folyamat, de én inkább a jó műveket és jó művészeket szeretem. Ez különben gyakrabban történik meg azokon a kiállításokon amiket módomban áll rendezni.

– *1991 óta a Városi Képtár ügyeit is te intézed. Ennek mi a története?*

– Már kevesen tudják, de 1974-ben az akkori minisztérium ügynevezett „egymillió forintos vásárlásaiból” juttatott képekből jött létre a volt Vármegyeháza emeletén a Városi Képtár. *Kelemen István* akkor a minisztériumban dolgozott. Neki is köszönhető a mai képtár törzsanyaga. Mesélték, hogy *Aradi Nóra* azt mondta *Lombos Márton*, akkori tanácselnöknek, hogy „ha a Kokastól megveszik a zöld penészvakarmányait, akkor Kasitszky Ilona Május elsejéét is meg kell venniük”. Ez utóbbi jeles munka persze azóta is raktáron van. 1978-ban aztán egyik napról a másikra a Városi Tanács sportosztálya költözött a Képtár helyére. Úgyhogy 1991-ig pauza volt. Amikor aztán megürült a könyvtár régi épülete, megalkult egy *Képtár Bizottság*. Úgyhogy az akkori városvezetésnek és e bizottságnak köszönhető a képtár újraalakulása. A pénz persze egyre kevesebb az önkormányzatnál. Nem jó a fűtés, a világítás, de a nagyobb baj az, hogy 5-6 éve egyáltalán nem volt vásárlás.

– *Nógrád képzőművészetében hol és hogyan érzed magad?*

– 1976 óta jelen vagyok minden megyei eseményen. Így '86 óta az országos *Tavaszi Tárlatokon* Salgótarjánban, ahol négyszer voltam díjazott, és '91 óta a megyei *Őszi Tárlaton* Szécsényben, ahol háromszor kaptam díjat. Amúgy sosem voltam egy nyomulós-helyezkedős típus, úgyhogy a rendszerváltás előtti klikkesedésből is kimaradtam. *Czinke Ferenc*nek, *Földi Péter*nek vagy *Farkas András*nak komoly kultusza volt hosszabb-rövidebb ideig az elmúlt harminc-egyven év nógrádi képzőművészetében. Azóta megszűntek az

ál- és alhivatalok, a cenzúra és a szocreál. Manapság pusztán akarat és elszántság kérdése bekerülni a megyei vagy országos vérkeringésbe. A piac persze más kérdés. Nógrádban, azt hiszem, mostanában nem nagyon vannak „iskolák”. Talán a *Ceredi Művésztelep*, vagy egyszer a terényi *Arttéka Egyesület* lesz ilyen kohéziós erő. Amúgy jól megvagyok. Ebben az évben eddig 11 önálló kiállításom volt idehaza és külföldön is. Dolgozom.

– *Csodaszép dróttaktokat meg torzókat lestem meg a gyerekkocsitárolóban. Már megint a Nők?*

– Mindig. Állandóan.

– *Apropó drót. A nyolcvanas évek közepéig még tömör plasztikákat csináltál. Mióta csúfolnak „dróttostónak”?*

– A főiskolán kezdtem el finomra csiszolt gipszszobrokat csinálni, amiket fekete páccal festettem be. A cél persze az volt, hogy egyszer majd bronzba öntöm őket. 20-25 alkalmas gipszem is méltó lett volna e nemes és igen drága anyagra, de mindössze egyet sikerült megöntenem: a *Szarkofágot*. Ez most a Városi Képtárban látható. Közben kő- és faszobrokat is készítettem. Ezek most Szlovákiában, a *Terényi Istállógaléria* előtti szoborparkban és a műtermemben vannak. Az 1983-ban elváltam, 87-ben pedig vettem egy forrasztópákát.

Na most először is adva van a konstrukció. A gipszszobor is úgy készül, hogy drótvázat borít be az emberfia. Aztán ott van főiskolás éveim nagy élménye: *Moholy-Nagy László* tételmelete. Az építészet és a szobrászat fejlődése a zárt egységtől az áttörtségen majd áttetszőségen át a kiterjedtségig halad. Aztán a diplomamunkám egy két méter magas gipszfilozófus volt, a kezében egy tojással. Szinte mondja: meddig van az érzékelés határa? A tojás belseje érdekes-e, ha megszűnik maga a tojás? Mindezek után egyenes út vezetett a drótszobrokig.

– *Egyébként hihetetlenül sokfélék a szobraid. Vannak burkosak vagy beltartalommal bírók, festettek és függők, nagy lyukúak vagy spárgából készültek. A legutóbbi portrék szinte szünyogháló sűrűségűek. Ezek olaszországi színházi installációid hatására jöttek létre? Lesz-e megállapodás e stílus-sokféleségben?*

– *Lamezia Termei* munkáim az elmúlt nyarakon fontos problémákat vetettek fel, főképp a dekoratív tér témájában. De azt hiszem, a drótsűrűség mindig fontos volt. Virtuális felületben, de tér-idő folyamatosságában gondolkodom. Hogy lesznek-e folyamatos változások szobrászatomban? Egészen biztos. Minden kísérletezések és visszatérő problémák sorozata. A kapuk meg folyton nyitva vannak.

– *Sose vagy absztrakt. Néha egy kismadár vagy hullőfigura, de inkább férfiak és nők.*

– Főleg a homo sapiens. Az ember mint mikrokozmosz, és az emberen belüli mikrokozmosz.

Jut eszembe: *Demokritosz*. Azt hiszem, mottómat a platoni platon állítandó sztéléről ki kell egészítenem a demokritoszi kritériumokkal. Nem, inkább kritikával. Platon és Arisztotelesz úgyis rászorul, no nem az atomokra, inkább az ítélőképességre és az euthümiára, a lelki derűre. Meg ha már Platonban plató, Arisztotelészben sztéle van, Demokritoszban a kritosz inkább kritika, mint kritérium, nem?

– *Tér ide, szobor oda, ez már megint költészet.*

Mondom én végül. Ő meg szippant a pipáján és vigyorog. Demokritosz gelaszinosz – a nevető, mondták a görögök.

Legyen ez a vége.

Bedegi Győző

Cene gál István

a szellemi emigráns festő

„*Ajvazovszkij és Turner határtalan tengerei, Salvador Dalí nyitott tágassága, Max Ernst rajzi automatizmusa, mely mindvégig a gondolkodás mesgyéjén maradt, Yves Tanguy határozott tárgyakat is rögzítő levegős víziói, René Magritte emblematis sűrítettsége, Chirico metafizikus tisztázottsága, Bernard Schultze organikus gomolygása mind felvértezte őt azzal a kérlelhetetlen eltökéltséggel, hogy kizárólag öntörvényeit építse. Nem annyira Freud, mint inkább Jung tudatos tudatalattijának közösségi fölismeréseit működteti az összes, általa fölfedezett színnel, formával...*” – írja *Losonci Miklós, Cene gál Istvánról, a fiatal ceredi festőről.*

Szürke az októberi ég, csepergős, kabát alá bújó a szél, a nyárbúcsúztató ősz zordságát oldja ceredi háza előtt a pirosuló diszcserje. Barátságos, szőrbozont kutya ront elő, nem túl nagy meggyőződéssel vakkant néhányat, riasztva a gazdát. István mentegetőzik, nincs itt-hon Kati, a felesége, éppen Szolnokra utazott iskolába. Két óvodás korú gyermeke fogad bennünket, a barátságosan meleg, könyvespolc falú szobában. Örvendezik a feleségemnek, aki máris a gyerekek között térdel, lesz, aki lefoglalja őket, amíg mi beszélgetünk. Nem először vagyok itt. Az évekkkel ezelőtt megtapasztalt nyugalom, a béke levegője ölel újra körül, elemi erővel felébresztve bennem a város, a zűrös nagyvilág miatt már majdnem elfelejtett vágyat egy emberibb élet után.

– Beültettük azóta a telket, van vagy harminc gyümölcsfánk, szőlő, patak, a kert végében...

Harminc éves. Kiállítások sora áll mögötte. Elismerések, értetlenség, ujjongás, rácsodálkozás övezi a képeit. Nap, mint nap életével tesz hitet Nógrád, a szülőfalu, a család mellett. Cereden, ahol él, az utcán szembejövő nénike még megállítja az embert és kíváncsiskodva megkérdezi: – Kihez mennek?

Van ebben az egészben valami emberi, szívmengető, valami olyan, ami nagyvárosban nem megtapasztalható, ami néhányunkban már csak a vágyakozás szintjén él, elveszített, talán soha vissza nem térő világok, és álmok üzenetét ébreszti.

Saját alkotások, barátok művei a falakon. A műterem aprócska, nincs elég tere a képeknek.

– Kiteszem őket az erkélyre, és az udvarról nézem meg, hogy mi rajtuk a hiba – mondja István mosolyogva. A festőállványon lévő alkotásról az ókor, Egyiptom régvolt világának, időtlen üzenete tölt be mindent. Olyan, mintha leomlanának a falak a hátam mögött. Elkapom a pillantásom a félig kész múról és tekintetemmel belekapaszkodom Káin alakjába, a gyönyörűre festett, szinte meztelen férfitestbe.

– A kiállításokra mindig egyetlen gondolati sík köré válogatom a képeket. Van egy elő- és egy utóélete valamennyinek, valami elkezdődik és le is zárul a kiállítással.

Az előbb látott Álom című művét próbálok újra felidézni magamban, amit sokan, mindmáig a legjelentősebb festményének tartanak, amiről ő is azt mondja, hogy ezzel, itt, és ekkor talált rá az igazi útjára. Mesél.

A kezdetek

– A rajz, a ceruza a papír volt az állandó szórakozásom. Mindent lerajzoltam. Még írni sem tudtam, amikor papírra vettem nagymamámék kefetartóját, rajta a jól kiolvasható „Kefe” felirattal. Képregényeket, figuráit másoltam, hozzátettem, történeteket találtam ki, rajzban. Tizenöt évesen kerültem be *Iványi Dönci* bácsi szakkörébe. Ott ért az első „Ahá-élmény”. Rájöttem: nem tudok semmit. Fél évig jártam oda. Dönci bácsi meghalt és ezzel vége lett a szakkörnek is. Az első impulzusokat a festészethez tőle kaptam. Másfél év egyhelyben toporgás következett, ami után, a ceredi rajztanár révén, sikerült bejutnom *Földi Péter* szakkörébe. Számomra, a festészet szempontjából, sorsfordító volt ez a találkozás. Merem állítani, ha abba a szakkörbe nem kerülök be, belőlem nem lesz festő. Fantasztikus volt Somoson. Péter csodálatosan tanít. Helyes mederben tartott, mindig ébresztett annyi önbizalmat, hogy ne röppenjen el az ember kedve, elmenjen a következő alkalommal is, de nem engedte, hogy elszaladjon velünk a ló, és úgy érezzük, mi vagyunk a nagy művészek.

Gépipari szakközépiskolában végeztem, tudat alatt tisztában voltam azzal, sohasem sikerül bekerülnöm a képzőművészeti főiskolára. Nem bosszantott, tisztában voltam a korlátaimmal. A szakkörön nem nagyon tanultunk festeni. Akvarellal dolgoztunk néha, de olajjal soha. Csodálatos pillanat volt, amikor rátaláltam az olajfestésre és először éreztem meg az illatát. Tudtam, olyan dolog a világon nem történhet velem, hogy ne ez legyen a továbbiakban az életem. Akkor éreztem meg először az igazi szabadságot, hogy bármit megtehetek, bármit megcsinálhatok, csak saját korlátaim szabnak határt abban, amit alkotok. Pasztellal tanultam meg festeni, elérkeztem a korlátaimhoz.

Az olajfesték és küzdelem

Nem tudtam olajjal dolgozni. Nem tudtam, hogyan kell alapozni, milyen ecsetek kellenek, mivel kell hígítani..., nem tudtam róla semmit, mégis az egyik leggyönyörűbb időszakomnak tartom próbálkozásaim időszakát. Rádöbbsentem a színek erejére. Minden olyan könyvet gyűjtök, egészen fiatal korom óta, ami a képzőművészettel, festészettel kapcsolatos. Nézegettem a könyveket, megpróbáltam belőlük tanulni. Sejtéseim voltak. *Chardimek* a festőeszközökről volt egy képe, azon láttam, milyen ecsetek vannak a tégelyben. Ennek alapján mentem el a művészellátó boltba és ennek alapján vettem vagy tíz-tizenöt ecsetet. Vettem a színekből is

egy egész skálát, amit csak kapni lehetett. Azt hittem, mindez kell. Ma már persze egészen más a helyzet. A tanulópénzt viszont megfizettem. Az alkotótáborok sokat segítettek. Működött még a mátraalmási, voltam alkotótáborban Mártélyon, Salgóbányán. Megjegyzem, óriási vesztesége a régiónak, hogy ezek a helyek ma már nem léteznek. Eltelik majd öt-tíz év és kiderül, hogy kimarad egy alkotó, festő generáció, mert egyszerűen nem létezik olyan műhely, ahonnan a továbblépéshez szükséges impulzusokat a tanulni vágyó megkapja. Nem látom, hogy mögöttünk, a harmincasok, negyvenesek mögött, feltűnnének az utánunk jövők. Esélyük, lehetőségük sincs arra, hogy valahol megtanulják az alapokat, ellessék a fortélyokat, titkokat, érzéseket. Az alkotótáborokban sikerült megfigyelnem a képek születésének folyamatát, teljes mélységükben.

Az *Átom* és következményei

A könyvek alapján találtam rá a szürrealizmusra. Az *Átom* című képemben egyszerre akartam több elvont gondolatot egyetlen műben megfogalmazni. Tudtam, hogy mit akarok, tudtam, hogyan akarom megcsinálni. Amikor elkészült, akkor jöttem rá, akkor éreztem meg: ezt kell tennem, ebben érzem jól magam. Tudtam, nem leszek többé tájkép vagy portréfestő, nem fogok expresszionista, kubista képeket készíteni. A realitás, a realitásra való igény mindig bennem maradt, s ezáltal a szürrealizmus világa ragadott meg akkor, abban a pillanatban.

A „képzőre” tett sikertelen felvételi vizsgák után újabb forduló következett. Úgy éreztem, tanulnom kell. Otthagytam, feladtam a raktárosi állásomat a salgótarjáni városgazdálkodásnál és bekerültem Miskolcra, a Bölcsész Egyesülethez, művészettörténet szakra. A festéssel akartam foglalkozni. Életem egyik legcsodálatosabb éve volt... Az iskola akkreditálását nem sikerült elérni, pedig úgy indult, hogy egyetemi végzettséget kapunk. Úgy tudom, mindmáig nem sikerült elfogadtatni, előtanulmányként, előképzésként szerepel ma is, annak ellenére, hogy a legkiválóbb tanári kar félmjelzi az ottani munkát. Az én életemben csodát jelentett. Tanított például *Végvári Lajos* professzor. Az előadásai meghatározó élményt jelentettek számomra. *Losonci Miklós* óráin ragadt rám a festészet, a művészet áhíta, szeretete. Óriási tisztelettel gondolok rá mindmáig. Életem egyik alapembere. Miskolcon ismertem meg a művészet történetének alapjait, összefüggésében ott kaptam meg mindazt a tudást, ami elsősorban az ókori kultúra vonatkozásában, máig meghatározó élményként él bennem. Máig nem tudok az egyiptomi, az azték, a görög, a hellén világ alkotásainak csodálatából kiszakadni.

Megnősültem, jött az első gyermekünk, a feleségem is tanult, albérletben laktunk, nagyon sokat kellett fizetni, abba kellett hagynom a tanulást, de onnan már nem volt kérdés számomra, hogy mivel akarok foglalkozni életem során. Tudtam, helyes úton indultam el, festenem kell tovább.

Kiállítások, tanulságok

1991-ben Cereden volt az első kiállításom. Ott láttam először, szépen, sorban, összefüggően elrendezve a képeimet. Mindig egy-egy kiállításon jön el a festő számára az a pillanat,

amikor a műteremben lévő, egymás hegyén, hátán lévő alkotások, az elő- és utóképek, a kavargó gondolatok, egyetlen összefüggő ciklusban jelennek meg. Cereden mindent kiállítottam. Egy nagy kavalkád volt az egész. Rájöttem: így nem szabad! Egyetlen gondolatfűzérre kell felfűzni a műveket. A miskolci Rónai Sándor Művelődési Házban, Végyvári professzor úr által megnyitott kiállításon döbbsentem rá: kicsik a képeim! Hatalmas térben voltak és észrevettem, hogy a legnagyobb műgonddal készítették is eltörpül a mondani-valójuk, a méret miatt. Elkezdtem nagyobb méretekből festeni. Rájöttem a technikára, és máig úgy gondolom, teljes mélységében a nagy méret tudja közvetíteni a közönségnek azt, amit mondani akarok. Az persze megint más kérdés, hogy mennyire jók. Pontosan tudom, a jó képek nagyon ritkák. Csak elvétve van olyan pillanat, mint amilyent Földi Péter legutóbbi, vagy *Csernus Tibor* kiállításán éreztem, azt a gyönyörű borzongást, az időtlenséget, a nagyszerűséget.

Ha van egy gondolatom, érzésem, akár egy szín, ami bennem motoszkál, akkor egészen biztos, hogy három, négy, esetleg tíz előtanulmányban fogalmazom meg a témát. Aki ismer, tudja, sorozatokat festek. Elégedetlen vagyok, tovább és egyre tovább viszem a dolgot, mindaddig, amíg úgy nem sikerül, amilyenek szeretném. Úgy érzem, az általam festett képek közül öt, talán hat van olyan, amire én is azt mondanám ebben a pillanatban, hogy jó. A többi öt-hatszáz ezeknek az elő vagy utóélete. Nehezen tudok kiszakadni egy gondolatáramlatból, ami belém épül. Hosszú, hosszú ciklusokban fogalmazódnak meg bennem a gondolatok, mindez azért, hogy egyetlen egyben kikristályosodva jelenjen meg mindaz, amit arról a témáról mondani akarok, amit gondolok.

Az emigráns

A visszhang persze mindig szubjektív. Megszívlelem a kritikákat. Az emberek különbözőek. Vannak rajongóim, de olyanok is vannak, akik azt mondják, hogy mindez egyfajta konzervativizmus. Megkérdőjelezzik a táblakép festés létjogosultságát... Részemről nem így van. *Orosz István* grafikus mondta egyszer, hogy ő egyfajta szellemi emigrációban él. Én nem érzem jól magam ebben a világban, amiben most élünk. Azokat a képeket, amiket ma a budapesti galériákban tucatjával látok... Ha olyanokat kellene festenem, inkább nem vennék többé ecsetet a kezembe. Vállalom én is: szellemi emigrációban élek. Én sem vagyok ennek az ezredvégi művészeti globalizációnak a tagja. Visszamegyek Egyiptomhoz, a reneszánszhoz, a görög művészethez, visszamegyek ahhoz, ami számomra szimpatikus és azt érzem: otthon vagyok.

Hogy mikor hiteles vagy hiteltelen az ember? Csak akkor, ha absztrakt vagy expresszív képeket vagy heppeningeket csinál? Vagy olyanokat, amiket senki sem ért csak a belemagyarázások szintjén? Úgy érzem, akkor vagyok hiteles, ha azt csinálom, amit szeretek. Akkor érezném, hogy hazudok a közönségemnek, ha mást tennék. Nem értem mi történik a ma világában. Nem is akarom kiszolgáltatni. Nem szeretem, hogy felgyorsult, hogy uniformizált, nem tetszik, hogy ugyanaz történik Amerikában, meg Japánban, mint Budapesten. Nem tetszik, hogy ilyen az életünk. De ha már ilyennek kell, hogy legyen, mert teljesen nem tudjuk kivonni magunkat belőle, akkor nem értem, miért ne csinálnám azt, élve az alkotás szabadságával, amire tizennyolc éves koromban ráéreztem, amit szeretek. Ezt szeretem, visszatérni

a fundamentumhoz, az alapművekhez. Nem bűn ez. Eklektikus világban élünk, olyanban, ahol minden van. Csernus Tibor januári és Földi Péter kiállítása több szempontból is biztatást adott. Vannak még olyan festők, akik tisztelik a festészetet, a szakmát, ahol a technikát meg kell tanulni, el kell sajátítani. Tisztelem Csernusban, hogy a mindenféle ellentétesen ható kritika ellenére, mer a hagyományos, realista témákhoz nyúlni, hogy tökéletesen meg tudja csinálni, holott tudom róla, ő is sokszor elégedetlen a munkáival. Tisztelem ezeknek az embereknek a mesterségbeli tudását. Rájöttem általuk, újra elérkezett az a pillanat, ami már megérintett Iványi Ödönnél is; semmit nem tudok a festészetéről. Ez benne a gyönyörű! Akkor történik mindez, amikor belül elérkezik egy határ, ahonnan már nincs tovább. Jön a rádöbbenés, kicsi vagyok, óriási még az út előttem és érdemes járni rajta. Még előttem is nyitva áll az út, elérni azt a tökéletességet, ami Csernusnál és Földinél tettenérhető. Lehet fejlődni, sok dolgot kell még tanulnom, hogy a pályám végén azt tudjam mondani: Igen, megfestettem azt a tíz képet, amiért érdemes volt foglalkoznom a festészettel.

Terv és rejtély

Nagy tervem, hogy egy-egy kultúrát, az emberiség alkotó létének egy-egy ciklusát dolgozzam fel, mégpedig visszautazva az időben, belelátva a korabeli történésekbe, miértekbe. Megértve, miért cselekedtek úgy, ahogyan cselekedtek, miért úgy alkottak, ahogyan alkottak. Sokat olvastam a maja, az egyiptomi kultúráról, a hellenizmusról, a kelet művészetéről. Az európai kultúra szülőanyja a görög és talán az egyiptomi művészet, és ezt nem kell kétségbe vonni. Ezeket a gyökereket szeretném bemutatni, a magam eszközeivel. Hosszú évek alatt kialakultak bizonyos stílusjegyeim. A szürrealizmus is egyfajta regresszió. A szürrealizmusból számomra megmaradó, lényemmé, sajátommá vált részek, az egyiptomi képeim gondolati világában is megjelennek. Mindig az enigmatikust, a rejtélyest keresem. Festhetném a természetet, a szépet, a nyílat úgymond, de én mégis a rejtélyt keresem, ami mindig is jellemző volt rám, azóta, hogy rátaláltam a saját utamra. Megfestve a legkülönbözőbb témákat, egy maja fejet, Tutankhamont, Mükérisoszt, a szfinxet vagy egy egyiptomi életérzést, a forróságot, hőséget, a piramisokat, egy karavánt, a beduinokat, mindig a rejtély felől közeledem, és oda érek el. Bizonyos stílusjegyek, a vízcsepp, a pillangó, összekapcsolják a képeimet, a gondolatokat. A víz alapmotívumom. Sok olyan munkám van, ami a Földről szól. A féltéséről, a vakvágányról, amire tértünk, a figyelemfelhívásról, a tehetetlen kétségbeesésről, arról, hogy nem tudom mai világunkból mi marad meg ötezer év múlva. Megmarad-e annyi, amennyi az Egyiptomi, vagy az ősi kultúrákból megmaradt? Mond-e annyit, mint a több ezer éves ősi kultúrák, hordoz-e a jövő számára alapvető, megkerülhetetlen emberi értékeket?

A sorban, az utolsók között

Az egyiptomi, a fáraók kultúrájának központi kérdése volt a vallás, de mindig és mindenhol ott van a központban az ember, még akkor is, ha mindig és mindent az istenre vetítettek ki, még akkor is, amikor éppen egy hatalmas szfinxet készítettek. A görög művészetben már direkt módon is központi szerepben áll az ember. Hogy a mai világunkban mi van a középpont-

ban? Nem tudom megmondani. Talán az ember az utolsó a sorban, a technika, a gép, a pénz, a hatalom után... Valahol nagyon-nagyon a sor végén áll. Sokáig, amikor festettem, lemaradt a képeimről az ember. Az egyik kiállításomon, Tatabányán döbbsentem rá erre. Rájöttem, nem rossz, amit csinállok, hiába festek nagy méretű képeket, kicsi dolgok vannak a nagy képeken, tovább kell lépnem. Ami eddig egy könnycseppben, egy szemben jelent meg azt talán már lehet bátorságom megfesteni önmagában is. És ez nem más, mint maga az ember. A kubizmussal, a modernizmussal annyira felszabadult a művészet, hogy kiszabadulva saját technikai rabságából is, hiszen már nem kell megtanulni festeni ahhoz, hogy megfessünk valamit... A prémes WC-csésze is műalkotássá vált... Jó, ide is eljutott a világ, de nem szabad elfelejtenünk, ennek az egésznek volt egy olyan előzménye, amit realizmusnak neveznek, amikor úgy kellett megfesteni a dolgokat, ahogyan azok voltak. Eljutottam tehát oda, van már annyi bátorságom, hogy megfessek az embert. Úgy gondolom, a művészetben legnagyobb dolog, a legnagyobb bátorság, önmagában az embert megfesteni. Erről kell, hogy szóljon a művészet. Földi Péter képeire, jelképrendszerére gondolva: mindenki tudja, az általa festett állatoknak emberi lelkük van, a motívumrendszere az emberről, az embernek szól. Én is ezt szeretném megvalósítani, de úgy, a múlt nagyjainak kezét fogva, a világukban utazva, hogy valódi embereket festek. Számomra ez a nagy kihívás, az emberek érzéseit megfesteni, akár úgy, hogy a múlt csapódik vissza... Tutanhamon aranymaszka sír. Miért sír? Gondolkodjunk talán ezen! Mert kiszedték a föld alól? Talán azért, amit lát, talán amiatt, amit látni fog? Az embert akarom megfesteni, az embert a világban, a saját útján, a saját kínjaival, örömeivel, félelmeivel együtt.

Becsukódik mögöttünk a kapu. Apró permet hull, kavargja a szél a már majdnem hópihéket. Csendes a szombat délutáni ceredi utca. Kíváncsi néni sem jön szembe. Békét sugall, mint Cene gál István rendezett élete, hiszen mondhatnánk, sinen van. Háza van ott, ahol élni szeret, diplomát is szerzett már, állása van, biztosított a megélhetése, családi béke honol az otthonában, tud időt szakítani arra, amit szeret csinálni, formálódik egy alkotótábor is, ahol megmutathatja az utána jövőknak a vászon kifeszítésének, az alapozásnak, az ecset kezelésének a titkait. Mégis motoz valami nyugtalanság. Utazunk vissza a városba és tudom, hét-főn már ő is utazni kényszerül.

Dukay Nagy Ádám

A káosz rendje

„horgászvallomás”

Gelencsér János festőművész-grafikus

Tudtam, hogy Gelencsér János a valóságot ábrázolja. És azt is, hogy nehezen nyílik meg erről (arról) a valóságról, amely bennünket is körülvesz.

Nekem szükségem volt (van) egy csomag cigarettára a beszélgetéshez, így, amíg Geli (ahogy rajzait, festményeit szignálja és ahogy én [is] hívom) két pohár sört rendel, elinteztem neki asztalunktól, kérjé már meg, kapható-e cigi. Nem. Mindegy, darabig még kitart, ami nálam van. Tulajdonképpen kezdhethetnénk (telerámoltam a műanyag terítőt tollakkal, a noteszommal, magnóval, új kazettával... etc.), viszont egy idősödő férfi észrevette észrevehetetlen jelbeszédünket a pult és az asztal között és beszélgető-partneremet az előtérbe invitálja. Néhány másodperc múlva Geli mosolyogva tér vissza egy csomag nem tudom, milyen bagóval. Nyolcvan (!) forintért vette. Nem lepődtem meg, csak nem tudtam, hogy ehhez is ért.

– *Kicsit olyan volt, mintha valamelyik vásznadról jött volna a cigarettás férfi. Követnek?*

– Az a megkapó ebben a figurában, hogy tényleg teljesen véletlenül jött ide hozzánk... és tényleg nagyon esendőnek tűnt ez az ember, akitől megvettük ezt a csomag cigarettát. Nem? Nem úgy gondolod?

– *Valóban. De én azt mondtam, hogy bármelyik vásznadról lejöhetett volna.*

– Igen, igen. Na, tulajdonképpen ilyenekből jönnek össze az élmények, ezekből a karakterekből. Az az érdekes számomra, hogy én nem keresem azokat az arcokat, azokat a figurákat, amelyek olyan klasszikusak, tehát szabályosak. Valami miatt, azt hiszem, ez itt lebeg a levegőben.

– *Ezek szerint nemcsak te találod meg ezeket a figurákat, hanem ők is téged.*

– Lehetséges, lehetséges! Ezen még nem is gondolkodtam... Ez döbbenetes!

– *Lehet, hogy az ilyen történések hozzátartoznak a tehetséghez?*

– Nem is tudom... Azt hiszem az ember valamire, bizonyos dolgokra valami miatt érzékenyebb, vagy jobban odafigyel, mint másokra. Ez számomra is titok.

– *És lehet, hogy érzékelik, érzékeljük a figyelmedet, mert teljesen halkán érdeklődtél a cigaretta után?*

– Igen. És?

– *És ő egyből kiszúrt téged.*

– Igen, igen és kihívott, mintha valami titkos ügy lenne, mintha dollárt akarna váltani... Szóval, visszatérve erre a figurára, nézd meg ezt az öregembert! Lehetséges, hogy ő valamikor faluról került ide a városba – de ez persze csak feltételezés –, és valószínű, hogy egyedül él. Nem? És hogyha megnézed a vonásait, az arcát, tulajdonképpen a lehetőségei már rég elszálltak, tehát egy-fajta megállapodott, kiégett ember... Vagyis én egy áldozat-típusú embernek érzem.

– *Lehet egy kérésem?*

– Persze.

– *Emlékezetből megrajzolnál egy hasonló figurát?*

– Megrajzolnám ezt a fajta embert, de nem őt. Inkább egy sűrítőményét, tehát eszenciálisan ábrázolnám.

– *Vállalod?*

– Ja, hogy most rajzoljam meg...? Na, mondjuk egy pár napon belül. Miért ne?

– *Köszönöm, akkor lépünk tovább. Huszonöt éves voltál, amikor Salgótarjába költöz-tél, de azelőtt már jártál művésztelepekre, táborokba. Akkor milyen irányba indultál?*

– Tudod, ez Pakson történt, ahol én indultam, ott a nyolcvanas években minden évben volt egy kéthetes alkotótábor. Rengeteg fiatal látogatta. A tábor vezetői *Lantos Ferenc*, meg *Halász Károly* voltak. Lantos pécsi festőművész, Halász meg paksi. Ez a tábor, a munka úgy zajlott, a szerint a szisztéma szerint, mint, ami a Bauhausban volt. Igazából tehát nemcsak arról volt szó, hogy ki tud pontosan megformálni egy alakot, vagy arányosan, hanem ennél sokkal nyitottabb volt. Jó értelemben véve, az egész ottani munka le volt egyszerűsítve a vizuális alapelemekre, hogy pont, vonal, folt.

– *És e miatt a fölfogás miatt kacsingattál a mostani irányod felé?*

– Nem, nem, nem. Ez sokkal kezdetibb dolog volt. Én itt megpróbáltam rendbe rakni a dolgokat, ami arról szólt, hogy például: mi a szín? Tehát, hogy ha két színértéket egymás mellé rakunk, az hogyan viselkedik.

– *És az anatómia?*

– Ez sem a szó igazi értelmében, hogy mondjuk az emberi arányrendszer hogyan épül fel. Ez is belefér, de mondom: a pont, a folt, a szín, a vonal. Ezekre az egyszerű alapelemekre volt lebontva az egész ottani munka és ez engem egy kicsit idegesített is, mert többet akartam. Ott annyira leegyszerűsítették a dolgokat, hogy az engem már türelmetlenné is tett. Ettől függetlenül azt hiszem, szükség volt rá, de tulajdonképpen ez egy kezdeti stádium volt. Én még nem tudtam igazából, hogy mi lesz ebből. Abban sem voltam biztos, hogy folytatom-e egyáltalán. Mindenesetre az a légkör nagyon jó volt, nagyon kinyitotta az embert, meg edzetté tette, azt hiszem.

– *A salgótarjáni évek alatt már tudatosabb volt ez az irány?*

– Amikor ideköltöztem, jó darabig tulajdonképpen még lebegtem. Nem tudtam, hogy mi lesz és aztán fokról fokra lassan folytattam azt, amit ott tanultam, vagy amit ott kaptam élményt. Viszont ez az alakrajz, amilyen festményeket nemrégén láttál tőlem, erre az útra lassan találtam rá.

– *Úgy érzem, lineárisan halad művészi pályád. Ezt viszonylagos szerencsének tartod-e, vagy egy idő után nem érdekelt, milyen típust ábrázolsz: hivatalnokot, politikust, vasúti pályamunkást...?*

– Azt hiszem, minden apró dologért meg kell küzdeni, különösen ebben a műfajban. Jó lenne, ha lennének csodák, de az én esetemben nincsenek. Minden festményért, minden rajzért nagyon meg kellett küzdeni, és ebben nincs semmi fennkölttség. Arról van szó tulajdonképpen, hogy az ember eljut egy olyan pontra az életében, amikor tisztázza magával azt, hogy mit is kell csinálnia. Nem lehet mellébeszélni sokáig, úgy gondolom. Ez saját magunkkal szemben is fontos. Apránként, nagyon lassan sűrűsödnek ezek az élmények úgy össze, hogy ezt meg lehessen formálni. Akár az alakok esetében, vagy azon képek esetében, amiket korábban láttál tőlem, ahol például bizonyos tájakat ábrázoltam.

– *Miként vált ennyire élesen két részre az egészen egyedi tájképfestészedet a figurálistól? És itt vannak még a grafikák.*

– Azt hiszem, manapság valami miatt, nem tudom igazából mi miatt az emberábrázolás nem annyira népszerű. Én viszont úgy gondolom, hogy érdemes visszanyúlni újra a figurához, és szerintem ez a jövő zenéje. Tehát az alak, a forma, az emberi forma szerintem ábrázolható, nem kötődik konkrét korhoz.

– *Dehát nyilván ehhez kell, kellett a szakmai fölkészültséged.*

– Igen, valóban, de ez nem azt jelenti, hogy én mindennap nagyon pontosan és nagyon arányosan próbáltam embereket megrajzolni. Nyilván volt egy olyan része is a szakköröknek Pécsen, hogy igenis leültették a modellt és azt kellett megrajzolni.

– *Soha nem vágytál a Képzőművészetre?*

– Nem, nem vágytam. Tudtam azt, hogy iszonyú túljelentkezés van, és lehet, hogy ez az én személyes lustaságom is, de engem kitöltöttek a korábbi táborok, azok, amik ott történtek. Kitöltöttek azok a lehetőségek, amik ott voltak a tanulásra. Úgy érzem, ott tanultam meg azt is, hogy nyitott tudjak maradni.

– *Kell-e a figuráidnak bizonyos összeférhetetlenségeket hordozniuk ahhoz, hogy téged érdekeljének? Ahogy egyszer említetted: egy öreg úr a játékautomatánál, az már ciki.*

– Inkább azt mondanám, hogy türelmesnek kell lenni és kívánni, hogy meglássam, mi az, amit ábrázolni szeretnék. Azt hiszem, hogy a fokozott figyelem kidolgozza, kihozza azt, hogy mi lehet – adott esetben egy ilyen figurális ábrázolásban, ebben az élményben, a „gépező” öregben –, amire én érzékeny lehetek, tehát, amit egyáltalán szeretnék ábrázolni.

– *Tehát kell hozzá valami plusz?*

– Nem, nem feltétlenül. Lehet, hogy nem jó rá a szó, de valami félelmetes, nagy groteszktség vesz körül bennünket, és ez lépten-nyomon érzékelhető. Szóval, itt van ez a játékautomatás ember, vagy egy másik, friss lengyelpiaci tornacipőben és lógó cigarettával a szájában... Ezeket észre kell venni, mert ezek valamiféle jelentéstartalmat hordoznak.

– *Utassy József írja egy helyen: „Behallatszik a kocsmazaj a versembe...” Rossz úton járok, ha azt gondolom, hogy a te „verseidbe” is behallik a kocsmazaj, meg az utcazaj, meg az egész világ zaja?*

– Nem tudom. Jó, amit mondtál egyébként, hogy valami behallatszik... Azt hiszem, az ember van ebben a katyvaszban, és ezt megpróbálja mondjuk lerajzolni, vagy megfesteni. Rejtélyes dolgok ezek, nem tudom, honnan jönnek elő belőlünk, mi az, amitől bizonyos dolgokra érzékenyebbé válunk, vagy eleve érzékenyek vagyunk. Nem szabad ezeket nagyon keresni, talán inkább hagyni kell, hogy hasson a környezet, ez a világ, amiben vagyunk.

– *Viszont vannak, akik távol tartják művészi munkájuktól a világot. Te meg mintha beengednéd, sőt, különösen figyelnél a „katyvasz” állandó zajának – zenéjének? – néhány eltérő „dallamára”.*

– És?

– *Ez érvényes?*

– Sokkal egyszerűbben történnek a dolgok. Ez így túlságosan nagybetűsnek tűnik. Egyszerűen a festő, a grafikus megpróbál valamit ábrázolni, ami igaz a környezetében és úgy igaz, hogy itt is igaz és másutt is.

– *Ne haragudj, az asztalon lévő virág is igaz ebben a környezetben, mégsem láttam egy festményeden sem.*

– Ádám, nem is fogod!

– *Pedig ez is igaz.*

– Itt arról van szó, amiről beszéltem, hogy ki mire válik érzékennyé.

– *Ahhoz mit szólna, hogy mostanában lettünk hatmilliárdan a Földön?*

– Igen, hallottam a rádióban, nem érdekel. Engem lassan már csak saját magam és a családom érdekel.

– *Csak arra gondoltam, hogy te a tájábrázolásoddal már régóta állítasz valamit. Ezért gondoltam, hogy fontosnak tartod.*

– Persze, ez így van. Mindenképpen szubjektíven közelítek mindenhez, ami kiőrülvesz, én ilyen természetű vagyok és ez a nagy rendtelenség, amit a tájban látsz, vagy szemét, ahogy tetszik...

– *...elfogadod néha?*

– A szemetet? Nem. A rendtelenséget annál inkább. Az ember észrevesz valamit és ha neki éppen a rendtelenséget van kedve megmutatni, akkor tegye meg, hogy azt ábrázolja. Nagyon szépen meg lehet azt is festeni, vagy rajzolni, hogy ha kellő részletességgel kezdem ezt a rendtelenséget tologatni, vagy rendezgetni. Mondhatnám: rendezgetem a rendtelenséget. Ezek mindenképpen eljutnak mindenkihez, tehát hozzám is, mármint annak a híre, hogy hát tönkreteszünk magunk körül mindent... De, hogy mi ezen, vagy én ezen változtassak, nem hiszem, hogy képes vagyok rá, hiszen globálisan én sem tudom az egészet átlátni, legfeljebb az én személyes életemre, környezetemre lebontva. Ez pedig úgy néz ki, ahogy a képeimen látszik.

– *Azok, hál’ Istennek, sokkal kevésbé tragikusak.*

– Hát persze. Ha az ember megfest, megrajzol egy képet, akkor együtt szeret vele lenni, kirakja a falra, mindenképpen azért, hogy időnként jó legyen ránézni. Az én esetemben ez azért is van így, mert időnként újra lekasztom és újra festegetek rajta valamit, vagy átkenem, tehát hozzá-hozzányúlok. Teljesen rászoktattam magam arra, hogy állandóan ezzel foglalkozzam: rajzoljak, fessek, együtt legyek a képekkel. Ahogy mondtam, újra levegyem, újra dolgozzak rajta egy kicsit és időnként azért egy-két kép sikerül valamilyenre, úgy gondolom.

– *Szerintem nemcsak a képzőművészek tartanak téged szerencsésnek, hiszen többször beszéltél nekem róla, hogy a te „holtidőid” maximum egy hétig tartanak, míg más alkotóknál ez akár évekre is kitolódhat.*

– Ez is a rendszerességhez tartozik: az ember edzi magát és módszeresen rászoktatja önmagát bizonyos tevékenységekre. Egyesek kiülnek horgászni, megszokott rendben, mondjuk hétvégeként, esténként és le nem mondanának róla semmiképpen.

Gelencsér János rajza

– Tehát rendtelenséget is csak renddel lehet festeni?

– Hm, ez nagyon jól hangzik. Biztos, igen. Engem is piszkál ez a dolog, hogy miért éppen ezeket a figurákat mutatom meg. Nem valami vonzó egyéniségek, az kétségtelen, és mégis újra és újra felrakom magam elé és megcsinálom. Úgy gondolom én is – ismered a sorokat –, hogy „a művészetben nincs szép és csúnya...”

– Beszéltünk róla egyszer, hogy talán azért vagy néha bizonytalan, mert sok van már mögötted és még előtted is. Hogy mi van mögötted, azt hozzávetőlegesen ismerjük, de hogy mi van előtted, merre tartasz, azt eddig „csak” a munkáidból ismerni. Hogyan vallanál erről?

– Teljesen lecsupaszítva, leegyszerűsítve a dolgokat azt már elterveztem magamban, hogy bármi is lesz – függetlenül sikertől, vagy sikertelenségtől –, azt hiszem, mindig megmaradok egyszerű horgászembernek. Mindig rajzolni és festeni fogok, valamilyen szinten. hogy figurákat-e vagy tájakat, azt nem tudom, ez egyfajta rítussá is vált már nálam... tulajdonképpen gyerekkorom óta. Elterveztem, hogy a jövőben így, vagy úgy, de mindig ezt a tevékenységet szeretném művelni.

– Ha már a sikernél tartunk, nem is túl régen a Nógrádi Történeti Múzeum különdíjasa lettél a 25. Tavaszai Rajzbiennálén.

– Nyilván engem is érdekel a siker, nagyon hiú vagyok. Azért is érdekel, mert időnként pénzzel is jár, hiszen a múzeum egy képet is vásárolt tőlem és abban a pillanatban kézzelfoghatóvá válik a dolog. Ilyen a világ! Én is megélem a mindennapokat – csakúgy, mint a figuráim – és ez segít is. Ezek a munkák talán a nyugjeim ábrázolásai is, hiszen reggel kezdődik egy kicsi, vagy nagy nap, és este véget ér. újra és újra ki kell, hogy menj az utcára és meg kell, hogy élj valahogy. Tulajdonképpen minden napod hétköznap, s ezt az ember már férfikorának derekán – lehet ezt mondani, ugye, negyvenévesen – érzi, nem biztos, hogy mindennel olyan könnyű eljárszadózni. Húsz éve festek és rajzolok és most sokmindenen el kell újra gondolkodnom.

– Végül – ha megengeded – a „Horgásztól” kérdem, hogy az elkövetkezendő húsz évben mire fogsz menni és milyen csalival?

– Én vagyok a csali... és a horog, az talán az életem. És én vagyok feltűzve rá.

Nagy Pál

Az ember tragédiája - modern világirodalmi művek forrása

Idegen tollakkal ékeskedem. Csak annyit teszek ugyanis, hogy *Fáj Attila* egyetemi tanár kutatásainak eredményét összefoglalom, s felhívom a figyelmet *Vas István* egyik - kellőképpen nem értékelt - tanulmányára.

Fáj Attila tanulmánya (*Az Ulysses és a Finnegans Wake* ihletői) a *Magyar Műhely* Joyce- különszámában jelent meg, 1973 szeptemberében.

Néhány szót a szerzőről. Fáj Attila 1922-ben született Budapesten. 1947-ben bölcsészkaron doktorált, filozófiából. Ezután matematikai tanulmányokat folytatott, ugyancsak Budapesten. 1957-től a Genuai Egyetem bölcsészkarán tanított filozófiát. Szakterületei: a logika, a tudományelmélet, az összehasonlító irodalomtudomány és az ún. interdiszciplináris kutatók. Magyar nyelvű tanulmányait a római *Katolikus Szemle*, a müncheni *Új Látóhatár*, valamint a párizsi *Magyar Műhely* közölte, de sokat publikált olasz és angol nyelven is. A *Magyar kutatók külföldön* című jegyzék, melyet a Magyar Tudományos Akadémia adott ki 1998-ban, mint aktív kutatót tartja számon, Genovában.

A tanulmány, mint mondtuk, a *Magyar Műhely*ben látott napvilágot 1973-ban, főbb téziseit azonban Fáj már egy korábbi, angol nyelvű tanulmányában közölte, mely az *Ulysses* és a *Finnegans Wake* valószínű bizánci és magyar forrásairól szólt. („Probable Byzantine and Hungarian Models of *Ulysses* and *Finnegans Wake*”, *Arcadia - Zeitschrift für vergleichende Literaturwissenschaft* - Berlin, 1968, 48-55.)

Melyek ezek a tézisek?

1. A spirálmenetben haladó történetfilozófia, amelyet James Joyce a 18. századi olasz filozófus, *Giambattista Vico Új Tudomány* c. művéből vesz át, de Madáchtól is átvehetné ezt a ciklusokban, illetve circulus vitiosus-okban haladó történelemszemléletet. (Ahogy Joyce mondja: *moves in vicous cicles*.) *Az ember tragédiája* - akár csak a *Finnegans Wake* - „a halál és az univerzális újjászületés mítosza” - *Umberto Eco* találó megállapítását idézve.

Elhangzott a csesztvei Madách-napon, 1999. október 2-án.

2. A sugarasan (és nem lineárisan), politróp *cogito*: a politróp, vagyis egyszerre, egyidőben ezerarcú, gondolkodó ember. Ádám minden színben más, és mégis ugyanaz a gazdag, önellentmondásokkal teli *személyiség*, akárcsak Joyce regényhősei, Stephen Dedalus vagy Tim Finnegan.

3. Az álom rendkívül fontos szerepe. Ádám végigálmódja az emberiség történetét; lényegében ezt teszi Tim Finnegan is, aki a regény elejétől a regény végéig alszik, illetve tetszhalottként fekszik, fel van ravatalozva.

4. „A váltakozó csapdákba zuhanó, belőlük kimenekülő, elbukó, de feltámadó és új alakban új eszmékért lelkesedő” hős: Earwicker Joyce-nál, Ádám Madáchnál. Női főhőseik is hasonlítanak egymáshoz: nem ésszel akarják felfogni az eseményeket, hanem érzelmileg, az érzékenység és az önfeledés zátonyai között hajózva.

5. Mindkét nagy mű: „emberiségköltemény”; hőseik tiltakoznak mindaz ellen, ami életüket egy irányba akarja terelni, egydimenzióssá akarja tenni. Ezeknek a téziseknek (hipotéziseknek) az elmélyült elemzésébe természetesen nem mehetünk bele; akit a részletek is érdekelnek, olvassa el - nagyobb könyvtárakban megvan - a *Magyar Műhely* idézett különszámát. Ismertessük azonban Fáy Attila elképzelését arra nézve, mikor és hol találkozott James Joyce először Madáccsal. „Kutatásaink szerint valószínűleg Triesztben ismerkedett meg a magyar költővel, mégpedig az első világháború előtt, amikor tíz évet töltött az akkor Ausztriához tartozó városban, ahol angol órák adásából élt. 1908-ban jelent meg a közeli Fiumében (akkor magyar területen) *Az ember tragédiája* első olasz fordítása. (Emerico Madách: *La tragedia dell'uomo*. Poema drammatico ungherese recato in verso italiano da Antonio Fonda sulla versione letterale di Lodovico Czink. Ill. di Michele Zichy, Fiume, 1908. ed. Battara.) Ezt a fordítást olvashatta Joyce is és öccse, Stanislaus is, aki később a trieszti egyetem angoltanára lett. Az utóbbi könyvtárában pár évvel ezelőtt még látható volt e kiadás egyik példánya. Madách művének hatásáról az isztriai olasz intelligencia körében külön tanulmányt lehetne írni. Tény, hogy a *Tragédia* megjelenésekor a legnagyobb trieszti napilap, *Il Piccolo della Sera* kiadója, a magyar származású *Teodoro Mayer* - akiről Joyce az *Ulysses* főhősét, Leopold Bloomot mintázta - vezércikket íratott a drámai költeményről a Monarchia határán túl, Milánóban élő *Antonio Mazzucchetti*vel. (1908. szept. 19-i szám.) Az összehasonlító irodalomtörténetben jártas dráma-kritikus tanulmány-értékű írása *Dante, Goethe, Byron, Kant, Hegel és Schopenhauer* gondolataival veti össze Madách művét és szintéziserejét. Valószínű, hogy ez a cikk hívta fel Joyce figyelmét a fordításra. Az író akkoriban buzgón olvasta az *Il Piccolo della Sera*-t, gyűjtötte belőle a kulturális rovat újdonságait, sőt maga is írt bele több tanulmányt. A háború után, Párizsban, a Triesztben gyűjtött anyagot használta fel a *Finnegans Wake* szerkesztéséhez. Ekkor láthatja viszont feljegyzései közt Mazzucchetti cikkét és a *Tragédiára* vonatkozó egyéb jegyzeteit. Már az említett fordítás előszavából is szinte készen kapta az ötletet, miként egyetemessítse előző regényének alap gondolatát. Az előszóban ugyanis az áll, hogy Madách drámai költeményében tulajdonképpen az emberiség változó formájú élete zajlik, a mű a bolyongónál bolyongóbb ember kolosszális kalandtörténete. Mazzucchetti a *Tragédiát* úgy definiálta, mint Ádám (: az emberiség) bűneinek és erényeinek, gyengeségeinek és energiáinak álomtörténetét. Talán éppen ezt a jellemzést vissszhangozza Joyce-nak saját művéről adott meghatározása: „Ádám energiáinak vagy mérgeledéseinek álmai””. (*Dreams of Ergen Adams.*)

A másik mű, amely joggal hasonlítható *Az ember tragédiájához*: Szentkuthy Miklós *Prae* című, 1934-ben íródott remekműve. Ezt a hasonlóságot a költő Vas István fedezte fel és írta meg egyik tanulmányában. (*Egy igazi avantgardista - Szentkuthy Miklós*, 1968. Megtalálható *Az ismeretlen isten* című Vas István-kötetben. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 1974.) Idézzük a tanulmány ide vonatkozó részét. „... itt az ideje helyesbíteni azt a korábbi feltevésemet, hogy Szentkuthynak semmi köze a magyar kultúrához. Van irodalmunknak egy jelensége - igaz, maga is magányos, hagyomány és folytatás nélküli jelenség-, amellyel Szentkuthyt némi öntudatlan rokonság kapcsolja össze: Az ember tragédiája. A végletes gondolkodásnak és végletes képzeletnek ugyanaz a szerves együvé tartozása, ugyanolyan éber és mohó figyelem, amely magába szívja és beleszövi a műbe a kor szellemi áramlatait, mintha itt, Európa peremén gyűjtené össze az európai kultúra egész hagyatékát. Problémaköre is ugyanaz, mint Madáché, persze huszadik századi áttételben, és végeredményben minden léhának látszó, de keserű fintora mögött a madáchi mély komolyság húzódik meg. Éppoly kevésbé művésze a magyar nyelvnek, mint Madách, és mégis, akárcsak Madách, ezen a gyökértelen nyelven olyan értelmi hatásra és pontosságra tett szert, amit izesebb, tösgyökeresebb magyar nyelven aligha lehetett volna elérni. ...Madách és Szentkuthy - tisztában vagyok a hasonlat merészségével, még akkor is, ha nem értékek, hanem jellegek és törekvések hasonlításáról van szó. Vakmerőség, persze, Madách klasszikus világát és ha nem is ragyogó, de szigorú nyelvét Szentkuthy moder módszerével, bonyolult stílusával összevetni. De Madách hű fia volt a diadalmas tizenkilencedik század Európájának: vállalta erkölcsi és művészi normáit. Szentkuthy viszont a huszadik század gyermeke, mutatis mutandis, a Madáchéhoz hasonló áttekintéssel és keserűséggel - s a harmincas és negyvenes évek fordulóján annyira helyénvaló keserűséggel - temette ezt az Európát. >Ha valamilyen irodalmi műre még egyáltalán kíváncsi vagyok, akkor az egy Rabelais típusú szellemé, aki a Totentanz der Kulturen minden zagyvaságát egy végső, Európa-búcsúztató kultúrparódiában monumentálisan kifejezi< - mondja el Tudor Mária királynő, az Orpheus egyik hősnője, kissé kifigurázva, szerzője szándékát. Az Orpheus olvastán nehezen tagadhatjuk, hogy ez a szándék megvalósult: az úgynevezett nyugati kultúra szétbomlásának aligha van érvényesebb művészi dokumentuma.”

Igaza van Vas Istvánnak: Szentkuthy Miklós főműve, a *Prae* is „emberiség-költemény”. Catalogus Rerum: Jelenségek Jegyzéke, *Hanák Tibor* szavával: „az emberi mindenség könyve”. Tárnya az egyetemes létezés, a *káokozmosz*. Ezt a vegyületszót Szentkuthy körülbelül Joyce-szal egyidőben alkotta meg. (Először Szentkuthy *Prae*jében tűnik föl, 1934-ben, majd a *Finnegans Wake*-ben, 1939-ben.) De ha egy szóban kellene összefoglalnom *Az ember tragédiája* tartalmát, jellegét, Madách művével kapcsolatban is ezt a szót használnám: *káokozmosz*.

A *káokozmosz* szó köti össze ezt a három nagy művet, „világszínházat”, amelyet univerzalitás és nagyívű szövegkezelés jellemez. Ez a zseniális öszvérszó: szójáték. S mint Szentkuthytól tudjuk, a szójátéknak rendkívüli költői értéke van, mert „a szójáték nem olcsó humort jelent..., hanem éppen az ellenkezőjét: a lényeg-szenzualizmusnak, a lényeg-összötnek egy, az egész kultúrára kiterjedő módosulását”.

A *káokozmosz* neve Madáchnál „circus” vagy „fórum”, amely

Nagy dolgok színhelyévé alakul át

Annak, ki érez, gondolkodni tud,

ugyanakkor a *romlás* színhelye, ahol a város rommá lesz, elszáll a nagyság, eldül az ol-tár, elzúg a dicsőség.

*Kicsinyszerű az élet, ritkán jönnek,
Mint röpke álmok, nagyszerű napok,
Talán csak, hogy ne essenek kétségbe
Embernagyságon törpe századok.*

*Miljók elvesznek s nem marad utánok
Nyom, míg egy jó s felvési nagy nevét
A szent gúlára, mely évezredeknek
Temetőjére büszke Árnyat vét.*

Madách *A halál költészete* című verséből idéztünk.

Madách fél az elmúlástól, maga és az emberiség pusztulásától, de bízik a dolgok jobbrafordulásában, az isten-ember kezébe teszi a jövőt. Joyce és Szentkuthy káozmosza az emberi színjáték kozmikus színhelye. Joyce tudomásul veszi, hogy a világban a káosz uralkodik, ez azonban szerinte nem lehet akadály annak, hogy a létező, a *cogito* kialakítsa a maga szellemi rendjét. Szentkuthy szerint az abszolút káosz egy adott ponton maximális renddé alakul(hat) át - ez a hosszú fejtegetés a *Prae* egyik legszebb, legelgondolkodtatóbb passzusa.

Három remekmű - három alternatíva.

Büszkék lehetünk, hogy az első, *Az ember tragédiája* többek között olyan művek inspirációs forrása lehetett, mint a világ legolvasottabb angol nyelvű írójának, a 40 millió példányban kiadott Joyce-nak *Finnegans Wake* c. remekműve, és a modern magyar irodalomban fordulópontot jelentő Szentkuthy-féle nagyregény, a *Prae*.

Mészáros Erzsébet textilterve

Gréczi Zsoldos Enikő

Emlékezés Márai Sándorra

Az emlékezés részéről valójában kérdésselvetés: mit üzen az ezredforduló emberének, egyáltalán a századvég magyarjának az ezt a századot érzékenyen megélt és szó szerint: átélő emigráns író, költő, esszéista, publicista *Márai Sándor*?

Mit üzen annak a világnak, ahol a szót félteni és vigyázni kell, ahol minden egyes magyar szót meg kell becsülni és vigyázva őrizni, mint ahogy *Kányádi Sándor* írja egyik versében a modern Noé bárkájáról:

*„Be kell hordanunk, hajtánunk mindent.
A szavakat is. Egyetlen szó,
egy tájszó se maradjon kint.
Semmi sem fölösleges.”*

Mit üzen annak a kornak, melyben - *Márai Sándor Halotti beszéd* című remekművéből idézve -

*„Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak
Elporlanak, elszáradnak a szápadlat alatt.”*

Azt üzeni, hogy vissza kell adni a szavak értékét, mert azok elkoptak. Vallja, hogy az anyanyelv az igazi megtartó erő, a magyarság utolsó mentsvára. Különösképpen az emigráns és az idegen impérium alatt élő íróink, költőink érzik ennek igazát. 1975-ben jegyzi be naplójába *Márai Sándor*: „...akadnak a mély múltban, a közelmúltban és a jelenben is írók, akik a szabadságot választották és idegenben is megőrizték a töretlen nyelvi öntudatot. Elmentek messzire, ahol nem vette őket körül az anyanyelv éltető légköre, de a magukkal vitt nyelvi tartalékból...tudnak lélegezni.”

Aki egy család nyelvén dalol, egy közös nyelvet beszél, veszteségként éli át az együtt örökölt érték bármely módon való elvesztését.

Elhangzott Salgótarjában az 1999. szeptember 29-i Irodalmi Kávéházban

A magyar irodalom egyik legnagyobb lírai teljesítményéből, Márai Sándor *Halotti beszéd* című verséből idéztem az imént. A verset maga a költő olvasta fel annak idején a *Szabad Európa Rádióban*, megrendítő hatása alatt született Tamási Áron válasza. Márai reménytelenségét Tamási Áron reménytelisége váltja fel, s ez a válasz némiképp hozzá is tartozik a vershez. Az erdélyi író szavai a következők voltak: „*Ennek a családnak országföldje van, s ha most kevesebb is, mint a nagy bűnök előtt, annál édesebb ez a föld (...) Irodalma van, mely nyelvi társtalanságában a mesék pazar színeiben lüktet. (...) és álmai vannak, amelyek nem a >> zsványoké <<, mint ahogy versedben írod, hanem a jövőkéé.*”

Anyanyelv - irodalom - haza azonosítása az elérendő célok érdekében. Márai Sándor az anyanyelvet és a hazát azonosítja, amikor ezt írja: „Szépséges hazám, magyar nyelv, csak ez maradjon utolsó pillanatig.”

Mohai V. Lajos írta 1991-ben a *Magyar Hírlapban*, hogy Márai szemében az irodalom a legmagasabb rendű minőség, s mint ilyen, az élet fölé rendelődik; szerinte az életet alkotó módon egyedül az irodalom képes valamiképpen rendben tartani, rendbe tenni.

Sokszor megfogalmazódik az íróban a kérdés, hogy mi a feladata, hogyan szolgálhatja legjobban az emberek, így hazája ügyét, s mi általában az író feladata ebben a világban?

1937-ben, *Az író és világa* című esszéjében leír egy tanulságos történetet. Az egyik könyvnapon egy könyvsátor előtt meglát egy vasutast, munkaruhában, amint Arany János verseskötetért 12 pengőt fizet ki. A pénztárcája szemlátomást kiürül a könyv árának kifizetése után. Elindul gyalog, hóna alatt az Arany János-kötettel, már villamosra sem telik pénze. S ekkor elkezd elmélkedni az író, s megjegyzi: ilyesmiért érdemes írni, sőt - hozzáteszi - talán csak ilyesmiért érdemes már írni.

Az író és a nemzetnevelés című esszéjében már nem elvont, szónoki kérdésként teszi fel saját maga számára, hogy mi a feladata, konkrét választ ad: az író feladata pedagógiai célú, nevelnie kell, a magyar szellem ügyét szolgálni, hűségese maradni mestersége anyagához, az anyanyelvhez. 1942-ben ezeket a sorokat veti papírra: „*Az író (...) a katarzisz élményén át nevelni akarja önmagát és embertársait... Célja (...) tökéletes művészi formában alakot adni az élményszerű igazságnak, mely lelkét betölti, melyet megismert... Az író legfőbb feladata a nevelés.*”

Vátesz-szerepet vállal, az írói rang visszaállításáért küzd. Már a 30-as évek végén hangoztatja, hogy rossz lelkiismerettel néz szét a világban, mert úgy véli, hogy ő mint író elsőrendűen tehet a társadalmi változásokról, házasságot kényszerű kötni a korszellemmel. Fájlalja, hogy korában - korunkban is - írónak lenni egyszerűen cím, állapot, hivatás, valamikor pedig rangot jelentett Ezt a rangfosztást nem sajátosan magyar, hanem világhajlésnégnek tartja.

Vátesz-szerepe akkor is megmutatkozik, amikor azt fejtegeti az *Egy polgár vallomásai*-ban, hogy az író azért ír, hogy tiltakozzék és lázadjék, mihelyt valaki vagy valakik az élet eleven, természetes rendjéből rendszert akarnek csinálni.

„Ki az író” - teszi fel a kérdést. Válasza: „*Egy ember, aki belső erő parancsára a leküzdhetetlen kényszerrel érez, pontos szavakba önteni és művészi formában kifejezni az igazságot.*”

Megfogalmazódik az a kérdés is, hogy mit tesz egyáltalán a viláért az európai író? A *Kassai őrvárban* ekképpen teszi fel a kérdést: „De éltél-e >> totálisan << a békéért, a műveltségért, mindenért, amiben hittél, amit szeretted?” A legnagyobb felelősséget a társadalom három

csoportjára hárítja: az írókra, a nevelőkre és a katonákra. Ezeknek kell összefogni véleménye szerint, hogy újra zenét és összhangot adjanak a világnak.

Sokszor elmélkedik nemcsak az író, hanem egyáltalán az irodalom jelentőségéről. Mit segítettek a világon a könyvek? - teszi fel a kérdést. Érzékletes metaforával a könyvek Csendes-óceánját nevezi termékenyítő erőnek, a békés rend jótékony özönvizének, mely segít a butaság, az erőszak, a tájékozatlanság leküzdésében, segít az emberi élet értelmének meglésében.

A szellemi züllés, a kultúrát vesztes, az értékvesztés gondolkodásának állandóan közép-pontjában álló, megoldásra váró probléma. A tömegek műveltségi színvonalának csökkenése, a civilizáció embergyengítő erejének növekedése kiábrándította, elkésértette.

A kultúra értékvesztésére jellemző, igaz, mégis szimbolikus értékű visszaemlékezést olvashatunk az *Egy polgár vallomásaiban*. Egy újsághordóról ír, aki bőriszákkal a hátán a bel- és a külföldi irodalmi lapok választékával járta Kassát, még az író gyermekkorában. 20 év múlva, az író visszatérve a városba, összetalálkozik ezzel az emberrel, az megállítja, s némi öniróniával ezt mondja az írónak: „30 évig hordtam szét a városban a kultúrát; tudja, mi lett a vége? Beleestem a pócegdörbe.” Az újsághordó, hátán a „kultúrával” megtömött iszákkal beleesett a pócegdörbe, s csaknem megfulladt. Otromba jelkép - jegyzi meg az író, s mintha korunkat is jellemezné. A kultúrát e században, sajnálatos módon, a tömegek ide, a pócegdörbe valónak érzik. Az író ez mérhetetlenül bántotta.

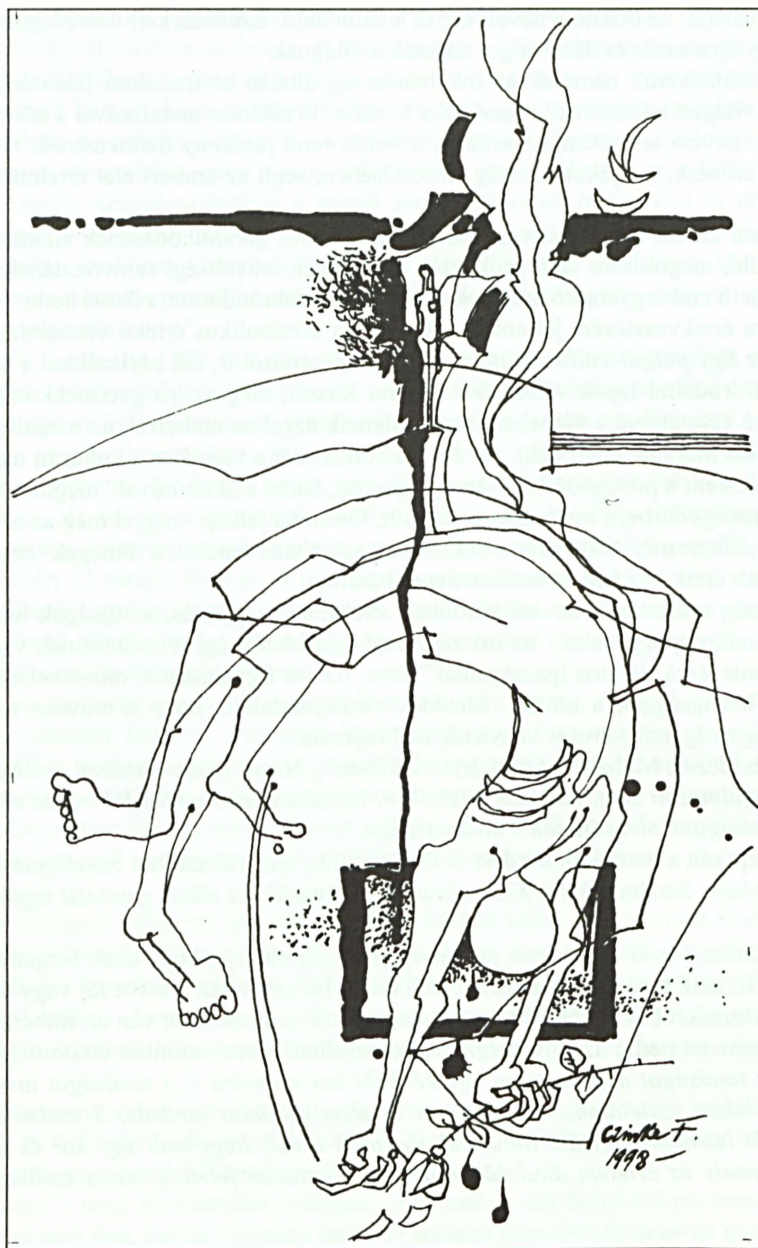
A hazugság századának nevezi korunkat, ahol minden gyanús, az újságok híreinek sem lehet már hinni, éppúgy, mint - az író szavaival - „a költők égi értesüléseinek vagy a tudományos felfedezések divatos igazságainak” sem. Az író figyelmeztet: mindenekelett fel kell számolni a hazugsággal, a blöffel. Életének vezérgondolata, hogy a művész sosem lehet áruló, mindig az igazságkeresés vágyának kell hajtania.

Az előbb idézett Mohai V. Lajos írja cikkében: „*Márai egész életében értékhiányos állapotokat fogalmazott meg, vallásos lelkialkatú író lévén ezért törhet föl iránta elemi erővel kiürülő ezredvégünk olvasójának a kíváncsisága.*”

Ennek kapcsán a harmadik kérdést is fölvethejtük, melyről szólhat beszélgetésünk: miért érdeklődik Márai Sándor iránt a XX. század végi olvasó? Az előző gondolat egyfajta válasz a kérdésre.

Márai Sándor *Füves könyvének* prózai epigrammái elé írja, hogy azok forgathatják nagy kedvvel írását, akik tanácstalanok, mit is kell tenni, ha valakinek a szíve fáj vagy elhagyta az Isten. Nem eszmékről és hősokról beszél, hanem arról, aminek köze van az emberhez.

Az író üzenetét pedig az *Egy polgár vallomásainak* utolsó soraiból citálom: „*Aki ma ír, mintha csak tanúságot akarna tenni egy későbbi kor számára (...) tanúságot arról, hogy a század, amelyben születtünk, valamikor az értelem diadalát hirdette. S utolsó pillanatig, amíg a betűt leírom engedik, tanúskodni akarok erről: hogy volt egy kor és élt néhány nemzedék, amely az értelem diadalát hirdette az ösztönök felett, s hitt a szellem ellenálló erejében...*”

Zinke Ferenc grafikája

Marschalkó Zsolt

Zsarnokölők

Komédia két felvonásban

Szereplők:

BATA MARI, kémnő
KŐSZEGHY ÁKOS, vívómester
CSOPAKI KÁLMÁN, diák
SZIPKA JÓNÁS, hentes és mészáros
TIRIBES ERNŐ, szabó
TEPKE JENŐ, betörő
STAMITZ, titkár
ÖRPARANCSNOK
I. AJTÓNÁLLÓ
II. AJTÓNÁLLÓ
KATONÁK, CSENDŐRÖK

I. FELVONÁS

(A szín sötét, csak középen, a nyitott ablakon át beszüremkedő holdfény világít meg egy elmosódó emberalakat ... Csönd ... Jobbról halk ajtónyikorgás hallatszik, majd sietős léptek zaja. Az előző árny mellett hirtelen egy másik bukkan fel, s a kezében lévő tárgyval többször lesújt rá. Visszafojtott, ideges mondatok: „Ezt Petőfiért kapod! ... Ezt Batthyányért! ... Ezt Kufsteinért! ... Ezt ... Ez ... (zavart csönd) Ez meg mi az ördög? ... Hogy az a jó! ... Nincs itt valahol egy lámpa? ... (neszezés, majd tompa puffanás) Na, már csak ez hiányzott! Mi ez itt? ... Várjunk csak! ... Mindjárt meg lesz ... Ez az! ... „Pár pillanattal később fény gyullad, a színpad kivilágosodik.

I. Ferenc József balassagyarmati látogatásai történelmi tények, a szereplők kitalált személyek...

I. Ferenc József lakosztálya 1852-ben Balassagyarmaton. Jobbra a bejárati, balra a hálószoba ajtaja. A sarokban íróasztal, szemközti hatalmas állóóra. Középen kanapé, mögötte jól látszódik – félig takarásban – egy barna medve két hátsó lába. Néhány szék, a bejárati ajtó mellett, elől hatalmas ruhásszekrény. A falon képek, köztük a császár óriási méretű portréja, vadásztrófeák, polcokon dísztárgyak, néhány ékszerdoboz.)

CSOPAKI (törével a kezében zavartan nézelődik, egy-két tétova lépés után belerúg a medvébe) Te is mért nem maradtál inkább a barlangodban? ... (A kanapé mögül felemeli az eldőlt állófogast és visszaakasztja rá a császár díszegyenruháját. Igazgatja, porolgatja, szakértő szemmel méregeti, végül az elgurult sapkát is a helyére teszi.) Mégis csak el kellett volna hoznom a szemüvegemet ...

KÖSZEGHY (kinéz a hálószoba ajtaján, észrevétlenül az ajtófélfának támaszkodik karddal a kezében és érdeklődve szemléli az elébe táruló látványt) Ne okolja magát, fiatal barátom! Ez a gyér világítás, a fakó hold fénye mindannyiunkat megzavart volna.

CSOPAKI (először meghökken, majd kissé megnyugodva magyarázkodik) Tudja, amikor beosontam ide, először semmit sem láttam. Azt hittem, eltévesztettem az ajtót ...

KÖSZEGHY (odasétál Csopakihoz és barátságosan a vállára teszi a kezét) Oda se neki, kedves kolléga! Legközelebb majd jobban sikerül. Bár szerény véleményem szerint is jobban tette volna, ha elhozza azt a pápaszemet – ha szabad megjegyeznem. Amennyiben legközelebb császárt kíván ölni, ezt semmiféleképpen ne mulassza el! (szakértő szemmel vizsgálja az egyenruhát) Aztán adnék még egy tanácsot ... Maga, ugye nem szakmabeli?

CSOPAKI Honnan tetszik tudni?

KÖSZEGHY Ráéreztem ... Tehát: azt javaslom önnek, hogy ne az áldozat alkarját szurkálja össze, mert abból semmi jó sem származik – már úgy értem, önre nézve ... Egy pontos, gyors és erőteljes szúrás a szív közepébe – és kész. Figyeljen, megmutatom! Position de garde! (vívóállásba helyezkedik és támad) Látja? Csakis a szívébe ... egyenesen oda. Na, várjon! Megmutatom mégegyszer ... (újra támad és megszúrja az egyenruhát) Pofonegszerű az egész!

CSOPAKI (nyel egyet és bólint) Az ...

KÖSZEGHY (bátorítóan) Meglátja, fog ez menni!

CSOPAKI Elnézést, még be sem mutatkoztam. Csopaki Kálmán, diák ...

KÖSZEGHY (katonásan összeüti a bokáját) Köszeghy Ákos, vívómester.

CSOPAKI (kicsit elkedvetlenedik, rövid szünet után) Pedig már úgy beleéltem magam, hogy sikerült! Egy pillanatra, igaz, de akkor is! Megöltem a zsarnokot: I. Ferenc József nincs többé! Bosszút álltam az eltiport szabadságért.

KÖSZEGHY Még semmi sincs veszve.

CSOPAKI Arra gondoltam, ez a város a történelem könyvek lapjaira kerül. Itt, Balassagyarmaton az Úr 1852. esztendejében sorsfordító esemény történt. Helyreállt a világ rendje és biztonsága. Hányszor elképzelttem már azt a percet! Ledöföm és én is azt kiáltom majd neki, mint Brutus Caesarnak március idusán: „Lenni vagy nem lenni, ez itt a kérdés!”

KÖSZEGHY Már elnézést, de mit tanul ön tulajdonképpen?

CSOPAKI Jogot. Miért kérdi?

KÖSZEGHY (megvonja a vállát) Csak úgy ... Átérezem az elkeseredését, kedves Csopaki, megértem ifjonti lelkesedését, hisz magam is erre a nemes bosszúra készülök évek óta. Erre a pengevillanásra ... Mint oly sokan mások.

CSOPAKI Most itt a soha vissza nem térő alkalom.

KÖSZEGHY (*bólint*) Valóban ... S az a perc már nincs oly messze. (*kis csönd után*) Tulajdonképpen hogyan jutott be ide? Az ajtó előtt örök, tele az épület zsandárral ...

CSOPAKI Egy hölgy segítségével.

KÖSZEGHY Ki az a hölgy?

CSOPAKI Nem tudom.

KÖSZEGHY (*meglepődik*) Hogyhogy nem tudja?

CSOPAKI Kérem, az úgy volt, hogy egy félreeső helyen vártam a megfelelő alkalmat. Hátha a császár közelébe tudok férkőzni. Órákig nem történt semmi. És akkor megjelent ez a hölgy és beszédbe elegyedett az ajtónállókkal.

KÖSZEGHY Miről beszélgettek?

CSOPAKI Azt én nem tudhatom, kérem. Minden esetre nem sokkal később a két ajtónálló a hölgygel egy rejtett kis zugba húzódott ...

KÖSZEGHY Aha ... Szép?

CSOPAKI Mi? A zug?

KÖSZEGHY (*kis sóhaj*) Nem. A hölgy.

CSOPAKI Szép.

KÖSZEGHY Fialat?

CSOPAKI Az. De mért kérdi?

KÖSZEGHY (*legyint*) Semmi, csak úgy ... szóval, amíg a két ajtónálló a hölgygel ... hm ... félrehúzódott, addig maga belopódzott ide és összekaszabolta a császár díszruháját ... Ezek szerint nem volt semmiféle előzetes koncepciója, kiforrott terve a merénylet végrehajtására. Rögtönzésre épített?

CSOPAKI (*megvonja a vállát*) Így is mondhatjuk.

KÖSZEGHY És akkor jött ez a hölgy ... deus ex machina ... (*felkiált*) Hogy maga micsonda mázlista! Csak úgy besétál ide, én pedig már három napja rostokolok az ágy alatt!

CSOPAKI Három napja?

KÖSZEGHY Úgy bizony, barátom! Mert nekem volt koncepcióm. Tudtam, hogy a császár szálláshelyét két nappal az érkezése előtt lezárják és onnantól kezdve lehetetlen lesz bejutni. (*elhúzza a száját*) Legfeljebb az olyan szerencsés flótásoknak, mint maga. Így három napja beballagtam ide és elfoglaltam a császári hálószobát – legalábbis annak az ágy alatti részét. Ilyen egyszerű az egész. Akkor még nem volt itt ekkora hajcihő. Se katona, se zsandár.

CSOPAKI Nem félt? Bármikor lebukhatott volna ...

KÖSZEGHY Egyedül az éhhaláltól félttem, s meg kell mondanom, ez az érzés még nem múlt el. Ugyanis három napja nem ettem. Jut eszembe, nincs magánál egy fél libamáj véletlenül?

CSOPAKI Nincs. Álmomban se gondoltam volna, hogy a zsarnoköléshez törőn kívül hideg vacsora is szükségeltetik.

KÖSZEGHY (*elhúzza a száját*) Öreg hiba! Egy merénylőnek mindenre számítania kell!

CSOPAKI (*elmélázik*) Ezt azért nem értem! Az örök felfedezheték volna. Nem vizsgálták át a szobát?

KÖSZEGHY (*bólint*) De. Átvizsgálták. Megcsodálták a festményeket, évődtek egy kicsit a szobalánnyal ... (*érdeklődve*) Tisztában van ön az évődés szó pontos jelentésével?

CSOPAKI (*elpirul*) Azt hiszem ... Olvastam a Dekameront Boccacciótól ... Meg a Kendertőri meséket ...

KÖSZEGHY Canterbury lesz az ... Úgy ... Szóval olvasta. Az is valami ... Gondolom éjszaka, gyertyafénynél, titokban ...

CSOPAKI Valahogy úgy...

KÖSZEGHY (*nagy levegőt vesz*) Nézze, kedves Csopaki, én nem tudhatom, hogy ön milyen évjáratú ...

CSOPAKI Tizenkilenc éves vagyok ...

KÖSZEGHY ... én huszonkettő. Annyi, mint a császár ... Egyszóval, rövid ismeretségünk alatt az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy az élet dolgaiban én jártasabb vagyok önnél. Évődés terén nem szerencsés, ha valaki olvasmányélményeire hagyatkozik. Ezért nem részletezem az elmúlt időszak történéseit, csak megemlítem, hogy rövid itt tartózkodásom alatt ebben az ágyban megfordult már főszolgabíró, alispán, komorna, cukrászmester, latintanár, tűzérkapitány és a többi, és a többi, s mondhatom, sohasem voltak egyedül.

CSOPAKI Ezek szerint nem unatkozott.

KÖSZEGHY Nem mondhatnám. Sajnos, objektív akadályok miatt nem készíthettem jegyzeteket, pedig azok segítségével egy valamirevaló író boccaccioi magasságokba emelkedhetne. A latintanár például ilyeneket mondott „O, tempora, o mores!” Meg, hogy „akkor, most kezdjük az egészret előről, ab ovo!”

CSOPAKI (*bosszús*) Hogy ez az ágy-trükk nem jutott eszembe! ...

KÖSZEGHY (*legvint*) Ennek is megvannak a maga árnyoldalai.

CSOPAKI Például?

KÖSZEGHY Egy életre megutáltam a csótányokat és az egereket ... Nem mintha eddig szerettem volna őket.

CSOPAKI Azt el tudom képzelni ...

KÖSZEGHY Másrészt ... hogy is mondjam? ... Meglehetősen kellemetlen, amikor az ember feje a reá nehezedő súly hatására a padlónak koccan viszonylagos rendszerességgel. Ágydeszka ... Padló ... Ágydeszka ... Padló ...

CSOPAKI Részvétem. Mindenesetre az azért még se megy a fejembe, hogy senki sem nézett be az ágy alá három nap alatt...

KÖSZEGHY Most mondja meg őszintén, már miért nézett volna? Egy katonatiszt tédet hajt valaha is bárki előtt? Na, ugye, hogy nem! Akkor meg miért pont a császári ágytál lenne az? Anélkül meg nem megy ... Egyébként is az ágytál fele kilátszik a takaró alól: megvan, a leltárból nem hiányzik, mi kell még? A párocskáknak meg legkevésbé erre volt szükségük.

CSOPAKI És a személyzet? Őket ezért fizetik.

KÖSZEGHY A szobalány lelkesedéséből úgy vettem ki, hogy öt nem ezért fizetik ... Jegyezze meg jól ezt az axiómát: a takarítószemélyzet az ágy alatt sohasem takarít! Volt már maga fogadóban, esetleg szállodában?

CSOPAKI De ez a császári lakosztály!

KÖSZEGHY Na és aztán? Higgye el, kedves barátom, III. Napóleon ágya alatt még XIV. Lajos korabeli püspökfalat- és szárnymaradványok is találhatóak, nem beszélve az elgurult aranygyűrűkről, amelyekért lusták voltak lehajolni. Lassan már kezdem azt hinni, hogy a történelem jelentős része az ágyban és az ágy alatt zajlik, a többi az smafu!

CSOPAKI Meglehetősen kockázatos volt azért az emberi hanyagságra és lustaságra építeni a tervet.

KÖSZEGHY *(jóindulatú)* Gyorsan egy másik axióma: aki az emberi hanyagságra és lustaságra épít, az ritkán csalatkozik. Bár azt hiszem, ez nem eredeti, ezt olvastam valahol ... Mindenesetre az ágy alá csak ijedt kisgyerekek és féltékeny férjek tekintgetnek. Jut eszembe, a férjeknek azért lenne okuk a féltékenységre. Azt mondja itt felettem az egyik cseléd: „Jaj, ne csinálja már eztet a nacsságos úr, mert ha eztet az én drága jó uram, a Jónás megtudja, palacsintává lapít minket a dorongjával!”

SZIPKA *(felmordul a szekrényben)*

CSOPAKI Hallotta? Mi volt ez?

KÖSZEGHY *(kinéz az ablakon)* Tán az ég dörög?

CSOPAKI *(báméskodik)* Nem hinném. Szép esténk van, zsarnoköléshez módfelett alkalmas. Az égen ezernyi csillag ...

KÖSZEGHY Ma este lehullik egy közülük ...

CSOPAKI ... Szellő se lebben ...

KÖSZEGHY Lehet, hogy a medve volt? Szorult még belé annyi élet ...

CSOPAKI *(felemelt törrel, lassan közelít a medvéhez, majd belerúg)* Semmi ...

KÖSZEGHY A fülét kell cibálni, arra érzékeny! *(a kanapé mögé leguggolva ráncigálja a medve fülét)* Na, gyere, te fülesmackó! *(felegyenesedik és a kardjával megböködi)* Ennek bizony vége! Ebbe már háltni se jár a lélek, kiköltözött belőle ...

CSOPAKI Hogy kerül ez ide egyáltalán?

KÖSZEGHY Én annyit hallottam, hogy gróf Malomkövy ajándéka. Mivel a leendő áldozat szereti az ilyesmit ...

CSOPAKI Ki az a gróf Malomkövy?

KÖSZEGHY *(megvonja a vállát)* Mit tudom én? Annyi itt a gróf, mint az ál-Petőfi: Dúnát lehet velük rekeszteni.

CSOPAKI *(dühösen rugdosódik)* Hát nem megbotlottam benne abban a nagy sötétben?! ...

KÖSZEGHY Még jó, hogy saját magát meg nem szúrta esés közben.

CSOPAKI *(abbahagyja a rugdosódást)* Hol is tartottunk éppen? ...

KÖSZEGHY *(visszazökken)* Ja, igen ... Azt hiszem ott, hogy, „ha eztet az én drága jó uram, a Jónás megtudja, palacsintává lapít minket a dorongjával!”

SZIPKA *(ismét felmordul a szekrényben)*

CSOPAKI *(izgatottan)* A szekrényben! ... *(felemelt törrel odalopakodik)*

KÖSZEGHY *(támadóállásba helyezkedik a szekrény előtt)* Position de garde! Jöjjön ki onnan, minden rejtőzködés hiába!

SZIPKA *(alig kisebb, mint a szekrény. Lassan kikászálódik a ruhák közül)* Megismételné az úr, amit az előbb mondott?

KÖSZEGHY Szívesen! *(gyorsan)* „Jajnecsináljamáneztetanacsságosúrmerthaetztetaz éndrágajóuramaJónásmegettudjapalacsintávélapítminketadorongjával!”

SZIPKA *(visszalép és a szekrény aljából előkotorja a dorongját)* Biztos ebben az úr? *(Köszeghy és Csopaki összenéz, érzik, hogy baj van.)*

KÖSZEGHY Hát, lehet, hogy nem ezt mondta ...

SZIPKA Hanem mit?

KŐSZEGHY (rögtönöz és hangsúlyoz) JÓ'NÁSpágo!ljon el a nacsságos úr a dorongjával, mer, hogy nem takarítottam az ágy alatt ..." Vagy valami ilyesmit ...

SZIPKA (*Csopakira néz*)

CSOPAKI (*szabadkozik*) Kérem, én itt se voltam, mint tetszett hallani ...

KŐSZEGHY (*Szipkának*) Tudja, milyen zaj van itt néha. De az is lehet, hogy azt mondta: „JÓ NÁSfa érkezett a piacra, vegyünk-e, nacsságos úr?” Vagy: „JÖN ÁSványokat is gyűjt a nacsságos úr?”

CSOPAKI (*mutatóujját a fülébe teszi és piszkálgatja*) Micsoda zaj van itt néha!

SZIPKA (*dühös, felemeli a dorongját*) A bolondját járatják velem!

KŐSZEGHY Á, dehogya! Hogy képzeli?!

CSOPAKI Ne mondjon már ilyet az úr!

SZIPKA És mi van azzal a doronggal?

CSOPAKI (*segít*) Szerintem dorombot mondott ...

SZIPKA Honnan tudja, ha itt se volt?!

KŐSZEGHY Tényleg dorombot mondott! Tudja, az egy hangszer ...

CSOPAKI ... amilyen a macskának van ...

KŐSZEGHY ... azzal szokott dorombolni ... Megvan! Most már kristálytisztán emlékszem! Azt mondta: „JÖN ÁSványokon is lehet dorombolni, nacsságos úr?”

SZIPKA (*lerogy a kanapéra*) Boris, Boris, mé' teted ezt velem?! És épp a nacsságos úrral ... (*felpattan*) De én mindkettőjüket palancsintává lapítom a dorongommal!

CSOPAKI (*Kőszeghyhez*) Azt hiszem, Jónás úrhoz van szerencsénk ...

SZIPKA (*biccet a fejével*) Szipka Jónás, hentes és mészáros ... Az urakat már ismerem.

KŐSZEGHY Nézze, kedves Szipka úr, ostoba félreértésről lehet szó. Rosszul hallottam valamit, ennyi az egész. Megesik az ilyesmi.

CSOPAKI (*a fülét piszkálja*) Olyan zaj van itt időnként, én nem is értem ...

SZIPKA Igazán kedves, hogy vigasztalnak, de én hazamegyek és ...

KŐSZEGHY (*barátságosan*) Maga ne lapítson senkit palancsintává ...

CSOPAKI ... a dorongjával ...

KŐSZEGHY ... inkább gondolja végig higgadtan a történeteket! Látott, vagy hallott valamit itt tartózkodása alatt, ami arra motiválná ...

SZIPKA Mit csinálna, kérem? ...

KŐSZEGHY Ami arra indítaná, hogy palancsintát készítsen?

SZIPKA Hát ... Tulajdonképpen a szekrényben, ugye ...

KŐSZEGHY Na, látja! Nem kell mindjárt elkeseredni! Csak férfiasan! Egy ilyen nagydarab, erős ember ...

SZIPKA (*kicsit megnyugszik*) Bizony, igaz, ami igaz, a múltkor úgy fejbe vertem egy bikát ...

CSOPAKI (*bólogat*) ... a dorongjával ...

SZIPKA ... Nem, kérem, az öklömmel, hogy ...

KŐSZEGHY ... megdöglött. Szép teljesítmény, gratulálok!

SZIPKA (*a fejét rázza*) Más történt: mekegni kezdett.

CSOPAKI, KŐSZEGHY (*egyszerre*) Mekegni?! A bika?!

SZIPKA (*bólogat*) Három hétig egyfolytában. Azt mondták a tudós emberek, hogy a fejében, ugye, elmozdult valami az ütés hatására ...

CSOPAKI ... félrebeszélte ...

SZIPKA Tulajdonképpen, igen.

KÖSZEGHY És mi történt három hét múlva? Akkor pusztult el ...

SZIPKA ... akkor váltott át a röfögésre. Egy cirkuszos ember sok pénzt akart adni érte, na, a rusnya féreg akkor döglött meg. Alig tudtam kihúzni a pocsolójából ...

KÖSZEGHY (*Csopakira kacsint „minden rendben”, Szipkához*) Látja, Szipka úr, egy magafajta, bivalyerős ember csak nem ül fel holmi homályos, bizonytalan feltételezésnek! Inkább azt mesélje el, hogy került a szekrénybe?

SZIPKA Kérem, én azt hiszem, nem árulok el különösebb titkot: jövetelem célja azonos az önkével.

CSOPAKI Hogy micsoda forgalom van itt ma este!

KÖSZEGHY Na, Csopaki, megjelent a konkurrencia!

SZIPKA Meg kell ölnöm a császárt. Úgy érzem, ez szent kötelességem. Ennyivel tartozok szeretett hazámnak.

KÖSZEGHY Szipka úr, már előre, így látatlanba adok önnek is két tanácsot: először is ne a tézstafélék készítésére gondoljon, miközben fejbe kólintja az áldozatot, mert ez itt nem mézszárszék. Másodszor: egyet sújtson, de nagyot, mert ha kisebbre sikeredik, vagy lecsúszik az ütés, akkor mit csinálunk itt egy mekegő császárral?! ... Folytassa!

SZIPKA Azt hiszem, nekem már csak hivatásomból fakadóan is könnyebb dolgom volt, mint önöknek. Ezeknek a sokféle népeknek, akik most összejöttek, gondoskodni kell az étkeztetéséről, ugyi, így szabad bejárásunk van ide. Mi látjuk el a konyhát a legkülönfélébb húsokkal: disznóval, marhával, birkával ...

KÖSZEGHY Legyen szíves, kíméljen meg a részletektől, három napja nem ettem ...

SZIPKA Emlékszem, épp egy fél disznót ... nem, egy borjúcombos vittem fölfele, mikor a segédem meginvitálta az öröket, hogy ugyan nem jönnének-e a konyhába egy kis véres hurkát, fokhagymás kolbászt, meg abált szalonnát enni ...

KÖSZEGHY (*megremeg a hangja*) Engem maga ne mérgecsin! ...

SZIPKA Na, azoknak se kellett kétszer mondani, jöttek első szóra. Megkóstolták a bir-kagulyást meg a pacalt, vágtak a főtt csülökből ...

KÖSZEGHY (*mérges*) Ezt hagyja abba, jó?! ...

SZIPKA Kérem, én csak úgy mondom, ahogy volt. Szóval, vágtak a főtt csülökből, pusztá kézzel széttéptek egy kacsát, majd nekiláttak a májas hurkának ...

KÖSZEGHY (*felveszi a vívóállást*) Position de garde! Ha még egy ételféleséget megemlít, azonnal keresztülszúrom!

SZIPKA Most mit idegeskedik? (*megvonja a vállát*) Maga mondta, meséljem el, hogy kerültem a szekrénybe ...

KÖSZEGHY De nem azt, hogy mondja fel az étlapot! Fogja rövide és ne színezza a dolgokat! Tömören! Velősen! ... Illetve a velőt azt felejtse el!

SZIPKA (*széttárja a karját*) Aztán mán egyszerű volt minden: szépen besétáltam ide és bebújtam a szekrénybe, csak még előtte adtam nekik egy fél szarvasmájat ...

KŐSZEGHY (*tajtékzik*) Hallotta, Csopaki? Hallotta, mit mondott ez az ember?! A becsületembe gázolt! Azt mondta, hogy szarvasmáj! Nekem, akinek már a császárról is a szalonna jut az eszembe!

CSOPAKI? (*csitítja*) Ne ordítson, Kőszeghy, az Isten szerelmére, itt az örség az ajtó előtt ...

SZIPKA (*megcsóválja a fejét*) Hogy milyen nyugtalannak tetszik lenni! Pedig már befejeztem, így történt: amíg az örök a konyhában eszegettek, addig a dorongommal meg a tarisznyával meghúzódtam itt egy kissé ... (*a szekrény felé int*)

KŐSZEGHY Milyen tarisznyával?

SZIPKA Hát, amit a konyhában telepakoltam mindenféle jóval, ugyi ...

(*Hosszú, áhítatos csend*)

KŐSZEGHY (*nagy levegőt vesz, alulról görbén felfelé pillantva, halkán, szinte fuvolázva*) Azt akarja mondani édesdrágájó Szivar úr ...

SZIPKA Szipka ...

KŐSZEGHY Szipka úr, hogy a tarisznyáját a konyhában telepakolta mindenféle jóval, mielőtt be méltóztatott fáradni a szekrénybe?

SZIPKA Azt hát! Mer'ugye, déltő, estig hosszú az idő ...

KŐSZEGHY És azt akarja mondani édesdrágájó Szivar úr ...

SZIPKA Szipka ...

KŐSZEGHY Szipka úr, hogy ez a tarisznya itt van a szekrényben?

SZIPKA Hol másutt lehetne? Nem hiszem, hogy meglógott volna.

KŐSZEGHY És megengedi-e, édesdrágájó Szipka úr ...

SZIPKA Szivar ... illetve most jó' mondta ...

KŐSZEGHY ... hogy én ezt a tarisznyát közelebről megnézzem?

SZIPKA (*vállat von*) Hát, ha ehhez van kedve! Felőlem ... Ott van a szekrény aljába' ...

KŐSZEGHY (*feltépi a szekrényajtót, rövid keresgélés után megtalálja a tarisznyát, kinyitja és leesik az álla*) De hisz ez üres!

SZIPKA Mán mi lenne benne, mikor mindent megettem? Mondtam, hogy déltő, estig hosszú az idő.

KŐSZEGHY És ezt miért nem tudta kibökní előbb?

SZIPKA Mivelhogy azt nem kérdezte az úr ...

CSOPAKI Hiába, no, már az öreganyám is megmondta – Isten nyugosztalja! –, hogy a férfiakat legkönnyebben a gyomrukon keresztül lehet megfogni.

KŐSZEGHY (*mérges*) Kivéve talán az ismeretlen hölgyet. Nem hiszem, hogy az örököt fokhagymás kolbásszal csalogatta volna abba a zugba. Egyébként, Csopaki, maga csak hallgasson! Kibicnek semmi se drága!

SZIPKA (*békítőleg*) Csillapodjék mán az úr, na! Gyorsan megöljük ezt a császárt, aztán elmegyünk a mézárszékre, és teleesszük magunkat főtt csülökkel. Utána jöhet a palacsinta ...

CSOPAKI Én inkább maradok a fasírnál.

SZIPKA (*bólint*) Jó! Azt a nacsságos úrból csinálom ...

KŐSZEGHY Már csak azt nem értem, hogyhogy nem vettem észre, amikor Szipka úr elfoglalta pozícióját a szekrényben?

SZIPKA Ezen aztán ne csodálkozzék az úr! Volt odaát olyan visongás, mintha egy malaccsordát tereltek volna be ...

KÖSZEGHY (*elgondolkodik*) Igaz, ami igaz: malackodásban nem volt hiány ...

BATA MARI (*jobbról be. Még visszaszól az öröknek.*) Aztán ne késsetek, nyuszi-fiúk! Pontosan nyolckor ... (*bezárja az ajtót, megfordul és amint megpillantja a három férfit – egyikük kezében kard, a másikéban tőr, a harmadikéban dorong – szája elé kapja a kezét és hátrálna kifelé, de Kőszeghy elállja az útját.*)

KÖSZEGHY Jó estét, kisasszony! Mi járatban errefelé, ahol a madár se jár?

MATA MARI (*ijedt*) Kérem, engem iderendeltek a császár szórakoztatására ...

CSOPAKI (*Kőszeghynek, sűgva*) Ez az a hölgy, tudja, a deus ex machina ...

BATA MARI ... azt mondták, legyen hozzá kedves, mert én vagyok a város ajándéka ...

CSOPAKI Hát, kérem, ez nem igazság! Én még a születésnapomra is csak zoknit szoktam kapni ...

KÖSZEGHY (*gusztál*) Igaza van, Csopaki! Az a lator nem érdemel meg egy ilyen ajándékot. Képzelve el ráadásul, hogy egy országjáró körúton több tucat városban megfordul! Ha nappal akasztat és ünnepeletti magát, éjszaka meg az ajándékait bontogatja – akkor mikor alszik? Szipka úr, legyen szíves álljon az ajtó mögé a dorongjával, és ha beteszi ide a lábát még valaki, azonnal üssön! ...

SZIPKA (*engedelmesen odaballag az ajtó mögé*) Akkora a forgalom itt, kérem, mint a megyebálon ...

KÖSZEGHY Ön nyilvánvalóan különbséget tud tenni bika és birka között ...

SZIPKA (*szakmai önérzettel*) Ne nevetessen, kérem! ...

KÖSZEGHY ... Akkor most hunyja be a szemét és képzeljen maga elé egy birkát! Szóval, körülbelül egy ilyen birkányit kell ütni. Nem agyonverni, csak úgy, hogy elpilledjen! Nem vérfürdőzni jöttünk.

SZIPKA Bennem megbízhat az úr!

KÖSZEGHY (*Bata Marihoz*) Kisasszony, jómagam lokálpatriótának vallom magam, s mint ilyen, jelentős helyismerettel rendelkezem. Hogy lehet az, hogy önnel, a város ajándékával még sohasem találkoztam?

BATA MARI Zárdában nevelkedtem ...

CSOPAKI Nahát, ki gondolta volna?

BATA MARI Aztán nevelőszülőknél ...

KÖSZEGHY Hol?

BATA MARI Hát a ... szomszéd városban.

CSOPAKI Szécsényben?

BATA MARI Igen, igen ... Ott.

SZIPKA Akkor biztos ismeri a körösztapámat, a Sisa péket ...

BATA MARI Persze, hogy ismerem a drága jó Sisa bácsit!

SZIPKA Hát, annyira azért nem volt jó, ivott, mint a kefekötő. Meg is halt vagy húsz éve ...

BATA MARI (*nyel egyet*) Akkor összetéveszttem valakivel.

KÖSZEGHY És, ha meg nem sértem, mivel foglalkozik mostanában a kisasszony? Már amikor nem ajándék ...

BATA MARI Kérem, én a városi elit pártfogását élvezem ...

KÖSZEGHY Aha, értem ... az egy jó foglalkozás ... Bár meg kell mondanom, hogy a városi elit legtöbb tagját én trenírozom. Csodálom, hogy még nem futottunk össze ...

BATA MARI Ugyanis sokat utazgatunk a környéken ...

KŐSZEGHY Akkor jelentős helyismerettel rendelkezhet.

CSOPAKI Volt már ön Taron?

BATA MARI (*zavartan*) Tudja, kérem, az én szakmában az ember nem lehet válogató. Ha köpcös egy kicsit, hát Istenem! Ha meg kopasz, az se baj. A pénz a fontos, nem a haj ...

CSOPAKI Nem úgy értem! ... De Bokorban azért csak volt?

BATA MARI Hát ahhoz meg mi köze van magának? Tudtam én, hogy minden férfi egyforma! ... De, ha tudni akarja, voltam, ha ez érdekl: még süldő lány koromban egy vámparancsnokkal.

KŐSZEGHY Mi jut eszébe, ha azt mondom: Buják?

BATA MARI Tudja, kérem, nekem a praxisomban már sok nős férfival volt dolgom. Na, most ha ezek kiszabadulnak a feleségük szoknyája mellől! ...

KŐSZEGHY Keszeg?

BATA MARI Kis méretű hal. Paprikás lisztben kell megforgatni, aztán kisütni.

KŐSZEGHY Palotás?

BATA MARI Régen táncoltam ...

KŐSZEGHY Szendehely?

BATA MARI (*megrázza a fejét*) Azt hiszem, én nem vagyok odavaló. Alkat kérdése ...

KŐSZEGHY Szügy?

BATA MARI Hogy maguk milyen direkték! Nem sokat teketóriáznak, mindjárt a lényegre térnek. Bár mondhatták volna szebben is!

KŐSZEGHY Bér?

BATA MARI Megegyezés szerint ...

(*A három férfi összenéz.*)

KŐSZEGHY Tudja, kisasszony, én azt gondolom, hogy ön amennyire szép, olyan hazudós. Ráadásul rosszul hazudik. Amiket az előbb felsoroltunk, azok környékbeli települések. Ön nem balassagyarmati, de még csak nem is a környékről való. Tehát: nem lehet a város ajándéka. Akkor pedig mit keres itt és miért akart lóvá tenni bennünket?

BATA MARI Kérem, én Bata Mari vagyok, kémnő. (*lehajtja a fejét*) Azt a megbízást kaptam, hogy öljem meg a császárt.

(*A három férfi egyszerre nagyot sóhajt. Kis csönd.*)

CSOPAKI Ennyien lassan már ultizhatunk is ...

KŐSZEGHY De miért hazudozott? Láthatja, hogy mi sem virágot hoztunk ...

BATA MARI Én titkos ügynök vagyok. Nem akartam levetni az inkognitómát ...

SZIPKA Pedig igazán megtehetette volna, nem vagyunk szégyenlősek. Hideg sincs, ugyi, meg nem fázhat ...

(*Stamitz jobbról be. Becsukja maga mögött az ajtót és Szipka azonnal leüti. Az ájult titkárt Kőszeghy és Csopaki a kanapéra ülteti oly módon, hogy karjai hátul lelógnak, így nem dőlhet el.*)

CSOPAKI Ez is mért nem kopog, mielőtt benyit valahova? ...

BATA MARI Ó Stamitz úr, a titkár. Szabad bejárása van ...

CSOPAKI Honnan ismeri?

BATA MARI Hogy úgy mondjam ... mi bizalmas viszonyban vagyunk egymással.

KÖSZEGHY Kedves kisasszony, minden elismerésem az öné! A cél érdekében végigmássza az egész ranglétrát! Az ajtónállóktól kezdve a titkáron keresztül a császárig ... Kiváló az állóképessége.

BATA MARI Köszönöm, nem panaszkodom. Ellenben az urak állóképessége hagy némi kívánnivalót maga után ...

CSOPAKI Nem látok önnél fegyvert. Milyen módszert választott a zsarnok likvidálására? Nem hiszem, hogy halálra akarja untatni ...

BATA MARI Alaposan felkészültem, kérem! Ebben a gyűrűben *(mutatja)* például annyi mérég van elrejtve, amennyi egy elefántcsordával is végezne. Egy mozdulat, és kész!

KÖSZEGHY Reneszánsz módszer ...

BATA MARI Ez a piros hajtű maláj kígyóméreggel van impregnálva. *(kiveszi a hajából és megmutatja)* Azonnal hat ...

CSOPAKI És ha önmagát sebesíti meg véletlenül?

BATA MARI *(legyint)* Rám nézve veszélytelen. Nálam van az ellenmérég ... A kék hajtű szúrása ellenben csak két napra teszi harcképtelenné az áldozatot, mivelhogy rögtön elalszik. Nem is szuszog ...

KÖSZEGHY Női módszer ... Valljuk be őszintén, Csopaki, mi ehhez nem értünk! *(katonásan összeüti a bokáját és tiszteleg a kardjával)* Elnézést, kisasszony! Köszeghy Ákos, vívómester!

CSOPAKI Csopaki, diák ...

SZIPKA Szipka, hentes és mészáros ...

(Nyílik az ajtó, Csopaki és Köszeghy a kanapé mögé rejtőzik, Szipka ütésre emeli a dorongját, Bata Mari pedig elnyúlik a kanapén és magára rántja az ájult Stamitzot. A két ajtónálló bekukucskál, a kénmű a titkár alól mosolyogva csókot hint feléjük és nyolc ujját felemelve mutatja, hogy „nyolckor!” Az örök vigyorogva becsukják az ajtót.)

BATA MARI *(legördíti magáról Stamitzot, feláll, a ruháját rendezgeti)* Még ennyit kelni és feküdni! Mi vagyok én? Keljfeljancsi?! ... Hát ezt már nehezen bírom cérnával!

TIRIBES *(a medvebőrbe varrva lassan feltápáskodik)* Szívesen kiségitem a kisasszonyt, nálam mindig van cérna! Igazi porosz minőség. Milyen színűt óhaj?

(Általános megrökönyödés.)

CSOPAKI *(tőrét maga elé tartva, dadog)* A Medve úr ... élni méltóztatik ...

KÖSZEGHY Ne legyen gyerek, Csopaki! ... Szipka úr, maga vette kezelésbe a Mackót?

SZIPKA Egy ujjal se nyúltam hozzá, kérem ...

KÖSZEGHY Akkor nem beszélhet félre! Ez pedig csak egyet jelenthet: *(Csopakival és Szipkával egyszerre)* Újabb konkurrencia!!

TIRIBES *(a medvebőr nyakába rejtett gombolással piszmozg, majd a medve fejét, mint valami csuklyát a hátára tolja, így láthatóvá válik az arca)* Önök előtt nem lehet takargatni-valóm. *(előhúz egy pisztolyt)* A zsarnoknak lakolnia kell!

CSOPAKI Azt hiszem, valamennyiünk közül Bundás úré a legrafináltabb ötlet ...

TIRIBES ... Tiribes, tisztelettel ... Tiribes Ernő, szabómester ...

KÖSZEGHY Egyszerű és mégis hatásos, mint Kolumbusz tojása ...

TIRIBES *(szerénykedik)* Tulajdonképpen a sógoromat illeti a dicséret! Két évvel ezelőtt farsangi bábra készülvén bevarratta magát ebbe a medvebőrbe. Sajnos, éjfél tájt, midőn

kapatosan tántorgott hazafelé, néhány kóbor kutya megtámadta és egy darabot kitépett az ülepéből ... *(megfordul, így láthatóvá válik, hogy a bőr hátsó része azon az oldalon, amelyiken eddig feküdt s takarásban volt, egy tenyérynvi helyen zsákvászonnal van megfoltozva.)*

BATA MARI *(kuncog)* Nem találtak jobbat a zsákvászonnál? ...

TIRIBES *(megvonja a vállát)* Szorított az idő, kérem! Ez akadt először a kezembe ... A sógorom ugyanis ma reggel érkezett meg Poprádról. Ott kúráltatta a köszvényét.

CSOPAKI Ez most nem érdekes!

TIRIBES Mondja maga, mert még azt se tudja, mi az a köszvény! Az ottani víz gyomor-bántalmakra is jó ...

CSOPAKI Tovább!

TIRIBES ... meg emésztési zavarokra és álmatlanságra. De miért érdekli ez magát? Ügyvéd akar lenni, nem orvos!

SZIPKA Azt mondja mán meg,mé' olyan fontos a maga sógora?

TIRIBES *(széttárja a karját)* Én vagyok az egyetlen örököse ... Na! ... Reggel megérkezett, akkor tudtam a bőrhöz hozzájutni. Alig volt néhány órám, hogy a két segédem hathatós közreműködésével bevarrjam magam.

BATA MARI Az öröknek nem tűnt fel a folt?

TIRIBES Nem. Az egyik segéd mindig rajta tartotta a tenyerét.

CSOPAKI Most már csak azt mondja meg, Tiribes úr, ki az a gróf Malomkövy?

TIRIBES *(megvonja a vállát)* Mit tudom én? Az volt a cél, hogy az örök minél kevesebbet akadékoskodjanak. Melyik ajtónálló vallja be, hogy nem ismer egy gróft? ...

KÖSZEGHY Ragyogó ötlet, Tiribes úr, tökéletes végrehajtás!

TIRIBES *(elégedett)* Szerintem is jobb annál, mint amire először gondoltam ...

SZIPKA Mer' mire gondolt?

TIRIBES Alagutat akartam ásni ...

CSOPAKI ... Mint Monte Cristo grófja A három testőrben ...

KÖSZEGHY ... Csopaki, maga bornak jobb, mint irodalmárnak ...

TIRIBES ... De aztán letettem róla. Minek fáradjak, mondom mikor ide is hozhatnak? Nem beszélve a szakmai sikerről! Nézzék meg ezt a munkát! *(szeretettel simogatja a varratokat)* Valódi pelenkaöltés! Tartós, esztétikus ...

KÖSZEGHY Ez most nem fontos!

TIRIBES *(felháborodik)* Dehogynem fontos! Mi van, ha felfeslik? Vagy kilóg a szál? Nem úgy van az, kérem! Erre a franciás, csuklyás megoldásra is büszke vagyok! Rejtett gombolás, finom mintázat ... *(szinte szárnyal)* Válltómés a legújabb párizsi divat szerint ... *(szégyenlősen)* Cingár alkatú vagyok ugyanis ... *(észreveszi Szipka pillantását)* Maga meg mit bámul?

SZIPKA *(zavartan)* Én is csak szakmai szempontok alapján, ugyi ...

TIRIBES *(dühös)* Hallja-e, kend, az én medvetalpamat csak ne fixírozza ... maga ... hentes! ... Jut eszembe, ezt a rugdosódást és fülhúzogatóást az urakkal még megbeszéljük!

CSOPAKI *(rémülten)* Mi azt hittük, hogy már meg tetszett döglenni!

BATA MARI Ha ezt a medvebőrt én Varsóban elmesélem! ...

TIRIBES *(legyint)* Hol van ez az élet nagy játékhöz képest? Tud-e arról a kisasszony, hogy I. Ferenc Józsefet városszerte fizetett műparasztok dicsőítik? ...

BATA MARI Múparasztok? ...

TIRIBES Bizony, azok. Mintha most léptek voltak elő valami rossz népszínműből. Összegyűjtöttek néhány száz szerencsétlen zsellért, hogy éljenezzék a császárt. Az öltözékük azonban olyan kopott és szegényes volt, be kellett rendelni őket Fülekre, ahol vadonatúj ruhát kaptak – csak kalapbokrétát és árvalányhaját vittek magukkal. Mivel az urak féltek, hogy a jelmez összegyűrődik és piszkolódik, azt gondosan ládába csomagoltatták és lovaskocsin szállították Gyarmatra. Itt megkapták a múparasztok újra a megszámozott ruhájukat – de csak a fellépés idejére ...

SZIPKA Ezt meg honnan tudja?

TIRIBES Magam is méretre igazítottam néhány nadrágot és mellényt ...

CSOPAKI Ez nagyon érdekes, Tiribes úr, komikusnak is mondható, nekem mégis az az érzésem, mintha a kaszinóban üldögélnék jelenleg kuglizás közben és jókedvűen anekdotázgatnánk – holott a császár bármikor megérkezhet!

KÖSZEGHY Ezért ne fájjon a feje, barátom! A leendő áldozatról sok mindent el lehet mondani: hogy tömeggyilkos, vérengző, gátlástalan fenevad, hogy szereti – a fene a gusztusát! –, a cár kezét csókolgatni, de azt nem, hogy pontatlan lenne! Tízíg ünnepeletti magát a múparasztokkal meg a talpnyalókkal, aztán jön. Tehát, van még egy fertályóránk.

CSOPAKI Illene már tisztázni az összlétszámot! Úgy értem, itt és most hányan akarjuk megölni a császárt?

KÖSZEGHY Igaza van! *(egy bronz levélnehezéssel fejbe veri az éledező Stamitzot, aki ismét elájul)* Hahó, van itt még valaki rajtunk kívül zsarnokölési céllal?

TIRIBES Háromig számolok! Egy! ... Kettő! ... Három! *(rövid, feszült csend)*

CSOPAKI Stipstop, aki bújt, aki nem, megyünk!

KÖSZEGHY Nézzünk szét! *(bekukkant a függöny mögé)* Senki ...

TIRIBES A kanapé alatt sincs senki. Volt időm megnézni ...

CSOPAKI *(felemeli egy ékszerdoboz fedelét és belepillant)* Sose lehet tudni ... Ma minden megtörténhet. *(keresgélnek ... összenéznek ...)*

BATA MARI Ennyien vagyunk.

KÖSZEGHY Ebben az esetben, kedves kollégák, már csak azt kell eldöntenünk, hogy ki teszi fel a pontot az i-re? Egy császárt a legjobb esetben is csak egyszer lehet megölni. Ez nem olyan, mint a szőlőtöke, amiről többször szüretelhetünk! *(hosszú csönd)*

SZIPKA Igaza van Kőszeghy úrnak! Öt merénylőnek legalább öt császár dukál!

TIRIBES Négyünk felesleges ...

KÖSZEGHY Rajtunk nevetne a művelt világ, ha Szipka úr fejbe kólintaná a dorongjával, miközben a kémhölgy megmérgezi, Tiribes úr keresztüllövi, mi pedig Csopaki kollégával megszurkáljuk! Zsarnokot akarunk ölni, barátaim, nem szitát készíteni! Nemes tettünk rossz francia bohózzá silányulna! *(újabb csönd)*

TIRIBES Van esetleg valaki, aki önként visszalép? *(mindenki hallgat)*

KÖSZEGHY *(Bata Marihoz)* A kisasszony az egyetlen közülünk, akit nem hazafiúi érzület, hanem a feljebbvalói parancs, a kötelességteljesítés motivál. Amennyiben eláll szándékától, hajlandó vagyok elveszett honoráriumra fejében éves jövedelmemet ajánlani.

BATA MARI Az mennyi is tulajdonképpen?

KÖSZEGHY *(egyszerűen)* Momentán semennyi ... De nem lesz ez mindig így ... Az elmúlt időszakban ugyanis be kellett szolgáltatni a fegyvereket, így a kardokat például. Persze, kard nélkül is lehet vívást oktatni, csak az nem olyan érdekes ...

CSOPAKI ... És az ön fegyvere?

KÖSZEGHY Kérem, ez munkaeszköz. Erről papírom van.

BATA MARI Milyen nevetséges ajánlat! És a szakmai presztizsem, a karrierem? A mi szakmánkban csak egyszer lehet hibázni! Nincs javítási lehetőség.

TIRIBES *(hosszú hallgatás után)* Ebben az esetben csak egyet tehetünk: mivel senkit sincs jogunk megfosztani kedvenc szabadidős elfoglaltságától, a zsarnok másvilágra küldésétől, azt javaslom, ideiglenesen függesszük fel tervünk végrehajtását! Röviden: most szét-széledünk, aztán a dicsőség s a nemes bosszú legyen a legjobbá, a leggyorsabbá! Adunk még pár órát az áldozatnak ...

CSOPAKI Szerintem is ez a lehelyesebb!

KÖSZEGHY Szavazzunk! Nyújtsa fel a kezét, aki egyetért Tiribes úr javaslatával! *(mindannyian felemelik a kezüket)*

KÖSZEGHY Ebben az esetben nincs más hátra, el kell döntenünk, hogy lógjunk meg innen. Javaslatom a következő: a kisasszony immárom sokadszor terelje el az örök figyelmét, így ketten – mondjuk Szipka és Tiribes úr – az ajtón keresztül nyugodtan távozhatnak. Ha többen mennénk, az feltűnő lenne. Jómagam Csopaki kollégával megvárjuk, míg az őrzárát elhalad alattunk, aztán kiugrunk a hálószoza ablakán – az utca domborzati viszonyai ott ugyanis kedvezőbbek.

TIRIBES Részemről rendben van a dolog, de előbb meg kell szabadulnom a bundától. Így mégsem mászkálhatok a városban ... Ha Csopaki úr lenne szíves a törével segíteni ...

CSOPAKI *(készséges)* Természetesen, ezer örömmel! *(ügyesen elvagdossa az öltéseket)*

TIRIBES *(kibújik a medvebőrből és a padlóra teríti azt)* Újra embernek érzem magam ... De mi lesz a szörmével?

KÖSZEGHY Mi lenne? Itt marad.

TIRIBES És mit mondok a sógoromnak? Elevenen megnyúz, hogy elhagytam ...

KÖSZEGHY *(megvonja a vállát)* Akkor kvíttek lesznek: medvebőr helyett ott lesz a magáé ... Bár nem hiszem, hogy a köszvényes sógora ennyire vérengző lenne, legfeljebb levonja az örökségéből. Egyébként pedig döntse el, melyik bőr a fontosabb: a sajátja, vagy a macié. Medvebundában is odaállhat az akasztófa alá!

TIRIBES Igaza van! ... *(körülnéz)* Felőlem akár indulhatunk is ...

KÖSZEGHY Hát akkor minden jót, az Úristen legyen mivelünk ... Uraim! ... Kisasszony! ...

CSOPAKI A Rubiconnál találkozunk ...

KÖSZEGHY Philippinél ... *(Csopakival balra el)*

BATA MARI Készen vannak?

TIRIBES Ha már így alakult ...

SZIPKA Aztán jó' elterelje a kisasszony a figyelmet! ...

BATA MARI Várjanak még egy kicsit! ... *(jobbra el)*

(A két férfi fülét a bejárati ajtónak tapasztva hallgatózik. Várákozni ... Tiribes kinéz a kulcslyukon.)

TIRIBES Azt hiszem, mehetünk!

SZIPKA Én jobbra megyek, a konyha felé!

TIRIBES Akkor én balra!

(Kezet ráznak és kisurrannak az ajtón. A szin üres ... Hosszú csönd ... Nyílik az ajtó, Szipka visszalopódzik és bebújik a szekrénybe ... Megint csönd ... Ismét nyílik az ajtó és Tiribes is visszalopódzik, s a függöny mögé rejtőzik ... Csönd ...)

KÖSZEGHY *(óvatosan kitekint a hálószoza ajtaján, majd hátraszól)* Jöhet, Csopaki, tiszta a levegő! *(Csopakival együtt balról be)* Sajnálom, hogy így lóvá tettük sorstársainkat, de nem volt más választásunk!

CSOPAKI A végzet akarta így! Micsoda igazságtalanság lett volna, ha ez a cingár szabó, vagy az a faragatlan mészáros kerül a történelemtkönyvek lapjaira!

(Szipka szólanul kilép a szekrényből, Tiribes a függöny mögül. A négy férfi visszafojtott indulattal méregeti egymást ... Csönd ... Bata Mari jobbról be, az ajtóból még visszaszól: „Aztán ne leskelődjete, cicafiúk! Aki kíváncsi, hamar megöregszik!” (Becsukja az ajtót, megfordul, amint meglátja a többieket nem szól semmit, csak sóhajt egyet és zilált ruházatát rendezgeti. Csönd.)

KÖSZEGHY *(megköszörüli a torkát)* Khm ... Örülök, hogy megint ilyen szépen össze- gyűltünk, kedves kollégák! Véleményem szerint jelen esetben több lehetőség kínálkozik. Szerintem az elsőt, miszerint péppé verjük egymást, azonnal vessük el!

CSOPAKI *(Szipkára pillant)* Csatlakozom az előttem szólóhoz ...

KÖSZEGHY Aztán mondhatnánk azt is, ami egyébként hüen tükrözi az igazságot, hogy itt mindenki át akarta verni a többieket – de ez a megfogalmazás túlságosan pejoratív. Ja- vaslom, szívjuk el a békepipát és mondjuk azt: mindannyiunkban a hazafiúi érzület és köte- lességtudat diadalmaskodott!

CSOPAKI Éljen!

SZIPKA *(Csopakihoz)* Kit nevezett az úr faragatlannak?

CSOPAKI *(ártatlanul)* Én, kérem? Senkit!

SZIPKA Azt mondta: „az a faragatlan mészáros.”

CSOPAKI *(kényszeredetten nevetgél)* Á, dehogya! Azt mondtam: „az a faragatlan doron- gú mészáros.” Dehát a szekrény, mint tudjuk, rosszul vezeti a hangot.

SZIPKA Nahát, akkor ezt a dorongot majd megfaragom az úr fején!

CSOPAKI *(szabódik)* Köszönöm a megtiszteltetést, de inkább forduljon a főbérlelmhöz, ő asztalos!

TIRIBES Ne személyeskedjünk, kérem, az idő vésszesen fogy! Döntenünk kell!

BATA MARI Döntsön a szerencse! Húzzunk sorsot!

CSOPAKI Ez jó ötlet! Nálam véletlenül épp van dobókocka. *(előhúzza a zsebéből)* Aki- nek a számát dobjuk, ő lesz a merénylő. A kisasszonyé legyen mondjuk a kettes, Köszeghy úré a hármas, Szipka úré a négyes, Tiribes úré az ötös és az enyém a hatos. Rendben?

KÖSZEGHY *(bólint)* Rendben!

(Valamennyien az asztal fölé hajolnak. Csopaki két tenyere közt megrázza a kockát és dob. Feszült csend ...)

CSOPAKI *(diadalmasan)* Hatos! Én nyertem!

KÖSZEGHY Mázlista! *(kicsit megbillenti az asztalt, a kocka a földre esik.)*

BATA MARI (*lenéz a padlóra*) Nahát, megint hatos! (*felemeli a kockát, dob*) Hatos ...

TIRIBES (*dob*) Hatos ... Nem szégyelli magát, Csopaki, cinkelt kockával akar átverni minket?!

KÖSZEGHY (*felháborodik*) Ezt azért nem gondoltam volna magáról! Hogy micsoda emberek vannak! Sorsoljunk tiszta eszközökkel! (*előhúzza egy pakli kártyát*) Egyszerű a dolog, kérem! Aki a legnagyobb lapot húzza, ő lesz a zsarnokölő! (*egy bűvész ügyességével kever*) Kisasszony! ...

BATA MARI (*húz*) Király ...

TIRIBES (*húz*) Felső ...

SZIPKA (*húz*) Alsó ...

CSOPAKI (*húz*) Hetes ...

KÖSZEGHY (*húz*) Ász! ... Sajnálom, kedves barátaim, a sors így akarta! A viszontlátásra!

TIRIBES (*odaáll Köszeghy elé*) Tudja, kedves kolléga, a városban az a hír járja, hogy önt az elmaradt vívőleckék bevételéért bőségesen kárpótolja a Kaszinó ... (*gyors mozdulattal Köszeghy ingujjából előhúzza egy lapot*) Ász! (*az ingzebből is*) Ez is ász! (*a mellényzebből is*) Meg ez is! ...

CSOPAKI No, de Köszeghykém!!

BATA MARI (*kacér pillantással*) Mit mondott az előbb az úr, mennyi az évi jövedelme?

TIRIBES (*lassan az ablakhoz hátrál és előrántja a pisztolyát*) Na, ebből elég volt. Azt hiszem, egyedül én rendelkezem löfegyverrel ...

CSOPAKI „Tapsoljatok, barátaim, vége a komédiának!” – mondta Dante a Pokolban. Ím, meg kellett érnünk a demokrácia halálát!

KÖSZEGHY Maga csak ne idézgessen, Csopaki, mert attól mindig ideges leszek! ... Abban azért igaza van, hogy egy nyomorult zsarnoköléshez ebben az országban diktatúra szükségeltetik! ... És mi jön még utána?!

TIRIBES A jól bevált receptet alkalmazzuk: a kisasszony megy előre és beveti bájait, így az urak szabadon távozhatnak ... A császár az enyém! (*revolverével int, hogy „gyerünk, mozgás!”*) A többiek lassan araszolnak a bejárati ajtó fel ... Az ablakban megjelenik egy kötélhágcsó vége és lassan ereszkedik lefelé ... A négy kifelé sompolygó merénylő kővé mered, pillantásukat követve Tiribes is hátrafordul, leengedi a pisztolyt és vár ...)

TEPKÉ (*fején harisnya, lemászik a tetőről és ügyesen beugrik a szobába. Körülnéz, mindent ért*) Na, ezzel megvolnánk! ... (*meghajol*) Kisztihand, kisasszony! ... Uraim! ... Ne zavartassák magukat, csak úgy, mint ha itt se lennének! ...

TIRIBES (*felemeli a pisztolyt*) Senki se mozduljon!

TEPKÉ (*a levélnehezéket bedobja a zsákjába, szinte oda se figyel*) Csúnya, rossz fiú! Maga csak ne egreciroztasson itt minket! Innen úgyis csak együtt megyünk ki, vagy sehogy!

TIRIBES (*nyel egyet és lassan leereszti a fegyvert*)

CSOPAKI (*dühösen Tiribesnek*) Júdás!

SZIPKA A császár után Tiribes úr következik ...

TEPKÉ (*lehúzza fejéről a harisnyát és ledobja a padlóra*) Jobb, ha haza se megyek. Majd kapok én az asszonytól! Egy harisnyával megint kevesebb ...

KÖSZEGHY Már elnézést, de kit tisztelhetünk az úrban?

TEPKE Tepke vagyok, kérem! ... Tepke Jenő ...

CSOPAKI A híres betörő! Szinte nincs olyan vármegye, amelyik ne tűzött volna ki vérdíjat a fejére!

KŐSZEGHY *(előrántja a kardját)* Position de garde! Tepke Jenő, ezennel letartóztatom! Minden ellenállás hiába!

TEPKE *(zavartalanul gyűjtögeti az értéktárgyakat)* Ugyan, kedves barátom, csak nem akarja hívni a zsandárokat?! ...

KŐSZEGHY *(leengedi a kardját)*

TEPKE Na, látja! ... Higgye el, jobb a békesség! ... Véleményem szerint önök – már csak így ránézésre, de cáfoljanak meg, ha tévednék! –, meg akarják ölni a császárt.

CSOPAKI *(tőrével hadonászik)* Ledöföm a zsarnokot, mint az a Charlotte nevű francia úrhölgy Marat-t egy kordéban! ...

KŐSZEGHY *(felnéz a plafonra)* ... Charlotte Corday Marat-t egy fürdőkádban ...

TEPKE *(egy ékszerdobozzal bibelődik)* XVI. századi Cellini-utánezet ... borzasztó, hogy már itt is csak hamisítványok vannak! Ennek a jelöltnek nem telik egy művészettörténészre?! ... Atyavilág! ... *(a többiekhez)* Ebben az esetben viszont nem látok köztünk semmiféle antagonisztikus ellentmondást! Maguk az életét akarják, én az ékszereit! Javasolom, foglalkozzon mindenki a saját dolgával, mert vésszesen fogy az idő! A kiszemelt áldozatról el lehet mondani, hogy tömeggyilkos, hogy szereti a cár kezét csókolgatni – a fene a guszpusát! –, de azt nem, hogy pontatlan ...

KŐSZEGHY Sajnos, még nem tudtuk eldönteni, melyikünk hajtja végre a szent tettet.

TEPKE *(megvonja a vállát és gyűjtöget tovább)* Akkor igyekezzenek, mert a végén csak Losoncon érik utól! ... *(Bata Mari gyűrűjét vizsgálgatja)* Elnézést, kisasszony megnézhetem közelebről? ... *(elmélyülten tanulmányoz)* ... Igen ... Reneszánsz udvarokban naponta használták. Tudta, hogy annyi méreg fér el benne, amennyi egy elefántcsordát is eltenne lábálól?

BATA MARI *(szerényen)* Munkaeszköz ...

TEPKE A Borgiaék idejében kellett volna élnie! Bizony, barátaim, a bús magyar sors: rosszkor születtünk és rossz helyre! ... *(Stamitzra pillant)* Ő kicsoda?

SZIPKA A titkár ... *(a bejárati ajtó mögé ballag)*

TEPKE Aha ... *(felháborodik)* Nahát! Ez a zsupori császár zsákvászonnal foltoztatja a medvebőrt? Még az is megeshet ezek után, hogy legközelebb lyukas nadrágban ad audienciát!

SZIPKA *(a dorongra támaszkodva)* Nem lesz legközelebb ...

TIRIBES A medvebőr a sógoromé. Én csak kölcsön kértem, álcázásképp ...

TEPKE Értem ... *(morfondíroz)* Talán túl lehet adni rajta ... *(Tiribesnek)* Mennyiért adja? *(a zsákjában kotorászik)* Odaadom érte ezt a szép bronz levélnehezéket! ...

TIRIBES *(dühös)* Lopott levélnehezékkel akar kifizetni?! ... a bőr, mint már említettem, a sógoromé! Nem eladó ...

KŐSZEGHY Az előbb lélekben már megvált tőle ...

TEPKE *(nagy köteg bankjegyet vesz elő)* Bizonyos filozófiai irányzatok szerint a pénz is lopásból származik ...

CSOPAKI A betörő úr művelt ember benyomását kelti ...

TEPKE Annak idején jogásznak készültem, kérem! *(néhány bankjegyet nyom Tiribes kezébe)* Ennyi elég lesz?

TIRIBES *(megvonja a vállát)* Elég hát, ha megduplázza ...

TEPKE *(rezzenéstelen arccal fizet)* Ezzel megvolnánk! ... Ha az úr lenne szíves a zsákba betenni ... *(összehajtogatják a bundát és belegyömöszölik a zsákba. Tepke a levélnehezékekkel fejbe vágja az éledező Stamitzot, aki ismét elájul, majd – mintha mi sem történt volna – a disztárgyat visszat teszi az asztalra.)* Mégse viszem el ezt a kacatot ...

(Nyílik a bejárati ajtó és bekukkant a két őr. Szipka az elsőt leüti, a másokra már nem marad ideje, az megfordul és a folyosón ordibál: „Örség! Fegyverbe!”)

TEPKE Na, ezt jól megcsinálták, pancserok!

CSOPAKI Fussunk!

(Eldobálják fegyvereiket és rohannak a hálószoba felé, ám az örség beront és bekeríti a menekülőket. Csönd.)

ÖRPARANCSNOK *(nyájas)* Nocsak, nocsak, micsoda díszes kompánia! Hát ti mit kerestek itt, madárkáim? Danoljatok csak ide a fülembel!

KŐSZEGHY *(észrevétlenül megböki Csopakit)* Mi a csendőrkaszárnya ügyében jöttünk, kérem ...

CSOPAKI *(értetlen)* Mi? ...

KŐSZEGHY *(merőn nézi Csopakit, sziszegve)* A csendőrkaszárnya ügyében ...

CSOPAKI *(nem érti, de azért bólogat)* Ja, igen, a csendőrkaszárnya! ...

KŐSZEGHY Mi ugyanis úgy tudjuk, kérem, hogy a város nem akarja megépíteni a csendőrkaszárnját, és ez nekünk igen fáj, kérem. Azért jöttünk, hogy biztosítsuk a felséges császárt arról, hogy gyűjtést szervezünk a kaszárnya felépítésére és ezt támogatja a városi Kardegylet ...

CSOPAKI *(kapiskál valamit)* ... a diákság ...

TIRIBES ... a szabók ...

SZIPKA ... mészárosok ...

BATA MARI *(zavartan)* ... és még sokan mások!

TEPKE Nahát, kérem, nevetnem kell! Ezek úgy hazudnak, mint a vízfolyás! Ezek meg akarták ölni a császárt!

KŐSZEGHY *(méltatlankodik)* Micsoda szemtelenség ez, kérem! Ez az úr itt Tepke Jenő, a körözött betörő! Medvebörbe varratta magát, hogy a császár közelébe férközhessen és végrehajthassa galád tervét! Cimborája felmászott a tetőre, leengedett egy kötélhágcsót, hogy iszonyatos tettét egzekválván arra menekülhessen! *(az eldobált fegyverekre mutat)* Nézze meg ezt az arzenált! Alaposan felkészült: tör, dorong, pisztoly, kard ... békés küldött-ségünket ezzel tartotta sakkban, a túsza lettünk ...

ÖRPARANCSNOK Cimborája is volt? ... *(az ablakból kiabál)* Általános riadó! Lélek se be, se ki! Az épületet átfésülni!

TEPKE *(szorul a nyakán a hurok)* Mese az egész, kérem! Az úgy volt ...

ÖRPARANCSNOK Maga Tepke Jenő, a körözött betörő?

TEPKE Na és, ha én vagyok? Műfajbéli különbségről van szó, kérem: a betörés az betörés, a gyilkosság meg gyilkosság!

KŐSZEGHY Leütötte az egyik őr urat, majd midőn a másik segítséget hívott, menekülni kezdett. Ekkor utána vetettük magunkat ... s hál'Istennek, önök jókor érkeztek!

ÖRPARANCSNOK Bilincseljék meg!

(Két csendőr megbilincseli Tepkét.)

TEPKE (tajtézkik) Ezért még megfizettek! ...

ÖRPARANCSNOK Holnap tízkor van audiencia. Hogy jutottak be ide?

BATA MARI (az ajtónállóra mutat) A tábornok úr ...

ÖRPARANCSNOK ... tizedes ...

BATA MARI ... a tizedes úr volt szíves beengedni minket ... a nemes cél érdekében.

II. AJTÓNÁLLÓ: ... Olyan megható volt, midőn a hölgy kérte a felállítást ... mármint a kaszárnnyáét ...

ÖRPARANCSNOK (engedékeny) Most az egyszer még elnézem ezt a polgári engedetlenséget, de a nemes cél érdekében holnap tízkor legyenek szívesek megjelenni a felséges császár előtt! Most távozhhatnak!

BATA MARI (odaáll az örparancsnok elé testközelbe és felveszi a „hajénolyanártatlan-vagyokugyemegvédvitézúr” arckifejezést) ... De ebből azért nem származik baja a drága tábornoktizedes úrnak? Sosem élném túl! ...

ÖRPARANCSNOK (horkant, majd nyel egyet, megpödri kackiás bajuszát) A szavamat adom, kisasszony! ...

KÖSZEGHY Holnap tízkor ... tíz előtt itt leszünk ... Uraim! (jobbra el)

CSOPAKI Alázatos szolgáljuk! ... (jobbra el)

SZIPKA No, akkor hónap tanákozunk! (jobbra el)

TIRIBES Alászolgálja! (jobbra el)

BATA MARI (mélyen az örparancsnok szemébe néz) Hogy tudnám én önnek ezt megköszönni? ...

ÖRPARANCSNOK (határozott) Megtaláljuk a módját ... Kisasszony! ...

BATA MARI („agyőztesmindentelvisz” mosollyal jobbra el)

ÖRPARANCSNOK Tepke Jenő vádlott, van még valami mondanivalója?!

TEPKE (összeszuhan) Igen! ... az, hogy ... (ordít) SEGÍTSÉG!!!

II. FELVONÁS

(Ugyanott, 1894-ben. A császár fiatalkori arcképe helyén a jólismert „ferencjós-kás”, oldalszakállas portré. Szipka a kanapén ül és meredten bámul maga elé dorongjára támaszkodva. Csopaki ünnepi beszédét gyakorolja, Kőszeghy és Tiribes feszülten figyel.)

CSOPAKI (papírtekercsét böngészi) ... Akkor ezt itt hogy mondjam? ... „A világegyetem leghatalmasabb uralkodója”, vagy „a földkerekség leghatalmasabb császári és királyi fensége ...”

TIRIBES (elhízott, Parkinson-kórban szenved, jobb keze erősen remeg) Felsége ...

CSOPAKI (javít a kéziratán) Tehát, felsége ... Jó! ... „A magyar néppel elválaszthatatlan egybeforrott ...”

KÖSZEGHY Ezt az „elválaszthatatlant” húzzuk ki! Olyan furcsán hangzik egy válóperes ügyvéd szájából ...

CSOPAKI (sértődötten) Kérem, én a város megbecsült polgára vagyok, az alispáni szék várományosa ...

KŐSZEGHY Tudjuk, hogy sok mindent megtett azért, hogy egyszer majd ott székelhesen ... a fene a gusztusát! ... Az előző oldalon azt a „K. und K.”-t se tartom jónak, mindig a Bata Mari jut róla az eszembe ...

TIRIBES Tényleg, hol késhet az özvegy báróné?

KŐSZEGHY Ezt az „özvegy báróné”-t sose tudtam megszokni ... Tulajdonképpen mennyi ideig volt ő báró Vereczkey Alajos felesége?

CSOPAKI Teljes hat órán keresztül, mivel a korosodó férj a nászéjszakán szívelégtelenség következtében elhalálozott. Megjegyzem, úgysis nálam kötöttek volna ki két héten belül ... Bár elvált bárónénak lenni is megéri a mai világban: életjáradék, rang, miegymás ...

KŐSZEGHY Ügyes ez a Bata Mari!

CSOPAKI *(némi éllel)* Ezt maga csak tudja! ...

KŐSZEGHY *(rosszul lát, így dühösen a Csopaki mellett ácsorgó Tiribesnek)* Kikérem magamnak ezt a kétértelmű megjegyzést! ...

TIRIBES *(reszkető kezével Csopaki felé fordítja Kőszeghyt)* Inkább tőle kérje ki!

KŐSZEGHY *(kedvesen Tiribeshez)* Elnézést! ... Köszönöm ... *(Az előző elánnal Csopakinak)* Kikérem magamnak ezt a kétértelmű megjegyzést! ...

SZIPKA *(kicsit megemeli a fejét, Tiribesnek)* Mondtam már magának, hogy tegnap felöklelt egy bika? Azóta olyan furcsán fáj a fejem ...

TIRIBES *(türelmes)* Az nem tegnap volt, Szipka úr, hanem tizennyolc esztendeje ... Azóta ezt napjában negyvennyolcszor elmondja ...

CSOPAKI ... Mondjunk inkább negyvenkilencet ... Vagy hatvanhatet ...

SZIPKA Aha, mán értem ... *(kis csönd után Kőszeghynek)* Mondtam már magának, hogy tegnap felöklelt egy bika? Azóta olyan furcsán fáj a fejem ...

CSOPAKI *(ingerült)* Uraim! Uraim! Hamarosan itt a császári és királyi felség s még nem tisztáztuk le az ünnepi beszéd szövegét! ... Ez, ugye, maradhat: „... mert, midőn téveszméktől megrészegült, hamis próféták uszítottak a törvényes rend ellen s magukat forradalmárnak valló kétes egzisztenciájú alakok lepték el a hont, hogy visszaállítsák a káoszt ...”

KŐSZEGHY Mit állítsanak vissza?

CSOPAKI A káoszt ... „akkor a császári felség erős kézzel tartotta az ország gyepölőjét ...”

KŐSZEGHY ... erős kézzel kormányozta az ország csónakját ...

TIRIBES ... a tajtékos, örvénylő vízen, a népek óceánján ...

CSOPAKI *(kedvetlen)* Akkor döntsük már el végre, hogy mije van az országnak: gyepölője, vagy csónakja?!

KŐSZEGHY *(megvonja a vállát)* Szerintem adóssága ...

CSOPAKI Ne izetlenkedjen, Kőszeghy! Azt mégsem mondhatom, hogy „erős kézzel tartotta az ország adósságát!”

TIRIBES Én cérnát javasolnék Csopaki úrnak ...

CSOPAKI *(nagyot fűj)* Még csak az kéne, hogy „erős kézzel tartotta az ország cérnáját!”

TIRIBES Félre tetszik érteni! ... a nadrágjáról leszakadt egy gomb. Nyitott sliccel mégse állhat oda szeretett császárunk elé ünnepi beszédet mondani ...

CSOPAKI *(nézelődik)* A mindenségit, igaza van! Drága Tiribes úr, ugye van önnél tú meg cérna?

TIRIBES *(a zsebében kotorászik)* Sőt, még gombkészlet is ... A kezem azonban, sajnos, már nem a régi ... Ha Csopaki úr talán lenne szíves ideadni a nadrágját! ...

CSOPAKI *(felháborodik)* Még mit nem?! És ha közben megérkezik a császár?! Nem fogadhatom egyszer alsónadrágban ...

TIRIBES Akkor talán Kőszeghy úr lesz szíves felvarrni ezt a gombocskát ...

KŐSZEGHY Szívesen megtenném, barátaim, de a szemem, ugye ... a kezem az rendben, de a látásom! ... *(legyint)*

TIRIBES A Kaszinó vezetéséhez valóban erős kéz szükségeltetik ...

CSOPAKI *(dühös)* Hagyják már azt az erős kezet! Tegyük össze, amijük van! Tiribes úrnak szeme, Kőszeghy úrnak keze. A többi adott ... De igyekezzenek már, az Isten szerelmére!

KŐSZEGHY *(megvonja a vállát)* Végül is megpróbálhatjuk ... Ha Tiribes úr lenne kedves a tű fokát! ...

TIRIBES *(reszkető kézzel átadja a tűt)* Parancsoljon!

KŐSZEGHY *(átveszi)* Köszönöm ... Hogy az a jó! ... a fokát mondtam, nem a hegyét ...

TIRIBES Elnézést! ... Itt a cérna ... Bal kézbe a tű, jobba a cérna! ... Befűzés!

KŐSZEGHY *(hunyorogva próbálkozik)* Most jó? ...

TIRIBES Balra! ... Még egy kicsit! ... Lefelé! ... Mondom, hogy lefelé! ... Egyenesen előre azzal a cérnával ... Position de garde! ... Ez az! Most jó ...

KŐSZEGHY Na, ezzel megvolnánk! Hol a gomb?

TIRIBES Nem tudom, az előbb még itt volt ...

KŐSZEGHY Talán leesett ... Ha Tiribes úr megtalálja, szóljon, majd felveszem!

TIRIBES *(a kanapé alatt keresgél)* Ha Szipka úr lenne szíves a lábát felemelni ...

SZIPKA *(engedelmesen felemeli a lábát)*

TIRIBES Megvan a kis huncut! Kőszeghy úr, legyen szíves idetérdelni mellém!

KŐSZEGHY *(tétován letérdel)* És most merre?

TIRIBES Szipka úr bal lábától negyven centiméterre észak felé ...

KŐSZEGHY Honnan tudjam, merre van észak?

TIRIBES Amerre mohás a fák törzse ...

KŐSZEGHY *(keresgél a kanapé alatt)* Egyetlen mohás fatörzset sem látok erre felé.

TIRIBES Akkor az ablak irányába keresgéljen!

CSOPAKI Sajnos, nem tudok segíteni. Olyan lumbágóm van, hogy a nadrágomat sem tudom felhúzni. A feleségem öltöztet, képtelen vagyok hajolni ...

TIRIBES Poprádra menjen, ott kúráltassa magát! Boldogult sógorom is odajárt ...

SZIPKA Neki már mondtam, hogy tegnap felöklelt egy bika? ...

CSOPAKI Ember, én nem hogy Poprádra nem jutok el segítség nélkül, de még oda se, ahová a király – illetve a felséges császár – gyalog jár ...

KŐSZEGHY Azt hiszem, találtam valamit!

TIRIBES Az az ujjam ...

KŐSZEGHY Elnézést! Akkor talán ez ... *(felegyenesednek)* Csopaki úr legyen szíves széles karmozdulatokkal integetni, hogy tudjam, merre van! ...

CSOPAKI *(integtet)* Huú! Kőszeghy úr, a hang irányába! Tiribes úr majd segít!

TIRIBES *(óvatosan terelgeti Kőszeghyt)* Csak lassan, nyugodtan! ... Így! ... Most érkezünk Csopaki úrhoz. Na, nézzük azt a sliccet!

KŐSZEGHY Velem ne szórakozzon, nézze maga! *(leguggolnak)*

TIRIBES *(megfogja Kőszeghy kezét)* Tehát tú, cérna, gomb ... Na, ide kell varrni!

KŐSZEGHY Az rendben van, de akkor ne rángasson!

TIRIBES Kérem, én meg se mozdultam! ... Legalább is nem szerettem volna ...

CSOPAKI Kőszeghykém, mit akar a nyakkendőmmel?

KŐSZEGHY *(tapogat)* Veszem ki szavaiból, hogy lejjebb próbálkozzak ... mondjuk ...

CSOPAKI Ha mellészúr, már most megmondom, hogy el fogja veszteni a válóperét ...

KŐSZEGHY Ne mondjon ilyet, Csopaki, mert nekem is el kezd remegni a kezem! ...

(varr)

CSOPAKI Szipka úr most már leteheti a lábát!

(Szipka engedelmesen leteszi a lábát és ül tovább mozdulatlanul.)

BATA MARI *(jobbról be. Amint megpillantja a férfiakat kövémered, nem hisz a szemének.)* Nahát! ... Ez a jelenet a nászéjszakámra emlékeztet ...

CSOPAKI *(epés)* Melyikre?

BATA MARI *(nagyot hall)* Hogy mondja? ...

CSOPAKI Semmi ... *(tagoltan)* Leszakadt egy gombom, az urak most varrják fel ...

KŐSZEGHY *(ölt még néhányat)* Na, ez megvolna! Tiribes úr szerint?

TIRIBES Megteszi ... Kár, hogy a gombot a fehérműhöz is hozzávarrta. Harapja el a cérnát!

BATA MARI Én szívesen segíték embertársaimon. Ha gondolják, elharaphatom éppen ...

KŐSZEGHY *(erélyes)* Nem gondoljuk! *(Tiribesnek, halkabban)* Tudtam, hogy ezt meghallja. Szelektíven süket ...

TIRIBES Az a hosszú élet titka. Nem kell mindent meghallani ... Hát akkor harapjon maga!

KŐSZEGHY Kérem, én a fogsorom éjszakánként vizespohárban tartom ...

TIRIBES Na, jó, akkor én ... *(elharapja a cérnát, a varrókészletet lassan, remegő kézzel zsebre dugja.)*

CSOPAKI Köszönöm, drága barátaim!

KŐSZEGHY Nem mondom, nagy munka volt, de legközelebb azért ne reszkírozzon!

CSOPAKI Már aggódtunk a báróné miatt ...

BATA MARI Képzeljék, kedveseim, milyen szörnyű dolog történt, mely foltot ejthet közismerten jó hírnevemem! S épp a mai szép napon, midőn városunkban köszönhetjük Őcsászári Felségét! Az általam vezetett Szent Szűz Leánynevelő Intézetből megszökött egy leányzó! Állítólag valami huszárcapitánnyal ...

TIRIBES Ezek a mai fiatalok! ...

KŐSZEGHY Nincs bennük semmi erkölcsi tartás, semmi morál ...

CSOPAKI Pedig már a régi görögök is megmondták: „O, tempora, o mórrés!”

TIRIBES Bezzeg a mi időnkben ilyesmi nem fordulhatott volna elő ...

KŐSZEGHY Hol az a lélek, mely Rómát föld urává tette?!

STAMITZ *(jobbról be)* Báróné! ... Uraim! ... A császár öfelsége perceken belül megérkezik ...

BATA MARI Már elhagyta Szügyöt?

STAMITZ Igen.

BATA MARI Ó, Istenem, ez olyan izgalmas! ... Elképzelem, ahogy halad lefelé ...
STAMITZ Ha bármire szükségük van, szóljanak! *(jobbra el)*

(kis csönd)

SZIPKA A császár már tudja, hogy tegnap felöklelt egy bika?

(Az ablakban megjelenik egy kötélhágcsó vége és lassan ereszkedik lefelé ...)

TEPKE *(ügyetlenül himbálódzik a kötélén)* Ha az urak lennének szívesek! ...

CSOPAKI *(széttárja a karját)* Kérem, a derekam, ugye ... lumbágó, tetszik tudni ...

KÖSZEGHY Szipka úr, segítsen, kérem! *(ketten nagy nehezen beráncigálják az ablakon a kapálódzó Tepkét)*

TEPKE *(ruháját porolgatja)* Igazán leköteleznek ...

BATA MARI Honnan ismerős nekem ez a jelenet?

TEPKE *(most néz körül)* Aha, a díszes kompánia! Mióta várok erre a percre! *(pisztolyt ránt)* Senki se mozduljon! *(a fejére húzott harisnyát a földre dobja)*

BATA MARI Jézusmária!

TIRIBES Tepke úr!

TEPKE Személyesen ... Igazán kedves, hogy még emlékeznek rám ...

BATA MARI *(beveti a bájmosolyt)* Hát lehet magát elfelejteni? ...

TEPKE Én sem felejték, nagysasszony! Például azt a kis malört, amely négy évtizedet vett el az életemből. Júdások!

CSOPAKI Régen volt, talán igaz se volt ...

TEPKE Igaz volt ... Meg az életfogytig tartó várfogság is, amit a bíróság rámsózott ...

TIRIBES Ahhoz képest, hogy el méltóztatott halálozni, egész jó színben van ...

TEPKE Ne vicceljen az úr! ... Amnesziával szabadultam ...

BATA MARI Hála a felséges császárnak! Neki köszönheti a szabadulását ...

TEPKE Is ... Meg a várfogságot is ... De ma este pontot teszünk a dolog végére ...

KÖSZEGHY Nekem rossz előérzetem támadt ...

CSOPAKI *(megréműl)* Csak nem azt akarja mondani, drága Köszeghy úr, hogy Tepke úr?! ...

KÖSZEGHY De bizony azt gondolom!

CSOPAKI Nem!! ... Ezt igazán nem teheti!

TEPKE De. Lelövöm a császárt ... Mint egy kutyát, ahogy mondani szokták ... Ahogy ő puffogatja a zergéket ...

BATA MARI Mindjárt elájulok! ...

TEPKE Csak semmi trükk, nagysasszony! *(a pisztolyával integet)* Álljanak oda a fal mellé!

(A többiek engedelmesen a sarokba húzódnak.)

SZIPKA Ezt az urat nem ismerem. Mondtam már neki, hogy tegnap felöklelt egy bika? Azóta olyan furcsán fáj a fejem ...

CSOPAKI Gondolja meg, drága Tepke úr! A császár a mi jötevőnk ...

TIRIBES Tőle kapjuk a nyugdíjat ...

KÖSZEGHY ... a vasúti kedvezményt ...

BATA MARI ... Ő támogatja az oktatást ...

CSOPAKI ... erős kézzel kormányozza az ország csónakját ...

TIRIBES ... a tajtékos, örvénylő vízen, a népek óceánján ...

KŐSZEGHY (*Szipkára mutat*) ... megbecsüli a mesterembereket ...

CSOPAKI ... a polgárokat ...

TIRIBES ... az öregeket ...

BATA MARI ... a szegényeket ...

CSOPAKI ... pártolja a jogot és a rendet ...

TEPKÉ Na, szép, mondhatom! ... Amikor legutóbb találkoztunk, még nem ez volt a véleményük ...

CSOPAKI Régen volt, talán igaz se volt ...

BATA MARI Fiatalok voltunk és bohók ...

KŐSZEGHY ... tele idealizmussal, forradalmi eszmékkal ...

TIRIBES ... nem tudtuk még, mi az élet ...

CSOPAKI ... tudja, hogy van az: „fiatalság – bolondság ...”

KŐSZEGHY ... mindig vannak fantaszták, akik megmámorosodnak a „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség” szép eszméjétől, de a nyugdíj az mégiscsak kézzelfoghatóbb ...

BATA MARI ... jól mondják valóban: „a hosszú élet titka a jó egészség és a rossz memória ...”

CSOPAKI ... lehet, hogy nem is velünk találkozott azon az estén, hiszen az ember sejtjei hét évente kicserélődnek ...

TIRIBES ... négy évtized pedig hosszú idő ...

TEPKÉ Odabenn is ...

TIRIBES Idekinn is ...

KŐSZEGHY Ha szabad azt mondanom, Tepke úr, mi már *helyzetben* vagyunk. Elértünk bizonyos pozíciókat ...

CSOPAKI ... végigmásztuk a ranglétrát ...

BATA MARI ... bevettünk mindent a cél érdekében és kielégítettük az igényeket ...

TIRIBES ... kivártuk az időnket ...

KŐSZEGHY ... éljenezzük a császárt ...

BATA MARI ... és Kossuthot ...

CSOPAKI ... mármint Kossuth Ferencet ...

TIRIBES ... nem akarunk mi már változtatni semmin ...

BATA MARI ... két kézzel kapaszkodunk abba, ami van ...

KŐSZEGHY ... kinek kellenénk már mi vakon? ...

TIRIBES ... bénán ...

BATA MARI ... süketen ...

CSOPAKI ... kelekótyán, érzelmeszedéssel ...

TIRIBES ... nagyszerű dolog hősnek lenni ...

KŐSZEGHY ... de kártyázni a Kaszinóban még jobb ...

(*kis csönd*)

TEPKÉ (*lehuppan a kanapéra*) Kintről tehát ilyen a világ ... De a börtön ablakában, ahová soha nem süt be a Nap, másképp gondolkodik az ember ... A zsarnoknak meg kell halnia! ...

BATA MARI És velünk mi lesz?

TEPKE Azt hiszem, nyilvánvaló: ez az édes bosszú órája ... Utána önök következnek ... *(hátradől a kanapén és felszisszen)* Szzs ... Megszúrt valami ... Még ennyi szúnyogot szeptemberben! ... Szóval, ha önök nem húzzák rám a vizes lepedőt, még ma is jónevű betörőként keresem a kenyerem ... Egyébként nem amnéziával szabadultam, hanem amnesztiával ... *(lecsukódik a szeme)* Nahát, hogy elálmosodtam ... Olyan furcsa ez az egész! ... Meg ez a lila léggömb is ... *(hátrahanyatlik és mozdulatlaná dermed. Csönd.)*

CSOPAKI Hát ezt meg mi lelte?

BATA MARI Tepke úr ... jól van?

(Feszült csönd.)

CSOPAKI Kőszeghy úr, menjen és nézze meg, mi történt vele!

KŐSZEGHY Én nézzem meg?! Maga megőrült! Menjen maga!

CSOPAKI Nem tudok hajolni ... Talán a bárónó ...

BATA MARI *(füléhez teszi a kezét)* Mi van?

KŐSZEGHY *(Tiribesnek)* Szelektíven süket ...

CSOPAKI *(Bata Marinak, tagoltan)* Nézze meg, mi történt Tepke úrral!

BATA MARI Miért pont egy gyenge nő?! Ez férfiúi feladat! Ha férfiak, legyenek férfiak, ne hitvány gyöngé bábok!

TIRIBES Ezt az Önképzőkörben tanulta? Régebben nem volt annyira művelt ... *(óvatosan elindul)* Na, majd én! ... *(odasettenkedik Tepkéhez, kis csönd)* Tepke úr! ... Hahó! ... Ébresztő! ... Mindjárt itt a császár ...

KŐSZEGHY Lélegzik?

TIRIBES A súlyom miatt már nehezen ...

KŐSZEGHY Nem maga! ... Az amnesztiás ...

CSOPAKI ... amnéziás ...

KŐSZEGHY Csopaki, a maga hülyesége az egyetlen biztos pont ebben a zűrzavaros világban ... Ha Arkhimédésznek lett volna egy ilyen biztos pontja a világegyetemben, már rég kifordította volna a Földet a helyéből ...

BATA MARI *(Tiribesnek)* Próbálja a pulzusát!

TIRIBES *(remegő kézzel tapogatja Tepke csuklóját)* Nem érzek semmit ...

KŐSZEGHY Ne rázza azt a szerencsétlent! ... Illetve tudja, mit? ... Rázza csak jó alaposan! ...

TIRIBES Semmi ... várjanak csak! ... Itt van valami ...

CSOPAKI Mi az?

TIRIBES Egy tű ...

KŐSZEGHY Hol?

TIRIBES Tepke úr hátában ... Beledőlt ... Ez szúrhatta meg ...

BATA MARI Mert Tiribes úr mindig szétszórja a munkaeszközeit! ...

TIRIBES *(nézelődik)* Tévedni tetszik: ez hajtű ... Olyan, amelyet a nagyasszony használt ...

BATA MARI *(megréműl)* Mon Dieu! ... Milyen színű a vége?

TIRIBES Hát ... olyan szeszínű ... Teljesen kifakult ...

KŐSZEGHY Mért nem tudja valaki a régi játékszereit betenni egy vitrinbe?! ... Ezek a kémdolgok olyan gyerekesek ...

BATA MARI Nem volt szívem megválni tőlük, oly sok kedves, szép emlék fűz hozzájuk.

KÖSZEGHY Keresse meg a másik impregnáltat! Akkor többet tudunk, kizárásos alapon!

BATA MARI (*keresgél*) Azt is elhagytam ...

TIRIBES Ellenanyag?

BATA MARI Elfogyott ...

KÖSZEGHY Ó, sancta senilitas! ?Még néhány ilyen csecsebecse és holnapra kihal a város!

CSOPAKI A gyűrűben? ...

BATA MARI (*felpattintja a gyűrű fedelét*) Abban konyak van ... vész esetére ... (*meghúzza*) Azt hiszem, most baj van! ...

TIRIBES Ha a császár itt talál minket egy hullával! ...

KÖSZEGHY Tényleg meghalt?
(*Körbeállják a kanapét.*)

TIRIBES Mondom, hogy nincs pulzusa ...

KÖSZEGHY Mellkas?

TIRIBES (*a feje is remeg, nézelődik*) Mozdulatlan ...

CSOPAKI (*sóhaj*) Azt hiszem, löttek az alispánságnak!

BATA MARI Mit is mondott az elhunyt? „A börtön ablakába soha nem süt be a Nap ...”

KÖSZEGHY (dühös) Maga csak pakolja vissza a tűjét a helyére! El se kellett volna hoznia ...

BATA MARI (*kihúzza a hajtűt Tepke hátából és visszarakja eredeti helyére*) Nosztalgia, Kőszeghy úr, a nosztalgia! ...

TIRIBES Van még nemes Nógrád vármegyében valaki, aki Kőszeghy úron kívül ki tudja mondani azt a szót, hogy „impregnálva”?

KÖSZEGHY Most ne ezzel foglalkozunk! Itt állunk egy hullával, cselekedni kell!

CSOPAKI El kell rejteni!

BATA MARI De hová? ...
(*kis csönd*)

TIRIBES Az ágy alá ... Mire felfedezik, már itt sem leszünk, nem tudnak ránk bizonyítani semmit ...

KÖSZEGHY Szipka úr, legyen szíves az elhunytat a hálósobába átvinni és az ágy alá helyezni!

SZIPKA (*készséges, mint mindig*) Igenis, kérem! (*könnyedén vállára emeli Tepkét és a többiekkel együtt balra el*)
(*Nagyon hosszú csönd ... Lassan valamennyien visszaszállingóznak ... Téblábolnak, nem találják a helyüket.*)

CSOPAKI (*le akar ülni a kanapéra*) Hát, akkor várakozó álláspont ...

KÖSZEGHY (*megragadja Csopaki karját*) Nehogy lecsücsüljön, az Isten szerelmére! Valahol még kell lennie egy impregnált hajtűnek! ... Mit csinálunk, ha a vezérszónok elalszik? ...

CSOPAKI Igaza van! ... Végül is hol tartottunk: a gyeplőnél vagy a csónaknál?

TIRIBES Szerintem a cernánál ...

KÖSZEGHY Uramatyám, a kötél! ...

CSOPAKI Kőszeghy úr bármennyire is ragaszkodik hozzá, az ország kötelét nem fogom megemlíteni! ... Ez nem az én kötelességem!

KÖSZEGHY A Tepke köteléről beszélek, maga Arkhimédész-tanonc! ... Itt lóg az ablak előtt ...

BATA MARI Valahogy el kéne tüntetnünk innen ...

(Odasereglenek az ablakhoz.)

CSOPAKI Van esetleg önként jelentkező, aki felmászik a tetőre és kioldja a végét?

KŐSZEGHY *(körülnéz)* Meg kell állapítanom, kedves Csopaki, hogy ez a kérdés még az öntől megszokottakhoz képest is ... hm ... butaság. El tudja képzelni Tiribes urat, amint felmászik a tetőre? ...

TIRIBES Ez valóban agyrem ... Én – aki másodállásban a város harangozója vagyok – csak rángatni tudom a kötelet ...

BATA MARI Ami az ön esetében annyit tesz, hogy megfogja azt és próbálja tartani ...
(kis csönd)

CSOPAKI Vágjuk le! ...

TIRIBES Azt hiszi, Csopaki úr, amennyiben rendelkezünk vágószerszámmal, akkor én a maga sliccén a cérnát elharapom?! ...

CSOPAKI Nem szerettem volna, ha eltépi ... finom, import szövetből készült ez, kérem, még baja eshetett volna ...

TIRIBES *(bizonyos éllel)* Nem nálam varratta ...

CSOPAKI Egyszer majd elmondom, miért nem ...

KŐSZEGHY Ne személyeskedjünk, kérem! ... Szipka úr, legyen szíves a kötelet a háztetőre feldobni! Így legalább nem látszódik ...

SZIPKA Igenis, kérem! ... *(megfogja a kötelet és feldobja ... Hosszú csönd, majd csörömpölés ...)*

TIRIBES *(kinéz az ablakon)* Mit vétett magának az a szerencsétlen szélkakas?! ...

CSOPAKI *(racionális)* Ne vesszünk el a részletekben! A corpus delicti eltűnt ...

BATA MARI Meg vagyunk mentve! ... A hulla eltűnt, a bűnjel eltűnt ... Jöhet a Császár!

KŐSZEGHY *(fel-alá sétál, rövid szünet után)* A szekrénybe kell tenni ...

TIRIBES Mit?

KŐSZEGHY Kit! ... Tepke urat ... És, ha a személyzet takarít? Erre nem gondoltak?! ...
Ha felfedezik az ágy alatt? ...

CSOPAKI Pont most fognak sertepertélni ...

KŐSZEGHY Éppen most ... Jön a Császár!

TIRIBES Magának üldözési mániája van ...

KŐSZEGHY Lehet, hogy a Császári Felség megivott néhány korsó sört ... Keresi az ágytálat ... s mit talál? ...

CSOPAKI Két korsó sörön múlik az életünk ...

(Csönd.)

BATA MARI Tényleg jó helyen van ott az ágy alatt?

TIRIBES Ha jól emlékszem, maga mondta annak idején, hogy a személyzet az ágy alatt sohasem takarít ...

KŐSZEGHY Változnak az idők, barátaim ... Ezen a banánhéjon ne csússzunk el! ... Az életünk múlik rajta!

CSOPAKI Igaza van! ... Szipka úr, legyen szíves a delikvenst elhelyezni a szekrényben!

SZIPKA *(készséges)* Igenis, kérem! *(átballag a hálószobába, majd hamarosan megjeleNIK vállán Tepkével, akit begyömöszöl a szekrény aljába)*

TIRIBES (*nagyot sóhajt*) Most már csak megússzuk valahogy ...

KŐSZEGHY (*töpreng*) Tisztán látom, mit kell tenni ...

CSOPAKI Maga dicsekszik ...

KŐSZEGHY Ebben a teremben bármi megtörténhet ...

TIRIBES Tepke úr nem maradhat itt! Veszélyes ...

CSOPAKI (*rövid szünet után*) Ki kell csempésznünk innen!

BATA MARI De hogyan?

KŐSZEGHY A jól bevált módszer szerint: Bata Mari eltereli az őrség figyelmét, mi pedig kirohanunk vele, mint Zrínyi ... Innentől nyert ügyünk van!

TIRIBES Ott hagyjuk valahol ...

KŐSZEGHY Bárhol ...

CSOPAKI A többi már nem a mi dolgunk!

KŐSZEGHY Bata Mari tehát eltereli az őrség figyelmét ... Csopaki, maga az adott jelre kinyitja a szekrényajtót, Szipka úr pedig el kezd rohanni a néhaival ... Mi pedig fedezzük ...

CSOPAKI Kőszeghy úr, maga inkább maradjon, nem szeretném, ha nekiszaladna valamelyik oszlopnak!

BATA MARI Mehetek?

TIRIBES Persze! Aztán mindent bele! ...

(*Bata Mari jobbra el, Csopaki megragadja a szekrényajtó kilincset, Szipka leteszi a dorongját ... Nagyon hosszú csönd.*)

KŐSZEGHY (*türelmetlenül dobol ujjával az asztalon*) Mit csinál ez a Bata Mari ennyi ideig? Máskor ezidőtájt már két báróval, egy vincellérel és három dragonyossal is végzett ...

CSOPAKI Majd lassan nyitom az ajtót, Szipka úr ... Tudja, a lumbágóm ...

(*Feszült csönd.*)

BATA MARI (*jobbról be ... Kisírt szemmel ...*)

CSOPAKI Na, mi van?

BATA MARI (*hüppög*) Ezek már csak alsózni akarnak ...

KŐSZEGHY Remek!

BATA MARI De csak kártyával ... Krajcáros alapon ...

(*Hosszú csönd.*)

CSOPAKI Így múlik el a világ dicsősége ...

KŐSZEGHY (*dühös*) Maga csak ne vonja le a konzekvenciát, Csopaki! ...

(*Távoli kocsizörgés.*)

STAMITZ (*jobbról be*) Megérkezett Őfelsége ... Azt hiszem, már eléggé lehűlt a levegő, elkel ilyenkor egy házikabát ... (*elindul a szekrény felé*)

BATA MARI (*rémülten*) ... Hogy itt milyen fúlt meleg van! ...

TIRIBES Szinte verítékezik az ember homloka ...

KŐSZEGHY (*fújtat*) Kibírhatatlan ez a hőség! ...

CSOPAKI Legszívesebben ingujjra vetkőznék, de hát nem tehetem ...

STAMITZ (*töpreng*) Azt mondják? ... Akkor inkább egy könnyű inget ... (*megfogja a szekrény kilincset*)

BATA MARI Aaaa! ... (*beveti az utolsó lehetőséget és rutinosan elájul*)

CSOPAKI Jézusmária! A bárónő elájult! Stamitz úr, legyen szíves egy pohár vizet! ...

KÖSZEGHY Inkább konyakot hozzon!

STAMITZ Rohanok! *(jobbra el)*

KÖSZEGHY *(elismerően)* Ezt jól csinálta! ... Most feküdjön fel a kanapéra, Szipka úr pedig vigye vissza az ágy alá a hullát!

BATA MARI *(végigdől a kanapén)* Ennyit kelni és feküdni az én koromban! ...

(Szipka vállára veszi Tepkét, Csopaki becsukja a szekrényajtót.)

STAMITZ *(hangja a folyosóról)* Jövök már! ... Remélem, nincs nagyobb baj ...

(Szipka a kanapé mögé dobja Tepkét, majd a lábával alátolja egy kissé ...)

STAMITZ *(jobbról be, kezében konyakos üveg és pohár. Tölt és a poharat Bata Marinak nyújtja.)* Bizonyára múló rosszullet ... Parancsoljon a bárónő! ...

BATA MARI *(felül)* Köszönöm, drága Stamitz úr! ... *(kiveszi a titkár kezéből az üveget és jó alaposan meghúzza)*

CSOPAKI Én sem érzem jól magam ... *(ő is meghúzza az üveget)*

(Tepke hatalmasat csuklik a kanapé alatt ...)

KÖSZEGHY *(a szája elé kapja a kezét, mintha ő lett volna)* Elnézést, de a feszültség, ugye ... Kedves Stamitz úr, kaphatnék egy pohár vizet?

STAMITZ Konyak nem lesz jó?

KÖSZEGHY Nem élek vele ...

STAMITZ *(csodálkozva széttárja a karját, majd a poharat és üveget lerakja az asztalra)* Nahát, hogy ön is magyar?! ... *(jobbra el)*

SZIPKA *(kihúzza a kanapé alól Tepkét)* De'iszen ez él!

CSOPAKI *(a konyakosüveget Tepke szájához emeli)* Igyon, jóember! Gallér mögé! ...

TEPKE *(szemei csukva, hatalmasat büffent, megnyalja a szája szélét, kis csönd után, miközben Szipka és Csopaki támogatja, hogy el ne essen)* Még! ... Ne sajnálják! *(hatalmas kortyokban iszik)*

KÖSZEGHY Kedves barátaim, van egy jó és egy rossz hírem. A jó az, hogy Tepke úr nem a halálos méreggel impregnált hajtübe dőlt bele, így most legfeljebb olyan álmos, mint a maci télen. A rossz az, hogy valahol kell lennie egy halálos mérgű hajtünek, aki mindenkire veszélyes: a Császárra, reánk nézve is, talán az egész városra ...

TIRIBES Akkor most mi lesz?

KÖSZEGHY Bizzák rám! A lényeg az, hogy ezentúl Tepke úr hozzánk tartozik, ünnepli a Császárt ...

BATA MARI Nem értem ...

CSOPAKI Azt nem is várjuk el öntől ... Köszeghy úr majd intézkedik. Mindenesetre ez a műajulás fenomenális volt!

BATA MARI *(legyint és meghúzza az üveget)* Ugyan kérem, ezt minden nő rutinosan megcsinálja bárhol és bármikor ... Még a ruhája sem gyűrődik meg ...

STAMITZ *(vizespohárral a kezében jobbról be)* Parancsoljon, Köszeghy úr! ...

KÖSZEGHY Köszönöm! ... *(iszik)* Ez jól esett ...

STAMITZ *(megakad a szeme Tepkén)* Ez az úr az előbb még nem volt itt. Kihez van szerencsém? Szintén a fogadóbizottsághoz tartozik? Olyan ismerős valahonnan ...

KÖSZEGHY Az úr Tepke Jenő, aki annak idején merényletet követett el Urunk ellen ...

STAMITZ *(megdöbben)* Azonnal hívom az őrséget! ...

KÖSZEGHY ... de azóta amnesziával szabadult és azért jött, hogy elmondja a felséges császárnak, mennyire megbánta akkori tettét, a bünbocsánatért esedezik ...

STAMITZ *(megenyhül)* Az más! ... Így van, jóember?

(Tiribes remegő kezével megfogja Tepke tarkóját, így úgy látszódik, mintha az bólogatna.)

STAMITZ Tehát akkor minden rendben. Készen állnak Öfelsége fogadására?

CSOPAKI Nagy megtiszteltetés számunkra ez a pillanat!

STAMITZ Engedelmmükkel, akkor most távozom! ... *(jobbra el)*

KÖSZEGHY Remélem, Tepke úr ezt a kis színjátékot választja és nem a kötelet hóhérostul, mindenestül ...

(Tiribes megint megfogja Tepke tarkóját, aki ismét bólogat.)

KÖSZEGHY Szipka úr és Csopaki gondoskodik Tepke stabilitásáról, miszerint, hogy el ne dőljön, Tiribes úr pedig adott esetben bólogtattat. Kérdés van?

CSOPAKI Akkor döntsük már el végre, hogy miye van a magyar népnek: gyeplője vagy csónakja? ...

STAMITZ *(jobbról be, feszes vigyázban az ajtó mellé áll)* Öfelsége, a Császár!

(Valamennyien szertartásos pózba vágják magukat, Szipka és Csopaki Tepkét támogatja, Tiribes óvatosan az exbetörő tarkója körül matat, Bata Mari pukedlizik ... Hosszú, feszült csönd ...)

VÉGE

Gelencsér János rajza

Bozó Gyula

Egy levél 1956-ból

Küldte

Csen Csi-liu,

kínai diák Budapestről Bocsárlapújtőre (– ma Karancslapujtó településre – a szerk.) 1956 utolsó napjaiban,

aki

- akkor alig, több, mint 20 éves egyetemista az ELTE Bölcsészettudományi Karán;
- alacsony termetű szemüveges fiúként, leginkább reális gondolkodásmódjával, mosolygós arcával vált szimpatikussá környezetében;
- a legélesebb eszű volt talán a Magyarországon tanuló összes kínai diák közül;
- még a *Petőfi*-fordító *Sin Van-sing* (Hszing Van-seng)-nél is jobb szinten művelte a magyar nyelvet;
- hibátlanul le tudta írni (és ki tudta mondani) a Bocsárlapújtő település nevét;
- *Kelemen Elemér*nek egy később küldött levelében „közös barátunk” megnevezéssel szerepel;
- még egyetemi tanulmányainak befejezése előtt diplomáciai pályára került;
- az 1990-es évek első felében a Kínai Népköztársaság rendkívüli és meghatalmazott nagykövete Magyarországon;
- 1956-os küldeményének másolatát salgótarjáni látogatása alkalmával elkérte, és magával vittél távoli hazájába.

Kapta

Bozó Gyula

1956 utolsó napjaiban Bocsárlapújtőn,

aki

- másodéves magyar-történelem szakos egyetemi hallgató Budapesten;
- 1956. November 1-jétől otthon tartózkodik, s jóformán semmi érdemét nem tud arról, ami hazaérkezése után a fővárosban történt;
- nem mer nekivágni a bizonytalan (olykor életveszélyes) budapesti útnak, hogy tájékozódjék – bár a vonatok már rendszeresen közlekednek;
- úgy gondolja, a kínai diaktársaktól kell érdeklődnie, mert csakis ők azok, akik felvilágosítást tudnak adni a dolgok állását illetően; ők, akik a legveszélyesebb időszakban is – kényszerűségből – a kollégiumban kell hogy tartózkodjanak, mert lehetetlen hazatérésük a több ezer kilométerre lévő szülőföldjükre;

- kényszeríti önmagát a levélíráásra, mivel falusi magányában rendkívüli módon izgatja a bizonytalan állapot: az, hogy mi történt az egyetemmel, a kollégiummal, s főként a kollégákkal, barátokkal. S hogy indul-e végre (ha igen, mikor?) az egyetemi oktatás;
- egyáltalán nem csalódott Csen Csi-liu postafordultával érkezett válaszában, mert abban minden kérdésére precíz és pontos feleletet kapott – sallangoktól menteset és szabatosat;
- már ekkor nagyra értékelte a nyelvi teljesítményt: azt, hogy egy messzi idegenből, Kínából Magyarországra került fiatalember ilyen szinten képes elsajátítani az általa is rendkívül nehéznek tartott, de a számára is annyira kedves magyar nyelvet;
- észrevette azt is, hogy a levélben benne rejtőzködik a „kínai jellem” lényege: a nagyfokú udvariasság, a mások iránti tisztelet és az őszinte érdeklődés;
- most már több, mint 40 éve őrzi a rövid kis írást, mert a szívéhez nőtt: egyben emlékezteti őt arra a jelentőségteljes időszakra, amelyet a többi egyetemistával – köztük a kínai diákokkal – személyesen élt át;
- nemcsak Csen Csi-liu 1956-os küldeményét tartotta meg, de gazdája azoknak a kínai és magyar nyelvű leveleknek is, amelyeket – már nagykövetségként – a budapesti Benczúr utcából küldött neki;
- szobájának jól látható helyén tartja azt a művészi és szép kivitelű kínai vázát, amelyet az 1994-es személyes találkozás alkalmával kapott tőle.

Utóirat

A dokumentumot a *Palócföld* kérésére bocsátom a folyóirat rendelkezésére.

Úgy gondoljuk, eljött az ideje, hogy ez a kis írás nyilvánosságra kerüljön. Bízva abban, hogy az szélesebb körű érdeklődésre is számot tarthat, mivel hű igazolója a kornak, amelyben keletkezett. Rövidsége ellenére is sokat közül – tartalmával és gondosan fogalmazott mondataival.

Kedves Gyula!

A leveledet már megkaptam. Ne haragudj, hogy csak most írok neked! Mindenekelőtt, meg kell mondanom, hogy jól vagyunk, egészségesek.

A kérdéseidre a következőket válaszolom:

1. Nem történt közülünk senkinek semmi baja, a kollégiumnak és az egyetemnek sem. (De ez csak az én tudomásom szerint.)
2. Pontosán még nem tudjuk, hogy mikor lesz a tanítás, de egyesek azt mondják, hogy január 7-én.
3. Ösztöndíjat adtak vagy nem, ezt nem tudom, mert most nem lakom bent a kollégiumban, hanem az új kínai diákokkal együtt lakom egy másik diákotthonban. Csak annyit tudom megmondani, hogy voltak olyanok, akik csak az ösztöndíjakért jöttek fel Pestre.

A leveletem bezárom, sok szeretettel üdvözlöm kedves szüleidet, persze téged is. Szeretném, hogy minél előbb találkozhassunk.

Csi-lin
25/XII

Kedves Gyula !

A leveledet már megkaptam. Ne haragudj, hogy csak most írok neked. Mindenekelőtt, meg kell mondanom hogy jól vagyunk, egészségesek.

A kérdéseidre a következőket válaszolom :

1. Nem történt közülünk senkinek semmi baja, a kollégiumnak és az egyetemnek sem. (De ez csak az én tudomásom szerint)
2. Pontosán még nem tudjuk, hogy mikor lesz a tanítás, de egyelőre azt mondják, hogy ^{7-én} jan.

HAGYOMÁNY

Vasvári Zoltán

Szeder Fábián és a palóc magyarság esmérete

1817-ben pályatétel hirdettetett meg a *Tudományos Gyűjteményben*, a korszak legjelentősebb hazai tudományos folyóiratának első évfolyamában. A pályázati kiírás közlése *A Palótság Esmértetése különbféle tekintetben* című pályatételükre elsősorban a palócság nyelvjárási sajátosságainak leírását várták a pályázóktól. A kibontakozó nemzeti romantika jegyeit magán viselő felhívás alaptétele az volt, hogy a jelen vizsgálatából következtetni lehet a magyar múltra, azaz a palócok által megtartott régi magyarságból a honfoglaláskori állapotokra. Ennek megfelelően a nyelvi adatok mellett kérték a palócok földrajzi elhelyezkedésének, testi-lelki jellemvonásainak és szokásainak ismertetését is.

Noha a XVIII. század végétől megindult hazánkban is a néprajzi érdeklődés kibontakozása, s ennek első nagyjelentőségű tényeként 1782-ben a pozsonyi *Magyar Hirmondóban* megjelent Révai Miklós híres fölhívása a népköltészet - a *Volkslieder* - gyűjtésére, továbbá a XIX. század első évtizedében már a palócokra, mindenekelőtt sajátos nyelvükre is felfigyeltek tudós férfiak, mégis szokatlannak, és így megokolandónak tetszhetett a témaválasztás maguknak a kiíróknak is. Ezért született a lapot járató tudós és literátus közvéleményt meggyőzni kívánó szerkesztői megjegyzés: „Sokan tréfára fogják venni a dolgot s előre kinevetik ezen Jutalom tételt, de a tudatlanságon szánakodni lehet, mert ezek nem tudják, hogy a Szepesi Németeknek és az Erdélyi Szászoknak már Idiotikonjuk (*tájszótáruk*) vagyunk; nem tudják, hogy az, amit tréfának, nevetségnek tartanak, nagy és fontos igazságokra és következtetésekre vezethet.”

Ma 180 éve, 1819-ben, két esztendővel a pályatétel kiírása után közölte a *Tudományos Gyűjtemény* a - valószínűleg - egyetlen beérkezett pályaművet, *Szeder Fábián A Palóczok* című dolgozatát. A szerző, teljes nevén Szeder Fábián János, ekkor 35 éves volt.

Szeder 215 éve a Hont megyei Csáb községben született 1784. június 24-én, minden jel szerint adózó családból. Gimnáziumi tanulmányait Érsekújvár és Komárom iskoláiban végezte, majd 1797-98-ban Esztergomban tanult. Esztergomban jeles tudósok voltak a tanárai. A szónoklattan *Kultsár István* adta elő, költészetre pedig éppen az a *Révai Miklós*, nyelv- és tudományunk úttörője tanította, akinek híres népköltészeti felhívását már fõntebb idéztük. Révai felfigyelt Szeder palóc kiejtésére, s egész életre szóló útmutatást adott neki. Szeder harmadik, összegző palóc tárgyú közleményében, 1835-ben így emlékezett vissza kedves mestere biztatására: „*De egyébként sem egy hirtelen magam meggondolása és a palócokra*

valami futólag való visszaemlékezés szülte e kiseded munkámat. 1797-ben ama nagy Révai volt Esztergomban 5. iskolabeli tanítóm. Ő a deák nyelv mellett a magyart is mód nélkül sürgette és velünk iskolán kívül magyarul beszéllett. Én minden igyekezetem mellett sem lehettem még akkor képes egészen elnyomnom a palóc szóejtést, amiért is a tudós figyelemmel tartott, s le is irt sok szavakat és kiejtést utánam, és gyakorta intett, hogy becsben tartsam a palóc magyarságot, mert sok elrejtett kincse van benne anyai nyelvünknek.”

Szeder Fábían bölceleti tanulmányait a pozsonyi akadémián fejezte be. Rövid írnokoskodás és egyházi gazdasági hivatalnokoskodás után 1803. november 5-én Pannonhalmán belépett a Szent Benedek-rendbe. Teológiai tanulmányait Győrött és Pannonhalmán végezte, és 1808. augusztus 23-án pappá szentelték. Ebben az évben kezdte meg pályája első szakaszát, 1832-ig tartó, 24 esztendő gimnáziumi tanárkodását. Szeder a bencés rend számos dunántúli és felvidéki gimnáziumában tanított, egyre jelentősebb feladatokat kapva. 1811-ig Esztergomban a szónoklattan tanára, 1811-12-ben Győrött a költészeti osztályban tanít, majd 1812-13-ban ugyanitt már igazgató. 1813-16 között a soproni gimnázium élén áll. Egy évi Dömölkön eltöltött hitszónokság után ismét Győrbe kerül, 1817-19-ben házfőnök és a gimnázium igazgatója. 1819-24-ben Nagyszombatban, 1824 és 1826 között Komáromban, 1826-30-ban Esztergomban tanít, majd 1830-ban kinevezik Pannonhalmára a rend III. évi bölcelethallgatóinak nevelés-, esztétika-, oklevéltan és tanmódszer tanárának. Tanári munkája mellett betöltötte a pénz-, ásvány- és régiséggyűjtemény őreinek tisztét is.

Szeder Fábían az 1820-as években országosan elismert tudóssá vált. Rendszeres levelezésben állt kora legnagyobbjaival. Összeköttetésben volt *Kazinczyval*, *Kisfaludy Károllyal*, *Döbrentei Gáborral*, *Szalay Lászlóval*, *Horváth Istvánnal*, *Fejér Györggyel* stb. Mint szépíró is, gazdag munkásságot folytatott. költeményeket, vígjátékokat, elbeszéléseket és meséket írt az *Aurorába*, az általa szerkesztett *Urániába*, a *Felső Magyarországi Minervába*, a *Szépliteratúrai Ajándékba*, a *Hasznos Multságokba*. Tudományos értekezései, ismertetései, bírálati az *Egyházi Tárbán*, a *Tudományos Gyűjteményben* és a *Közhasznú Ismeretek Tárbán* láttak napvilágot.

Nyelvészeti munkásságának középpontjában a magyar nyelv szókincsének összegyűjtése állott. Legértékesebb szótárírói működésében nagy magyar-latin-német szótára, amely 1064 nagyon sűrűn teleírt ívrétű lapon körülbelül 60.000 szót ölel föl. Nagy kéziratos munkája az 1840-es években született. De behatóan foglalkozott a magyar nyelv szerkezetével, szabályszerűségeivel is. Ez utóbbi témában különösen az 1820-30 közötti években mélyedt el. A pannonhalmi kéziratárban található *Magyar Grammatika* című, 359 negyedréttű lapból álló, de csak 181 lapon kidolgozott kézirata, amely 1826-27-ben keletkezett. Nyelvtudományi működésének felemás elismerése volt, hogy az illetékesek 1830-ban a pesti egyetem magyar nyelvi és irodalmi tanszékére első helyen jelölték, a katedrát mégsem ő, hanem Horvát István kapta meg.

Pesti egyetemi pályafutásának megghiúsulása egyben pályájának is új irányt szabott. 1832-től Pannonhalmára levéltárnoka, majd 1838-tól könyvtárnokká nevezték ki.

A Magyar Tudományos Akadémia 1831. február 17-én levelező tagjává választotta, és tudjuk, hogy *Döbrentei* és *Toldy Ferenc* a '30-as években rendszeresen küldött Szedernék könyveket és pályaműveket hivatalos bírálatra és műszavak kikeresésére az Akadémia számára. Szeder ezek után méltán számított arra, hogy a tudós társaság rendes tagjai közé fogadja. Mivel

hosszú évek és sok-sok ígéretés után sem teljesült jogos vágya, 1837. február 12-én kelt levelében levelező tagságáról is lemondott. „*Hazaftias buzgóságomnak a pártolatlanság miatt így egészen kialudnia kellett*” - írja lemondó levelében.

Az 53 éves tudós csalódottan vonult vissza rendje csendjébe, és mint gazdasági szakember szolgált tovább. 1841-től haláláig a rendi birtok jószágkormányzója volt Komáromfűss községben. Ezekben az években látott hozzá nagy kézíratos művének, magyar-latin-német szótárának összeállításához. 140 évvel ezelőtt, 1859. december 13-án hunyt el utolsó állománnyhelyén. A Jóisten hosszú, munkában és eredményekben gazdag élettel ajándékozta meg, néha a földi hatalmak nem is mindig méltányolták érdemeit. A XIX. században a magyar bencés írók között *Czuczor Gergely* és *Guzmics Izidor* mellett Szedet Fábián tette a legnagyobb szolgálatot a magyar nyelv ügyének.

És most, Szeder Fábián életútját és munkásságát végigkísérve, térjünk vissza írásunk kiindulópontjához, a másik évfordulós eseményhez, a *Tudományos Gyűjteményben* 180 évvel ezelőtt, 1819-ben közölt pályaművéhez, *A Palóczokhoz*. A dolgozat rövid, programadó bevezetés után két fejezetben tárgyalja a palóc magyarság nyelvjárási sajátosságait és egyéb szokásait. Szeder műve első mondatában leszögezi: „*Nemzetünk bővebb ismérte végett szükséges volna hazánknak minden tájbeli nevezetesebb népeit egyenként szemre vennünk és azoknak valamennyi különösségeit feljegyeznünk.*” Ő maga e nagy és nemes munkához szűkebb pátiriája, a palóc magyarok megismertetésével kíván hozzájárulni. Bevezetője másik figyelemreméltó tétele, hogy csak a *köznép* szokásait fogja vizsgálni. Az „ösi” kultúrát hagyományozó palóc köznép felfedezése így a kor társadalomtudományi érdeklődésének jellemző megnyilvánulása. *Régi és népi* azonosítása, és mindkettőnek *különössége*, értékhardozó volta - ezt várja el a kor tudományossága a felfedezésre váró népi kultúrától. A palócok kultúrája ilyen volt a kortárs értelmiség szemében, ráadásul tisztázatlan eredetük izgalmas östörténeti felfedezéseket is sejtetett.

A dolgozat első részében, *A palóc magyarságról* alcím alatt Szeder nyolc pontban foglalja össze a palóc (mindenekelőtt az általa jól ismert honti és nógrádi) nyelvjárás jellegzetességeit. Megállapításai, példái ma is érvényesek.

A palóczok egyéb szokásairól című második részben részletesen leírja a palóc faházat és berendezését, a női és férfi viseletet; a játékok közül a mancsozást, a karikázást és a pilincázást ismerteti. Szól a palócok lelki és testi tehetségéről: jó kedélyükről, vendégszeretetükről, szemérmességükről.

Dolgozatával Szeder új műfajt teremtett. *Ez volt az első a magyar táji csoportokról megjelent önálló dolgozatok sorában.* Hatása felfedezhető a népnyelv és a szokások további kutatásában, így pl. *Hollók Imrének* a gömöri barkókról szóló, *Plánder Ferencnek* Göcsejéről írott munkájában, és az őket követő sok-sok népismereti, magyar népcsoportokat bemutató írásban a 19. század folyamán. *Kőváry László* 1842-ben egyenesen őrá hivatkozva sürgette a székely nyelvi sajátosságok búvárlatát: „*Vagy mért ne lehetne a székelek közül is egy, ki mint Szeder Fábián a palóc ejtésre, figyelmetessé tegye a magyar világot...*”

A pályatétel kiírója, Horvát István pedig a következő szavakkal köszöntette a szerzőt és úttörő tanulmányát: „*Nem küldhetél nekem kedvesebb ajándékot a palóc magyarság esmereténél. Én tettem a palócokról 1817-ben a talán előttem nem esmérletlen kérdést, csekély de mégsem megvető (megvetendő) jutalom ajánlással; én állítom fő fontosságát a palócság*

esmeretének. Képzelnem sem tudod, mit fogok egyszer e tiszteletre méltó nép dicsőségére mondani. Te ebben nekem fáklyát gyújtottál. Csak arra kérlek, hogy még bővebben esmértesd földieidet. A valóban tudós férfiak becsülik munkádat, én pedig különösen vég nélkül tisztelem és hasznosnak tartom. Megérdemletted általa, hogy a nagy Révai volt egykor mestered.”

Mi pedig köszöntsük a szerzőt a kettős kerek évfordulón - halála 140. és úttörő tanulmányának születése 180. évfordulóján - műve egy részletének újraközlésével.

Szedes Fábán
A PALÓCOK
(részlet)

A palócok lelki és testi tehetségekre nézve a többi magyaroknál nem alább valók. Különös karakterek a vidám barátság, ember-becsülés és az adakozás. A hegyes, sovány környékbéliek [a terméketlen hegyek között élőknek] is elegendő [a] jó kedvük minden szegénységek mellett és kevéssel megelégedvén, ahol szerét tehetik, békességben mulatnak a bor vagy pálinka mellett. Legyen ismerős vagy idegen, egyformán kedvelik és társaságukba hívják, sőt kénytetik [erőltetik]. A gazdagabbak kinyitott pincéjük előtt senki se megy el, akit egy italra be ne intenének, de a szegény is örömet nyújtja másnak csigés [lőrés] korsóját. Házoknál a látogatót mindég megkínálják valamivel, ha más nincs, kenyérral és ha valaki ebéd vagy vacsora közt lép be a házakba, azt az asztalhoz ültetik. Magok dicsekednek azzal, midőn hosszabb útról megjönnek, hogy sehol se látnak oly jókedvű és barátságos embereket, mint önmagoknál. Midőn valakivel mentekben összetalálkoznak, többnyire így szokták köszönteni: „Isten áldja meg kédet,” de ez még nem elég, hanem megkérdezik, hová mégyen, mit dolgozik stb. és tisztességesnek tartják mindenkinek elegendőképpen beszélni; főképp, ha nagyobb rangúakkal vannak szemben, azokkal különös tisztelettel és oly elevenséggel és bőséggel szólnak, hogy magokat az idegenekkel megcsodáltatják. A házasság és az egyéb kétnembéli társalkodásban akkora a szemérmesség, hogy a megesett személynek vagy a házások törvényes pörének sokhelyütt hírére se hallani. Házanként járó koldús, főképp helybeli, nem igen találkozik; a megszegényedettek a vagyonosoknál dolgoznak ételért; a betegeseket az irgalmas palóc asszonyok önnön rövidségekkel is gyámolják. Ez a régi szokás, ezt látja fia az atyjától, leánya az anyjától és így a jó megörökösödik.

Ezek azok, amiket a palócokról ezen alkalmatossággal közölni szándékoztam. Messzebbre itten kiterjeszkednem nem volt szükséges, se pedig különös szólás módjával dolgomat eléadnom, tudván, hogy az érthetős, hímtelen értekezés, akármi dologról is, legkedvesebb szokott lenni.

A mű teljes szövege megjelent a Magyar tájak néprajzi felfedezői c. kötetben (szerk.: Paládi-Kovács Attila. Gondolat, Budapest, 1985. 130-139.), ugyanott olvasható 1835-ös, A palócokról című tanulmánya is (139-146.)

Nagy Zoltán

Néhány észrevétel a Népmese a Palócföldön c. íráshoz

A *Palócföld* '99/2. számában jelent meg *Vasvári Zoltán* fiatal budapesti néprajzos terjedelmes dolgozata (83-96. oldal), mely azzal a céllal íródott, hogy a XIX. század második felétől napjainkig bemutassa, elemezze az összes nyomtatásban megjelent palóc mesegyűjtést. Örömmel olvastam az igazán szakszerű, elemző munkát, és most néhány észrevételt teszek azokhoz a részekhez, ahol a nézetem keresztezi Vasvári Zoltánét.

A szerző először a palócság területi megoszlásáról szól meglehetősen bizonytalanul. *Filep Antal* és *Kósa László* néprajzosok meghatározására hivatkozik, mely szerint a Palócföld „kialakult fiktív tájfogalom, és az ezen a területen élő magyar népességet tekintik hipotetikusan palócnak vagy palóc jellegűnek a kutatók.” Jőmagam magyar nyelv- és irodalomszakos középiskolai tanárként palócnak tekintem azt a tájegységet, ahol a palóc nyelvjárást beszélik. Leszűkítve: ahol a köznyelvi ajakkerekítéses *a* hangot ajakkerekítés nélkül, a köznyelvi ajakkerekítés nélküli *á* hangot ajakkerekítéssel ejtik. Kiválónak tartom a *Palócok I-IV.* kötetének területi tagolását.

Hol élnek tehát a palócok?

1. Az *északnyugatiak* a Nyitra folyó és a Garam között.
2. A *nyugatiak* a Vág és a Garam között, de nem egészen a Dunáig.
3. Az *ipolyvidékiek* az Ipoly középső táján és a Börzsönyben.
4. A *középpalócok* Salgótarján és Eger környékén.
 5. A *déliek* a Zagyva középső és alsó folyása környékén, egészen a Tápióig.
6. A *keletiek* az aggteleki karszt környékén.
 7. A *Hernád vidékiek* a Hernád jobb partján, a felső és a középső folyás mentén.

És most rátérek Vasvári Zoltán tanulmányának érdemi részére.

A szerző meseelemzéseit kiválónak tartom, csupán a mesegyűjtők listájával van gondom. A tanulmány látszólag egészen aprólékosan sorolja fel a palóc mesegyűjtéseket, még az egyetlenegy mesét gyűjtő *Pásztor Árpád*ot is megnevezi, ugyanakkor egész könyvnyi gyűjtésekről említést sem tesz.

Kiket sorol fel a szerző?

<i>Ipolyi Arnold</i>	43 mese
<i>Merényi László</i>	18 mese
<i>Pap Gyula</i>	6 mese

<i>Pintér Sándor</i>	13 mese
<i>Istvánffy Gyula</i>	19 mese
<i>Berze Nagy János</i>	88 mese
Pásztor Árpád	1 mese
<i>Szabó Andorné</i>	4 mese
<i>Villányi Péter</i>	27 mese

Nagy Zoltánnak (jelen írás szerzőjének említi és az elemzésben is számon tartja a *Póruházi szerelmesek* c. kötetét, Salgótarján, 1987.), de elfelejti megírni, hogy a palóc tréfákat tartalmazó kötet 103 mesét ad közre.

Kiket mellőz a tanulmány írója részben vagy egészben?

B. Kovács István: Malac Julcsa, Gömöri népmesék, Pozsony, 1990. 40 mese

Dobos Ilona: Gyémántkigyó, Bp. 1981. 33 mese

(A könyvnek több, mint fele Kovács Károly érsekvadkerti adatközlő meséit tartalmazza. A tanulmány írója számszerűen nem nevezi meg Kovács Károly meséit, a helységmutatóban nem nevezi meg Érsekvadkertet.)

Görög Veronika: Szalonnafa, Varsányi népmesék, Bp. 1992. 20 mese

Az adatközlő palóc cigány, 20 magyarul elmondott meséje szerintem a palóc mesekincs része.

Nagy Zoltán: Ikertündérek, Zagyvarónai népmesék, Bp. 1990. 59 mese

A könyv egyetlen adatközlője *Gajdár Béláné*, talán az utóbbi évtizedek legjobb mesemondója, a Kossuth Rádió esti meseműsorának gyakori szereplője, a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat 1992-ben nagylemezét is megjelentette.

Nagy Zoltán: Az elvarázsolt királyfi, Salgótarján, 1994. 89 mese

Nagy Zoltán: Az aranyhajú lány, Salgótarján, 1995. 91 mese

Jómagam a fenti felsoroláson kívül okvetlenül megemlítettem volna azokat a palóc területen gyűjtöket is, akiket Berze Nagy János számon tart a *Magyar népmesetípusok* két hatalmas kötetében (Pécs, 1957.). Nos, az alábbiak gyűjtéséről van szó:

Berze Nagy János (Eger és környéke) 32 mese,

Fábián Gyula (Ipolytölgyes) 6 mese,

Gonda Béla (Nógrád) 4 mese,

Kálmány Lajos (Eger, Hont, Ipolyság, Parád) 22 mese,

Zolnai Lajos (Tolmács) 5 mese.

Kiket hagytam volna ki?

Mindenekelőtt Pintér Sándor: A népmesékről XIII eredeti palóc mesével (Losoncz, 1891) című könyvének meséit, mivel azok nem eredetiek, mint ahogy a címben szerepelnek, hanem többségükben hamisítványok, Erdélyi meséskönyvének szó szerinti átvételei palóc nyelvjárásra átírva.

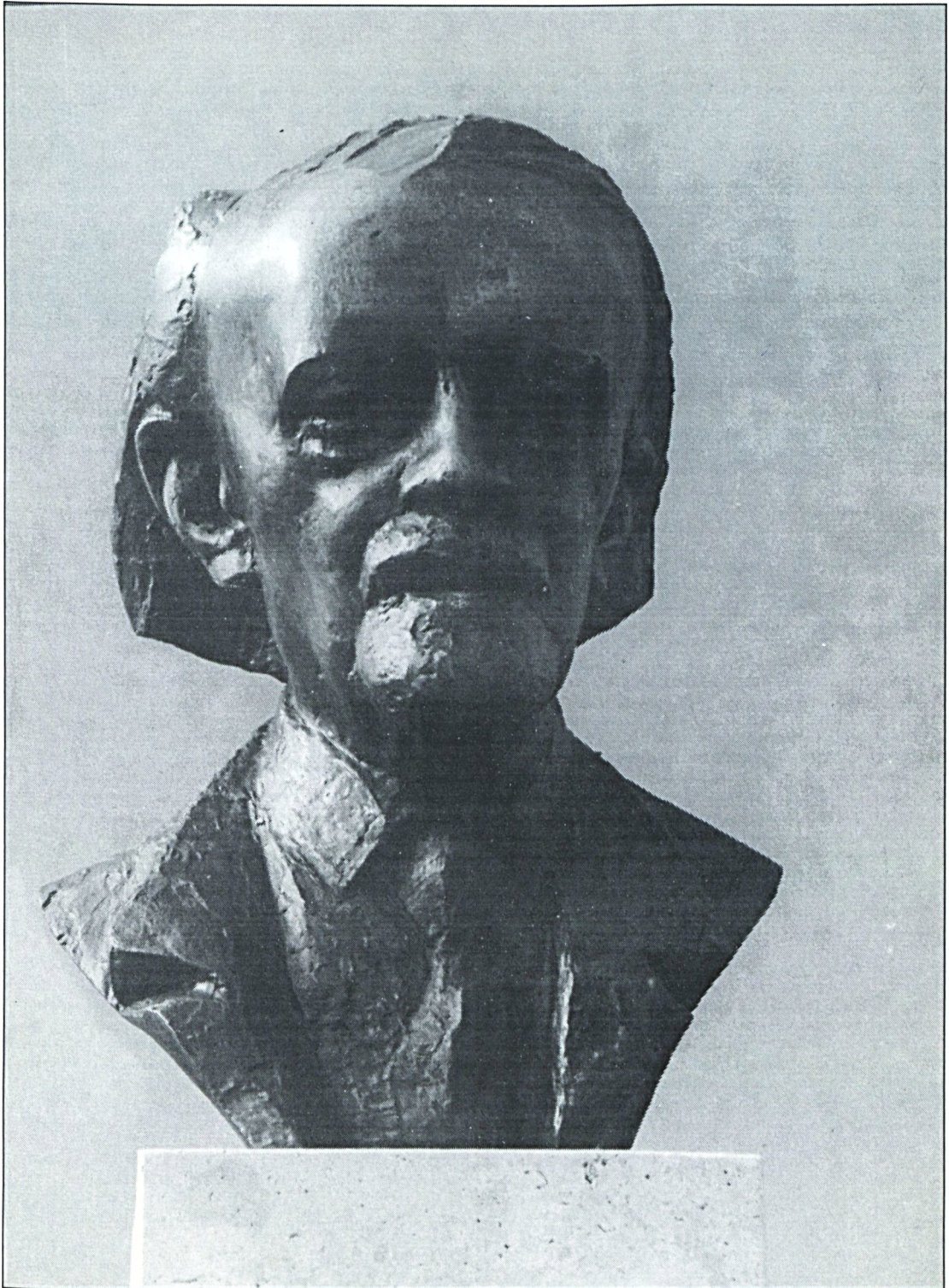
Először az *Ethnographia* 1903-as számában Katona Lajos kérdőjelezi meg Pintér Sándor meséinek eredetiségét. Fél évszázaddal később Berze Nagy János *Magyar népmesetípusok* 1-2. kötetében találunk elmarasztaló szavakat Pintér Sándor meséi kapcsán. Ilyeneket olvashatunk egy-egy meséjének említésekor: „A mese elemről-elemre egyezik Erdélyi: A király és az ördög meséjével, melynek palóc nyelvjárásra átírt mása.” (I. 316. oldal) „Erdélyi: A pelikánmadárról c. meséjének palóc nyelvjárásra átírt mása.” (I. 105. oldal)... stb. A magyar

népmesekatalógus (Bp. 1988.) szintén egyezőnek találja az Erdélyi-Pintér gyűjtések többségét Pintér Sándor rovására írva a tisztességtelen tettet. Egyértelműen kitűnik a fentiekből, hogy Pintér Sándor „eredeti” meséi nem eredetiek, nem palóc gyűjtések, nem sorolhatók a palóc meseanyagba. Ő maga is csak egyetlen meséjének tudta megnevezni a helyét, Somoskőújfalut.

Berze Nagy János: Népmesék Heves- és Jász-Nagykun-Szolnok megyéből kiváló munkájának palóc volta szintén kérdéses számomra. A tanulmány írója hogyan sorolhatta a palóc etnikumtól távol eső Besenyőtelek és környékének meséit a palóc mesék közé?

Berze Nagy János szülőfaluja, Besenyőtelek a Tiszántúlon fekszik, a helybeliek sem tartották magukat soha palócnak. Igaz, hogy palócságuk mellett is szólnak érvek, ezeket a tanulmány szerzője fel is sorolja: „Besenyőtelek a tatárjárás után néptelenedett el, Mátyás király kezdi betelepíteni a hegyek között lakó palócokkal, később a törökök kivonulása után Lipót felvidéki tótokat is telepített ide..., nyelvjárásában palóc jelleget mutat...”. Számomra ezek az érvek nem egészen meggyőzőek. A fél évezrede nyelvjárás szigetként elterülő Besenyőtelek palóc lakói mindenképpen asszimilálódtak környezetükhöz. Meg kellene vizsgálnom, hogy élő-e Besenyőtelken valóban a palóc nyelvjárás, a palóc népi kultúra, vagy csupán foszlányokban van jelen. Ha rajtam múlt volna, nem kerül a palóc elemzésbe a Besenyőtelken és környékén gyűjtött Berze-anyag, helyette inkább Berze Nagy János Egerben és környékén gyűjtött palóc népmeséit vettem volna bonckés alá.

Összegezve: Vasvári Zoltán szakmailag kiváló munkája torzó maradt 6 palóc mesegyűtemény és a Magyar népmesetípusok I-II. kötetében jelzett anyag mellőzésével. Négyszázegy palóc népmese ködbe veszett a tanulmány szerzője számára, amely több, mint az elemzett 358 mese. A mérleg a hiányzó népmesék javára billent, és ez túl sok. Bőven elég ahhoz, hogy észrevételezzem, kiegészítsem Vasvári Zoltán tanulmányát.

palócföld

